

ΧΡΟΝΙΑ 1

ΔΡΙΟ. 2

ΙΔΕΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ
κ. Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Κ. ΤΣΑΤΣΟΥ : 'Η 'Ελληνική ιδέα
στόν Παλαμικό Δωδεκάλογο.

ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑΣ : 'Εθνος και 'Αν-
θρωπότητα. Β.' Μέρος.

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ : 'Ιστορι-
κος 'Υλισμός και Σπινοζική Μετα-
φυσική. Α.' και Β.' Μέρος.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ : «Τὸ Φῶς
πὺ καίει» τοῦ κ. Κ. Βάρναλη.

ΔΗΜ. Π. ΠΕΤΡΙΔΗ : Κοινωνική
ἀλληλεγγύη και ἑλληνική πραγμα-
τικότητα.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕ-
ΜΑΤΑ, ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓ-
ΜΑΤΑ.

ΦΛΕΒΑΡΗΣ 1933

ΤΙΜΗ ΔΡ. 10

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ = ΑΘΗΝΑΙ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

	ΔΡΧ.		ΔΡΧ.
Άνωσέ Γ. (Papus) — Άπόκριφες επιστήμη και ψυχισμός	35.—	Κουγέζ Σπ. — Η Ίδέα της Κοινωνίας των Έ- θνών παρὰ τοῖς Ἑλλησι	60.—
Βροχέλα Ἀρμένη Π. — Περὶ Πρώτων Ἰδεῶν καὶ Ἀρχῶν Δοξίμων	30.—	Λομπρόζο Κ. — Πνευ- ματισμός καὶ υλνωτισμός	25.—
Βροχέλα Ἀρμένη Π. — Στοιχεῖα θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας	30.—	Μεντσιώφ — Μελέται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύ- σεως	32.—
Γκρότσερ Ἑρ. — Ὁ ἱ- στορικός Ὑλισμός	20.—	Μπέροξον Ἑρ. — Τὸ γέλοιο	24.—
Γκιγιώ Μ. Στοιχεῖα ἐλευθέρας ἠθικῆς	40.—	Μπέροξον Ἑρ. — Ἡ Δημιουργὸς ἐξέλιξις	50.—
Ἐγγέλου Γ. Γ. — Ἡ Λο- γική	35.—	Μπουχίον Ν. — Θε- ωρία τοῦ Ἰστορικοῦ ὕλι- σμοῦ Τόμοι 2.	90.—
Ἐμερσον. — Λόγια τοῦ κόσμου	30.—	Νίτσε Φρ. — Ἡ γέννησις τῆς τραγωδίας	30.—
Ἐνγκελς Π. Ρ. — Λου- δοβίκος Φόιερπαχ, καὶ τὸ τέλος τῆς Κλασσικῆς Γερμανικῆς Φιλοσοφίας.	30.—	Νίτσε Φρ. — Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας	50.—
Ζερβόυ Ι. — Ἰστορία τῆς Ἰδέας	35.—	Νορντιου Μιξ. — Τὰ κατὰ συνθήκην ψεύδη	40.—
Ζιέχεν Τ. — Ἐγκέφαλος καὶ ψυχὴ	25.—	Πιγιώ Ι. — Ἡ Κατά- χρησις τῆς εὐτυχίας	50.—
Ἰνζενιέρος Ζ. — Ἡ ὑπό- κρισις εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς	20.—	Πάτερ Β. — Ἡ Ἐποχὴ τῆς ἀναγεννήσεως	20.—
Κάροντ Γ. — Ἡ Φιλοσο- φία τῆς Θρησκείας	24.—	Ποανκαρέ Ἑρ. — Ἐ- πιστήμη καὶ ὑπόθεσις	35.—
Καούτσου Κ. — Οἰκονο- μικὲς Θεωρίαι τοῦ Κάρελ Μάρξ	40.—	Πώλχιν Φρ. — Ἡ ἠθι- κὴ τῆς εἰρωνείας	30.—
Κορδίτου Ι. — Ἀρχαῖ- ες Θρησκείαι καὶ Χριστι- ανισμός	30.—	Ρενάν Ἑρ. — Ὁ Ἀπό- στολος Παῦλος. Τόμοι 2.	50.—
		Ρενάν Ἑρ. — Οἱ Ἀπό- στολοι	40.—
		Ρενάν Ἑρ. — Ὁ Βίος τοῦ Ἰησοῦ	50.—

ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΛΗΡΩΜΗΣ - ΒΙΒΛΙΑ ΜΕ ΜΗΝΙΑΙΑΣ ΔΟΣΕΙΣ
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ

Ι Δ Ε Α

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ — ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΙΑΡΥΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΧΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:
ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ: ΚΑΘΕ ΟΜΟΪΔΕΑΤΗΣ Σ' ΟΠΟΙΟ
ΔΗΠΟΤΕ ΚΛΑΔΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ Η ΤΗΣ
ΤΕΧΝΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟ-
ΤΙΚΗΣ.

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΔΕΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΙ.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «Ι Δ Ε Α»
ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ
ΣΤΑΔΙΟΥ 14 - ΑΘΗΝΑΙ
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΝ - ΑΘΗΝΑΣ

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡ. 10.—

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΓΙΑ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΔΡ. 120.— Α. Α. 0.12.0
ΓΙΑ ΕΞΗ ΜΗΝΕΣ ΔΡ. 70.—

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΜΑΣ

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ Κ. Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Φίλτατε κ. Μελά,

Σας παρακαλώ να δεχθείτε, μαζί με τους συνεργάτες σας, τὰ θερμότερα συγχαρητήριά μου γιὰ τὴν «Ἰδέα».

Δὲν ἔχω καμμιά ἀμφιβολία, πὼς ἡ συμβολὴ τῆς θὰ εἶναι πολὺτιμη στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας. Γιατὶ βέβαια ὑπάρχει ἀσυναρτησία καὶ σύγχυσις στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ.

Ὑπάρχει ἀκόμα τὸ παλιὸ ἀντιδραστικὸ πνεῦμα τῶν καθυστερημένων μορφῶν τῆς ζωῆς. . . Καὶ ἀπέναντί του τὰ ἀσυνάρτητα κηρύγματα τῆς ἀναρχίας καὶ τὰ δάνεια κηρύγματα τοῦ κομμουνισμοῦ. Καὶ λείπει σχεδὸν ἐντελῶς ἡ ἰδεολογικὴ ἔκφρασις καὶ δικαίωσις τῆς σημερινῆς ἐποχῆς μας, τῆς Δημοκρατίας. — Ὅχι βέβαια τῆς στατικῆς, ἀλλὰ τῆς δυναμικῆς.

* *

*

Κάθε φορά, ποῦ συζητεῖται τὸ ἐκπαιδευτικὸ μας ζήτημα, γίνεται ἀποκάλυψη αὐτῆς τῆς ἀλήθειας. Ἀμέσως σχηματίζονται τὰ δύο ἄκρα μέτωπα. Οἱ ἀντιδραστικοὶ ὀνομάζουν ὅλους τοὺς ἀντιπάλους των κομμουνιστὲς, ἐπίσης οἱ κομμουνιστὲς ὅλους, ὅσοι δὲν εἶναι στὶς δικές τους τάξεις, ἀντιδραστικούς. Κάνουν ἔτσι, καὶ οἱ δύο, τὸ ἴδιο λάθος. Γιατὶ πιστεύουν, πὼς τὰ κοινωνικά ἰδεολογικά μέτωπα εἶναι δύο : Ἐπίδραση, Ἐπανάσταση. Ἐνῶ ὑπάρχει ἀκόμη ἓνα, τὸ σημαντικώτερο : Ἡ Ἐξέλιξη, ἡ Ζωή.

Ἡ «Συντήρηση» τῶν παλιῶν μορφῶν τῆς Ζωῆς εἶναι ἡ μία πίστη. Αὐτὴ καταλήγει σὲ «ἀντίδραση». Γιατὶ ἐνῶ ἡ «Ζωὴ ρεῖ», αὐτοὶ κρατοῦν τὶς μορφές τῆς ζωῆς στάσιμες. Κι' ἔτσι, οἱ μορφές αὐτές, ποῦ ἄλλοτε ἐξέφραζαν ζωὴ, καταλήγουν πιά, ἀδειανές, φαντάσματα τοῦ παρελθόντος.

Ἡ Ἀνατροπὴ εἶναι ἡ ἄλλη. — Αὐτὴ καταργεῖ τὴ «συνέχεια». Ζητεῖ τὴν ἐκρίζωση, τὴν κατεδάφιση, τὴν κατάρρευση—κι' ἔπειτα, τὸν αὐτοσχεδιασμό, μέσα στὸ χάος.

Ἀντιμέτωπη καὶ τῶν δύο εἶναι ἡ δική μας πίστη.

Πιστεύουμε στὴ Μεταρρύθμιση, στὴν Πρόοδο, στὴν *ἐξέλιξη*, ποῦ εἶναι ἀκριβῶς καὶ τὰ δύο : *Συνέχεια καὶ Ἀνανέωση*, ὅπως καὶ ἡ Ζωή.

* *

*

Πιστεύουμε ἀκόμα, πὼς εἶναι μονομέρεια, στὸν ἄλλον ἰδεολογικὸν ἀγώνα, ἢ ἀποκλειστικὴ ὑπερτίμηση εἴτε τοῦ ἀτόμου εἴτε τῆς ομάδας, τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἢ τῆς κοινωνικῆς πειθαρχίας.

Ἡ Ζωὴ εἶναι ἰσορροπία.—Ἴσορροπία τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πειθαρχίας, τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ομάδας.—Ὅταν τὸ ἄτομο καταθλίβεται, βέβαια γίνεται ἰσχυρότερο τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας.—Καὶ ὅταν ἡ ἀναρχικὴ ἐλευθερία ἀποσυνθέτει τὴν κοινωνία, γίνεται ἰσχυρότερο τὸ αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς πειθαρχίας.—Μὰ ἡ Ἀλήθεια—τὸ Ἰδανικὸ—δὲν μπορεῖ νὰ βρισκεται παρὰ μόνο στὴ Σύνθεση, στὸ Μέτρο, στὴν Ἴσορροπία τοῦ Ἀτόμου καὶ τῆς Ὀμάδας.

* *

Θὰ ἤθελα ἀκόμα νὰ σᾶς συγχαρῶ καὶ γιὰ τὸ κήρυγμα τοῦ δημοτικισμοῦ. Εἴμαστε ἡ τραγικὴ μεταβατικὴ γενεὰ τῆς διγλωσσίας. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μάλιστα τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης ἔχουμε τὴν ἐπίσημη καθιέρωση τῆς διγλωσσίας καὶ στὴν Παιδεία. — Δημοτικὴ στὸ δημοτικὸ, καθαρεύουσα στὸ Γυμνάσιο καὶ τὸ Πανεπιστήμιο.

Μὰ πρέπει νὰ τελειώνουμε. Εἶναι καιρὸς. Πρέπει νὰ ἐπισπεύσουμε τὴ νίκη τοῦ Δημοτικισμοῦ. Πρέπει νὰ δώσουμε στὴ νέα γενεὰ τὴ φυσικὴ τῆς γλώσσα γιὰ τὴν πνευματικὴ τῆς ζωῆ καὶ δημιουργία. — Νομίζω πὼς ἡ «Ἰδέα», θὰ ἔπρεπε νὰ καλέσει σὲ συνεργασία καὶ γλωσσολόγους, παιδαγωγούς καὶ λογοτέχνες μας νὰ σκεφτοῦν καὶ νὰ συζητήσουν, γιὰ τὸ συγκεκριμένο τρόπο ποῦ θὰ γενικεύσουμε τὸ δημοτικισμὸ στὴν Παιδεία ὀλόκληρη.—Ὡς Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας εἶχα ἀναθέσει στὸν κ. Μ. Τριανταφυλλίδη τὴ συγγραφὴ τῆς γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς, ποῦ εἶναι βέβαια μιὰ ἀπὸ τὶς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις.— Μίλησα καὶ μὲ τὸν κ. Δελμούζο. Μὰ εἶναι ἀπαραίτητη, μιὰ δημοσίαι συζήτηση.—Στὴ Βουλῆ, τώρα, τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα πλειοψηφοῦμε.—Δὲν περιμένουμε παρὰ τὴ μεθοδική, ἐπιστημονικὴ προπαρασκευὴ τοῦ ἐδάφους. Κι' ἔπειτα τὸ θεωροῦμε τιμὴ καὶ καθήκον μας νὰ ὑψώσουμε τὴ σημαία καὶ θὰ προχωρήσουμε πρὸς τὴν ὀριστικὴ, τελικὴ, γενικὴ ἐπικράτηση τοῦ Δημοτικισμοῦ.

Μὲ φιλικώτατους χαιρετισμούς.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

18—1—33.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ.

Ἐπικροτοῦμε μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση τὴν πρωτοβουλία τοῦ κ. Γ. Παπανδρέου, ποῦ προτείνει νὰ γίνει, ἀπὸ τὶς στίλβες τῆς «Ἰδέας», μιὰ δημοσίαι συζήτηση τῶν εἰδικῶν προσώπων γιὰ τὴν ὀριστικὴ καὶ τέλεια καθιέρωση τοῦ δημοτικισμοῦ στὴν ἑλληνικὴ παιδεία. Ἀνοίγουμε τὶς σελίδες μας γιὰ μιὰ τέτοια συζήτηση καὶ προσκαλοῦμε τοὺς ἀρμοδίους νὰ μᾶς στείλουν τὶς γνώμες τους.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΔΕΑ ΣΤΟΝ ΠΑΛΑΜΙΚΟ ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟ *

Ο Δωδεκάλογος, όποια και αν είναι συγκριτικά με τ άλλα τ ά έργα η αξία του, μένει πάντα η συνολικότερη εκδήλωση του Παλαμά. Θέλησε για μία φορά ο ποιητής να δείξει, μέσα σ' έναν κυκλικόν ύμνο, τόν έναν έαυτό του αγνά ντια στα τόσα φανερώματα τής ζωής: πώς τόν χτύπησε η ζωή, πώς τήν κατάκτησε, πώς τήν έχασε για να τήν ξανακατακτήσει, ποιά μίση και ποιές αγάπες τόν έδεσαν μ' αυτήν. Ήταν η ώρα του να δείξει συνθετικότερα τόν βασικό διχασμό τής ψυχής του, τόν γκρεμιστή και τόν οικοδόμο, τόν άθεο και τόν πιστό, τόν άπαρητη και τόν λάτρη, και άπάνω άπ' όλα τόν έλεύθερο άπό κάθε τι πού είναι έξω άπό τόν έαυτό του, τόν έλεύθερο, πού μονάχα ένα ξαίρει φραγμό, τόν νόμο του ώραιού: ήταν η ώρα του να γίνει ένας ιδανικός Γύφτος. Η άσυναρτησία, η άνομία, η μυστικοπάθεια, η έρωτοπάθεια και τόν πείσμα, τυλιγμένες στην άθλιότητα και τή ρώμη και τήν άγρια μοναξιά τής γύφτικης ζωής ήταν τόν σύμβολο πού έπρεπε να γίνει έργο. Καθώς συνάντησε τούς γύφτους ο ποιητής κατάλαβε κάτι να τόν δένει μ' αυ-

* Σ. Σ. Τό άρθρο αυτό είναι άπόσπασμα μιās ενόρυτερης μελέτης για τόν Παλαμά, πού κάποτε έλπίζω να ολοκληρωθεί σε βιβλίο. Μετά πολλούς δισταγμούς χάρισα ένα κομμάτι άπό τήν όλη έργασία και τόν πρόσφερα τής «Ιδέας». Θάμνε βέβαια στο συρτάρι μου, αν δέν ήξαιρα πώς τόν θέμα αυτής τής μελέτης συγκεντρώνει όλη τήν προσοχή και τήν συμπάθεια και στέκεται πολύ κοντά στις πνευματικές τής κατευθύνσεις. Άς μου συγχωρήσουν οι άναγνώστες τής τόν άποσπασματικό χαρακτήρα αυτού του άρθρου.

Οι αριθμοί του κειμένου σε παρένθεση αναφέρονται στη Β' εκδ. του «Δωδεκαλόγου του Γύφτου».

τούς, κάτι βαθύτερο άπό ό,τι φαίνεται πώς είναι οι γύφτοι και άπό ό,τι φαίνεται πώς είναι ο ποιητής. Οι ρίζες των υποχθόνια επικοινωνούσαν. Κανένας γύφτος δέν είναι σαν τόν Γύφτο του Δωδεκάλογου. Μονάχα ο ποιητής είναι σαν αυτόν. Μά πήρε άπό τούς άληθινούς γύφτους τήν έξωτερικήν έκφανση ενός έαυτού του πού η πραγματικότητα καλύπτει με χίλιες δυο άνάγκες και συνήθειες.

Άνάμεσα στη γυφτουριά ύψώνεται ο Γύφτος, σαν τήν ιδέα μεσ' στην πραγματικότητα. Δέν είναι καλύτερος άπό τούς άλλους, γιατί έχει άρετές άνύπαρκες στους άλλους, μά γιατί έχει όλων όλες τις άρετές σε μιάν ένταση μά και σε μιάν ένότητα άνυπέροβλητη. Η λύπη του είναι όρφικός σπαραγμός και η χαρά του διονυσιακό μεθύσι. Δέν ξαίρομε πού, δέν ξαίρομε αν γεννήθηκε. Εισβάλλει μεσ' στη ζωή με τόν άνάστημα του θανάτου. Δέν έχει περασμένα, δέν κληρονόμησε καμμιά σοφία. Η γνώση του είναι, άπό τήν πρώτη πέτρα ως τήν τελευταία, κτίσμα δικό του. Δέν τόν βαραίνει καμμιά κληρονομικότητα και καμμιά πρόληψη. Μονάχα μιάν άνάμνηση φέρνει άπό τ' αντίπερα τής ζωής, τήν άπόλυτην έλευθερία. Ο Γύφτος έχει και πατρίδα και θρησκεία. Δέν μπορεί παρά να έχει, άφου είναι γεμάτος έρωτα για τή ζωή. Μά αν θρησκεία είναι προσκύνημα μιās υπέρτερης δύναμης, τήν καταριέται, και αν πατρίδα είναι δέσιμο σε ώρισμένο τόπο με ώρισμένους άνθρώπους, τήν άπαρνιέται. Πατρίδα του είναι εκεί όπου άδέσμευτο τόν έγω του βρήκε τόν χώμα και τούς καημούς πού του ταιριάζουν: θρησκεία του η θειότης του έαυτού του, όταν στέκεται νικητής τής ζωής. Για να νάναι κανείς ποιητής, πρέπει να νάναι λίγο και τέτοιος Γύφτος.

Ένας καινούργιος ρυθμός χτυπάει στη σαλαγή τής φωνής του, πλούσιος σε ιδιόσημα, σε γυρίσματα, σε τινάγματα, σε πάθη και σαν άντήχηση τής φωνής του είναι οι ρυθμοί, στην άνωμαλία τους άλάθητοι, στην ποικιλία τους ένιαίοι, στη μακρηγορία τους, στις επαναλήψεις τους άναγκαίοι, όλου του Δωδεκαλόγου, πού άπ' αυτό γίνεται ένα ποίημα, μιιά ιδέα και μιιά στιχόπλαστη συμφωνία.

Πολύμορφος ο ρυθμός όπως και πολύμορφος ο άγώνας του Γύφτου. Για να νάσαι έλεύθερος, δέν άρκει να λιποτακτήσεις άπό τή ζωή και μαζί κι' άπό τις δουλείες τής, σαν τούς στυλίτες, πού φεύγανε τούς πειρασμούς για να φύγουν τα πάθη: πρέπει να περάσεις και να προσπεράσεις άπό όλες τις δουλείες. Μονάχα άπέναντι σε κάτι πού ξαίρομε είμαστε έλεύθεροι. Γι' αυτό και ο Γύφτος περνάει άπό ξεφαντώματα και ένέδρες και περιπέτειες, ξεφανίζοντας ό,τι αντίθετο και συμπαρασύροντας στην όρμή του μόνο τόν αιώνιο στοιχείο πού ένυπάρχει σε κάθε έκφανση τής ζωής.

Μά ο Γύφτος ποιητής, έτσι αντιμετώπιζοντας τούς καημούς και τούς πόνους του όλους, δέν μπορούσε παρά πλατεία να δώσει θέση στο δράμα τής πατρίδας. Η μοίρα του Γένους είναι μιιά άπό τις σημαντικότερες όψεις τής ίδιας του μοίρας.

I

Τρεις φορές απαντάει ο Γύφτος στα πλανήματά του την Ελλάδα. Την ώρα που μεταναστεύει το ελληνικό πνεύμα στον κόσμο της δύσης: την ώρα που ο ελληνικός ηρωϊσμός γκρεμίζεται για να ξαναστηλωθεί σε καιρούς μελλούμενους και για τρίτη φορά την ώρα της πάλης του χριστιανικού και του εθνικού στοιχείου μέσα στην ελληνική καρδιά. Αν αφήσει κανείς κατά μέρος την τρίτη αυτή περίπτωση που έχει μια ξεχωριστή και ιδιόμορφη θέση, στους δυο μεγαλύτερους ξεπεσμούς της απαντάει ο Γύφτος την Ελλάδα, για να νοιώσει όλη τη θλίψη, που ο τρισελεύτερος νοιώθει αγνάντια στις ιδέες των αφανισμό, στη φυγή του ωραίου.

Είναι σκόπιμα διαλεγμένη η θέση αυτή, γιατί μονάχα ο ελεύθερος νοιώθει της σκλαβιάς και της απαρνησίας τον συντριμό. Μονάχα ο Γύφτος μπορούσε να ιδεί έτσι την Ελλάδα. Άλλα και μονάχα την Ελλάδα μπορούσε έτσι να ιδεί ο Γύφτος. Δεν είναι εδώ, μια όποια πατρίδα η Ελλάδα, δεν είναι μάλιστα διόλου πατρίδα. Είναι το ωραιότερο οικοδόμημα της γης, που γκρεμίζουν τα ίδια τα παιδιά και τα έγγονια των οικοδόμων. Είναι η γη που γεννήθηκαν και όπου τώρα πέθαναν οι Άθάνατοι και οι Ωραίοι. Προς αυτήν στρέφεται η Ιερεμιάδα του Προφητικού. Προφητικός λόγος, όχι τόσο γιατί αγναντεύει μελλούμενα, όσο γιατί θρηνεί σαν τον Ίερεμία και οργίζεται σαν τον Ήσαϊα. Δεν είναι αντίφαση το γιουχοχάισμα των πατρίδων και η έλλαδολατρεία. Όσο και αν η αντίφαση είναι θεμιτή, θάλεγα αναγκαία στο Γύφτου την ψυχή, εδώ δεν υπάρχει. Δεν είναι ανάγκη ν' αγαπάει κανείς τις πατρίδες για ν' αγαπάει την ελληνικήν ιδέα. Είναι έξω και πάνω από τις πατρίδες.

Έπλασε ο ποιητής μια τραγική πράξη, σε μια σκοτεινή στιγμή των ιστορικών μας χρόνων και έστησε εκεί το σύμβολό του, το ξόδι, για καλλίτερα, την έξοδο του ελληνικού πνεύματος προς άλλες ψυχές. Και είναι στην Πόλη, στις στερνές της αναλαμπές, στην Πόλη που είναι το τελευταίο κρηπίδωμα των Άθάντων και των Ωραίων, η ορθότερα, το θησαυροφυλάκειον όπου, χωρίς να πλουτισθούν, διατηρούνται εκεί άραχνιασμένα, μουχλιασμένα τα αρχαία αγαθά. Και ήρθε η ώρα, από μια μοίρα ακατανίκητη διωγμένα να φύγουν.

Και οι τριπλές οι πόρτες οι χρυσές
και οι χαλκένιες πόρτες τριξανε (63)

και άνοιξαν από μόνες οι πόρτες και το τριξίμο ήταν βόγγος. Η φύση δεν ξαίρει τίποτε από το θάνατον αυτών και είναι όλάνθιστα του Βοσπόρου τα πλάγια. Και μήτε οι άνθρωποι στην έξω τη ζωή υποψιάζονται τί συμβαίνει. Θέλει και την άπονη της φύσης να σημαίνει ο ποιητής και ακόμα περισσότερο

την απόσταση που χωρίζει τα μεγάλα δράματα της ιστορίας από τους καθημερινούς ανθρώπους. Λογής καράβια στο λιμάνι και τρεχαντήρια

κι είναι σά να καρτεράν
άκριβά φορτώματα
για ταξίδια και για πανηγύρια (63).

Μια άπαντοχή βασιλεύει εκεί. Μα οι άπλες ζωές δεν ξαίρουν τί άπαντέχουν. Μόνο πώς κάποια αναχώρηση έτοιμάζεται ξαίρουν.

Και καρδιές χτυπούν και χέρια άπλώνονται,
σά να θέλουν κάτι ν' άγκαλιάσουν,
και μπαϊράκια σειοϋνται και μαντίλια (64).

Ο ποιητής κατορθώνει να μās άνησυχήσει, δίνοντας στην άπαντοχή ενός χωρισμού, την υπόνοια του κακού που ξαφνικά θά ξεσπάσει. Το κατορθώνει λέγοντας μονάχα τί βλέπει. Ξαίρει να βλέπει μόνο όσα ταράζουν μέσα μας κάτι, και ξαίρει στο ρυθμό του στίχου να βάλει κάτι ταχύπαλο, κάτι φοβισμένο, που γίνεται ένα με τη φοβισμένη άπαντοχή. Ζούμε το φόβο του, την ώρα που μέσα στην άνοιξιάτικη φύση, στη χλαοή του λιμανιού και την πολυκοσμία, ξάφνου πέρα από τη Βιθυνία κάτι άπλώνεται κατάμαυρο

κι' όλο άγριεύει και ζυγώνει (64).

Μās άφήνει σκόπιμα ο ποιητής σε κάτι άκαθόριστο, που λογικά μās διστηρεί στην άγνοια, όσο και αν αισθητικά ξαίρουμε τί σημαίνει. Με έλαχιστες γραμμές ζωγραφίζει εδώ ο ποιητής μια στιγμή τον έξω κόσμο. Θέλει να μās βάλει περισσότερο στην ψυχή της στιγμής εκείνης, στην άνησυχία της άναμονής.

Είναι η στιγμή όπου διάπλατες οι πόρτες άνοίγουν. Μια πομπή χωρίς θρησκείας γνωρίσματα, μόνο από άντρες ώριμους, σιωπηλή και άργοπάκτητη προχωρεί προς του λιμανιού τα καράβια. Άπό σπηλαιώδη σκοτάδια θάρχονται και είναι όλοι θάμπωμένοι και σά φοβισμένοι «άπό τη μεγάλη πλάση και τη ζωή και από το παίξιμο της μέρας» (65). Φαίνεται πώς είναι δασκάλοι, από καιρούς σκνυμένοι «σε παλιά βιβλία δυσκολοσίμωτα και σε συναξάρια» (65). Και προχωρούν κρατώντας στα χέρια τυλιγάδια και βιβλία και τα κρατάν σάμπως νάναι άγια λείψανα «βαριά σταμνιά, γιομάτα με τη στάχτη των προγόνων» (66). Και όμως σά στύλοι και σά βωμοί φαντάζουν στο ποιητή τα μάτια. Τους δίνει άμέσως μίαν έκταση συμβολική, μεγαλειότερη άπ' την εικόνα. Αυτοί κρατάν, σαν σε κιβούρια κλειστούς τους Άθάνατους και τους Ωραίους. «Άπό τους γιαλούς της Ίωνίας κι' από της Άθήνας

τόν αέρα, πού όλα πνεύματα τὰ κάνει καθώς πνέει» (68), απ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα «ἡ Σοφία, ὁ Λόγος, ὁ Ρυθμός, οἱ Ἀθάνατοι, οἱ Ὁραῖοι» εἶναι ἐκεῖ φυλαγμένοι γιὰ μιὰ ζωὴν αἰώνια. Νεκροὶ δὲν εἶναι, μὰ οὔτε καὶ ζωντανοί. Εἶναι, «σὰν ἄρρωστα λουλούδια τροπικὰ στὰ θερμοκήπια», ἄρρωστημένοι ἀπὸ τὸ στένος τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴ κοντόφωτη ματιὰ τοῦ δάσκαλου.

Τώρα φεύγουν διωγμένοι ἀπὸ τὴν κακοκαιρία πού μαυρολογάει στὰ βουνὰ τῆς Βιθυνίας. Φεύγουν πρὸς τὴ δύση, ἐκεῖ ὅπου τούρκου πόδι δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς πατήση, γιὰ νὰ ξυπνήσουν ἐκεῖ τὸν μέγα Πᾶνα πού κοιμᾶται (71), γιὰ νὰ σπείρουνε μιὰ Ἑλλάδα καὶ μιὰ νιότη. Μὰ εἶναι ἀκόμη κλεισμένοι μέσ' στὶς χρυσὲς καὶ τὶς ἔλεφαντένιες θῆκες τῶν (66) οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὁραῖοι καὶ τοὺς κρατᾶν οἱ στέρφοι δάσκαλοι, τὰ «ἄγια στερνολεῖψανα, τοῦ χαμένου Γένους» (71), ὡς πού χρυσοφτέρουγα πουλιὰ νὰ πεταχτοῦν μέσ' ἀπ' τὰ χέρια τους. Καὶ ἴσως οἱ δασκάλοι τότε, ἀπὸ τῆς θεότης τῶν τ' ἀντίφεγγα «σὰν ἡμίθειοι θὰ φαντάξουνε κ' ἐκεῖνοι».

* *
*

Μπρὸς στοὺς δασκάλους διχάζεται ἡ ψυχὴ τοῦ Γύφτου. Γιὰ τὸ στέρφο δάσκαλο πού σαβάνωσε τοὺς Ὁραῖους καὶ τοὺς Ἀθάνατους μέσ' στὶς περιγμηγές, καὶ πού τοὺς ἀφιέρωσε, παραγνωρίζοντας τὸ πνεῦμα τους, «λατρεία καταραμένη σὰν τὰ βάσανα καὶ σὰν τὴ καταφρόνια» (69), συγκρατημένο θυμὸ, ἂν ὄχι περιφρόνηση κρύβει στὴν ψυχὴ του. Γιὰ τοὺς θεματοφύλακες τῆς ἱερῆς κληρονομιάς, χίλια χρόνια, μέσα στὸ σκοτάδι καὶ ἀγνάντια στοὺς ἐχθροὺς τοῦ φωτός, μιὰ συμπάθεια χαράζει μέσα του, πού φτάνει στὴν ἐξιλέωση, τὴν ὥρα πού χάρι σ' αὐτοὺς καὶ στὴ χιλιόχρονη φύλαξη πᾶν νὰ ξαναπάρουν οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὁραῖοι τὴν πρωτὴν λαμπράδα. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτη ἡ ἰσορροπία πού τηρεῖ γιὰ νὰ φωτίσει καὶ τὶς δυὸ ἀπόψεις τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος, τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀγάπη πού καὶ στὶς δυὸ μοιράζει. Ὅ,τι ἑλληνικὸ, ὅ,τι πετράδι ἀποτελεῖ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἔχει τὸν βαθύτερον ἱστορικὸ του λόγο καὶ τὴν αἰσθητικὴν αἴξια. Ἡ ἀφοσίωση ἢ τυφλὴ τοῦ δάσκαλου πρὸς ἰδέες πού μόλις ὑποφώσκουν κάτω ἀπὸ τὴν δμίχλη τῆς χριστιανωσύνης καὶ τῆς γραμματικῆς, ἢ πίστη του στὸν ἔρωτα τῶν περασμένων, ἔχουν μιὰν ἰδιαίτερον ἁμορφιά, πού ὁ ποιητὴς ἐδῶ μᾶς φανερώνει. Εἶναι ὁ θρησκευτικὸς καὶ ἀνεπίγνωτος ἔρωτας πού σώζει τὸ πνεῦμα καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ὑπάρχουν πνευματικοὶ φρεῖς γιὰ νὰ τὸ διαφυλάξουν. Ἔτσι ἀνθεξαν στὸ μεσαιῶνα οἱ Ἀθάνατοι καὶ οἱ Ὁραῖοι, κοιμισμένοι μέσ' στὶς ἀγκαλιὰς καλόγερων καὶ δασκάλων, ὡς πού νὰ ξυπνήσουν στὰ χέρια τῶν δημιουργῶν.

Μὰ ξύπνησαν ποτὲ στ' ἀλήθεια ; Ἐδῶ ἀποκρίνεται τοῦ Γύφτου ἡ ψυχὴ μ' ἓνα ὄχι. «Ἡ Ἑλλάδα μιὰ καὶ ἀγύριστη» πάει καὶ νὰ τὴν κλαῖς !» (73). Κάτι ἔφυγε πρὸς τὴ δύση καὶ κάτι θὰ ξυπνήσει ἐκεῖ. Μὰ αὐτὸ τὸ κάτι δὲν εἶναι ὅσα πρὶν ὑπῆρξαν. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα μένει πέρασμα ἀνεπανάληπτο, ἀπόλυτα μοναδικὸ μέσα στὴν ἱστορία. Ἡ ἀθανασία τῶν ἀρχαίων εἶναι ἀθανασία ἀξίας, δὲν εἶναι ἀθανασία μέσα στὸν καιρὸ, μέσα στὴν πραγματικὴ ζωὴ.

Τὶ κι' ἂν εἴστε ἀθάνατοι ;
Τὴ ζωὴ τὴν ὀλοζώντανη
μιὰ φορὰ
τὴν ἐζήσατε σὰν πλάσματα
μὲ τ' ἀκέρια σας κορμιά,
στῆς μακαρισμένης σας πατρίδας
τὸν αέρα καὶ τὸν ἥλιο (72)

Μονάχα ὁ ἄγονος δάσκαλος δὲν ξεκολάει ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς πραγματικῆς ζωτανίας τοῦ ἀρχαίου καὶ δούλος γίνεται τοῦ πνεύματος πού δὲν μπορεῖ νὰ γίνε δικό του.

Καὶ μονάχα ὅποιος μαζί σας
δὲ θὰ χάσει τὸν ἑαυτό του,
καὶ θὰ κόψει μόνο ἀπ' τ' ἄνθια σας
γιὰ νὰ στεφανώσει τὰ μαλλιά του (73)

Μονάχα αὐτὸς θὰ τραβήξει ἐμπρός, καὶ θὰ πάρει ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο τὸ φῶς πού πάντα μπορεῖ νὰ τοῦ δώσει.

Ὅ,τι ὠραῖο εἶναι ὀλόκληρο. Μὰ τὸ ὀλόκληρο δὲν ξαναγίνεται μέσ' στὸ χρόνο. Κομμάτια, ὅσα καὶ ἂν εἶναι, τοῦ ὀλόκληρου δὲν κάνουν τὸ ὠραῖο. Εἶναι μονάχα σχετικὲς μιμήσεις ἐνὸς ὅλου ἀδιάσπαστου. Ἀπὸ κάθε δμοίωμα τῆς μίμησης εἶναι σιμώτερο στὸ πρωτότυπο τὸ διάφορο πού διαπνέεται ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἔνταση ἐλευθερίας καὶ πίστεως. Παράδειγμα, ὄχι ὑπόδειγμα, μπορεῖ νὰ γίνε ὁ ἀρχαῖος κόσμος.

Δὲ σταματᾶει βέβαια στοὺς τέτοιους στοχασμοὺς ὁ ποιητὴς. Αὐτοὶ χρησιμεύουν σὰν ὑπόβαθρο τῆς ποιητικῆς του στάσης. Ὁ ποιητὴς πονάει τὸν πόνο τοῦ ἀγύριστου καὶ τὸν πονάει ὄχι σὲ μιὰ κοινὴ ζωὴ, ἀλλὰ σὲ ὅ,τι ἀξιότερο γέννησε ἡ ἱστορία, Πονάει τὴ ματαιότητα τῆς προσπαθείας γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ ἀρχαίου. Πονάει τὴν ἀκατανοησία τῶν εὐγενικῶν καὶ ἀδύναμων ψυχῶν, καθὼς λατρεύουν ἀπάνω ἀπ' ὅλα ἓνα πνεῦμα πού δὲν μποροῦν νὰ πλησιάσουν. Πονάει, σὲ μιὰν ἱστορικὴν ὥρα ἐνσαρκωμένο, τὸ θάνατο τοῦ ὠραίου μέσα στὸ χρόνο, καὶ τὴν ἀγνία τοῦ δύσμοιρου θνητοῦ πού δὲν πείθεται νὰ ὑποκύψει. Θεατῆς τῆς δραματικῆς πομπῆς ὁ Γύφτος ζεῖ τὸ μεγαλεῖο

και την ιερότητά της. Στίχος και ρυθμός σχηματίζουν το πένθιμο έμβλητικό του αρχαίου πνεύματος. Μοιάζει σά βήμα «αργοπάτητο βαρύν» (64) μεγαλόπρεπης κηδείας. Ένα από τὰ δώρα τής παλαμικής ποίησης είναι πού συνειδητοποίησε και συμβολικά παράστησε τις μεγάλες καμπές τής εθνικής ιστορίας με την δραματική όμορφιά πού μόνο σε ποιητική ματιά ξεσκεπάζεται. Για να νοιώσει κανείς τή συγκίνηση πού υποκινούν τέτοια ποιήματα, πρέπει, καθώς τὸ λέμε και για τή «Φλογέρα», να μπορεί να ζει τήν ιστορία σαν ένα πεδίο απόλυτης ενεργείας, και τήν πατρίδα σαν ιδέα.

* *

Μα τὰ αρχαία πνεύματα τής πομπής τί θα γίνουν; Τί φέρνουν στη Φραγκιά; Τή λευτεριά φέρνουν, τή μεγαλύτερη κατάκτηση τών ελλήνων.

Σαν κ' εμάς τούς γύφτους θὸ διαβήτε,
σπέρνοντας τὸ σπόρο τών ελευτέρων
και τήν καταφρόνια τής σκλαβιάς
ὅποιος, μ' ὅποιο ὄνομα σκλαβιάς (75).

Τή λευτεριά, πού βάζει τὸ πνεῦμα Κριτή, ἀπάνω ἀπὸ ὅποιο δόγμα κι' ὅποια ἀξίωση και ἂν προβάλλει ἡ ζωὴ τή λευτεριά, πού και ἂν είναι «ἀρματωμένη ἀπὸ μέτρο κι ἀπὸ ὑγεία κι ἀπὸ τάξη» είναι σά λευκή ἀδερφή τής γύφτικης λευτεριάς πού είναι ἀπὸ ὄργη και ὄρμη και ἀνταρσία. Ὁ ποιητὴς ξεσκεπάσει, πέρα ἀπὸ τις διαφορές, τή βαθειὰν ἀδερφωσύνη, τοῦ Γύφτου και τοῦ Ἕλληνα, τής λευτεριάς πού είναι ἀπὸ κυριαρχία τοῦ μέτρου και τοῦ νοῦ, και τής λευτεριάς πού είναι ἀπὸ κυριαρχία τής ὄρμης και τής βούλησης. Μιὰ ὅμως είναι ἡ πηγὴ τής λευτεριάς, ἡ πρώτη, ἡ νερομάννα τής δύναμης πού κάνει τούς δημιουργοὺς και τούς υπεράνθρωπους. Αὐτῆς τής νερομάννας στοιχείο είναι ὁ Γύφτος κι' ἀπὸ ἐκεῖ συγγενεὺς με τὸν ἀρχαῖο. Σημαντικό αὐτὸ τὸ σημεῖο για τή γνώση τοῦ Δωδεκάλογου. Είναι ὁλόκληρος ἕνας πολύτονος ὕμνος γι' αὐτὴν τήν λευτεριά τήν παρμένη στήν ἀρχικώτερή της ἔννοια. Είναι ὁλόκληρος μιὰ κυρίαρχα ἐλεύτερη ἀντιμετώπιση κάθε δύναμης, κάθε πραγματικότητας. Είναι — κι' ἔτσι παίρνει και ὁ Ἄδᾶκρυτος τή θέση του — μιὰ υπερόψη ἀξιών, μιὰ ἀποκήρυξη τών δεδομένων, ἀπὸ σκοπιὰ πού κάνει τήν ἀποκήρυξη αὐτή, μιὰν ἀπόλυτη και διαρκή στάση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ὅσο μπορεί να ὀνομασθεῖ εθνικός ὕμνος ἡ Φλογέρα, τόσο υπεριστορικός είναι ὁ Δωδεκάλογος· και μόνο σά στοιχείο τοῦ ἀπολύτου χτυπιέται και ἀνασταίνεται ἐδῶ ἡ πατρίδα.

* *

Ἕλληνας ἀρχαῖος είναι ὁ Γύφτος, Ἕλληνας «χωρὶς μέτρο και ὑγεία και τάξη», Ἕλληνας σάν τὸν ποιητὴ, σε μιὰ ὀρισμένη στάση και ἐκδήλωση του. Είναι πιὸ ἀρχαῖος ἀπὸ τὸ δάσκαλο πού δουλεύει στὸ κείμενο και στὸ ξεωτερικό περίβλημα.

(«Κάνα πάπυρο κι ἂν εὔρω
τόνε καιὼ για να πετύχω
ζέστα ἢ φῶς» (75), λέει ὁ Γύφτος).

Εἶναι πιὸ κλασσικός ἀπὸ τις ἀρνητικὲς ἐκείνες ψυχοσυνθέσεις πού κάτω ἀπὸ τήν προσωπίδα τής «συλλογῆς», τής συγκράτησης, και τής καθαρότητας κρύβουν τή χολή και τὸ φθόνο τών ἄγωνων και τών ἀποτυχημένων.

Εἶναι Ἕλληνας ὁ Γύφτος «ἀθάνατος κι' ὄραῖος».

Σαν κι εμάς εἶν' ἡ φυλή σας δὲ θ' ἀράξει·
πουθενά (74)

λέει στοὺς Ἕλληνες. Γιατὶ ἔχει και ὁ Ἕλληνας τοῦ πλάνητα κάτι και τοῦ ἀντάρτη. Αὐτὴ είναι μιὰ και ὄχι ἡ μικρότερη ἀπὸ τις γοητεῖες του. Και τήν εἶδε και τήν τραγούδησε ὁ ποιητὴς στὸ Γύφτο. Ἕλληνας είναι ὁ Γύφτος ἀπάνω ἀπ' ὅλα, γιατί' είναι ἐλεύτερος. Κάνει ὅ,τι ἀποφασίσει ὁ ἴδιος. Και ἀποφασίζει σύμφωνα με τή δική του πίστη και τή δική του κρίση, χωρὶς να ὑπακούσει σε ἄλλη ἐξουσία, χωρὶς να ἀκολουθήσει τὰ λογῆς κοπάδια τής καθημερινῆς ζωῆς. Μάλιστα ἀντιστέκεται σε ὅ,τι κοπαδιαστὸ και γι' αὐτὸ ζεῖ στή μόνωση με τήν ἀντιπάθεια τοῦ πλήθους. Είναι Ἕλληνας ὁ Γύφτος, γιατί' είναι ἀριστοκράτης. Ξαίρει πὼς οἱ ἐλεύτεροι είναι οἱ λίγοι, οἱ παρανοημένοι, μα και οἱ μόνοι πού στέκονται κοντὰ στήν ἀλήθεια και στήν ὁμορφιά. Και δὲ φοβάται τή μοναξιά σὰ ἐχθρικά πλήθη ἄγνάντια. Ἐχει τὸ θάρρος τὸ μεγαλύτερο, τὸ θάρρος τής σκέψης και δὲν ἀμφιβάλει ὅτι μόνο ἀπὸ τὸ μέτρο τών λίγων είναι ὅ,τι ἀξιο στή ζωὴ.

Θ' ἀπομένετε παράμερα ἀπ' τὰ ἔθνη,
ὅσο κι' ἂν πλευρώνετε τὰ ἔθνη,
κι ἀπὸ σὰς τὰ ἔθνη χωριστά.
Μὰ ἢ μ' εμάς τούς τρισκατάρατους
ἢ μ' ἐσᾶς, ὧ τρισευλογημένοι,
βάρβαρος ὁ κόσμος θὰ διαβαίνει
και ραγιαῖς. (74)

Εἶναι Ἕλληνας ὁ Γύφτος, γιατί' ἀπάνω ἀπ' ὅλα βάζει τή ζωὴ τήν πραγματική. Είναι πιὸ κοντὰ στὸν ἀρχαῖο, γιατί' δὲν ἀναμηρυκάξει, δὲν ζεῖ ἀναθυμῶντας τήν ἀρχαία ζωὴ, ἀλλὰ ζεῖ τὸ παρὸν, τήν ὥρα και τή δύναμη τή δική του. Είναι Ἕλληνας ἀληθινός, γιατί' είναι Ἕλληνας ἀπὸ τή φύση πού εἶναι γύρω του και ὄχι ἀπὸ τήν ἐπανάληψη τοῦ ἀρχαίου λόγου.

Κι ὅλη ἡ φύση πνέμα γίνεται
καὶ μοῦ κρυφοψιθυρίζει
λόγια μαντικά . . .
Εἴτε μουσική, εἴτε λάμψη,
εἴστ' ἑνὸς χαμένου διάβα,
μιὰ πνοή.
ᾠ φαντάσματα πεντάμορφα
Εἴμ' ὁ ἀκέριος, εἴμ' ἡ ἀλήθεια,
εἴμ' ἐγὼ τὰ δύο τὰχώριστα,
σάρκα καὶ ψυχή. (75)

Τέτοια ἡ βαθειὰ ἀδερφωσύνη τοῦ Γύφτου καὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνα, κ' ἄς τοὺς χωρίζει «τὸ μέτρο καὶ ἡ ὑγεία καὶ ἡ τάξη» πού ὁ Γύφτος δὲν κατέχει καὶ εἶναι γι' αὐτὸ «τρισεκατάρατος», ἐνῶ ὁ Ἕλληνας γιὰ τὰ κατέχει εἶναι «τρισευλογημένος». Μονάχα ἀπὸ τὴν τέτοια ἀδερφωσύνη, ἐξηγιέται ὁ ἔρωτας ἐνὸς Ἑλληνα ποιητῆ γιὰ τὸ Γύφτο.

Μπροστὰ στὸν Ἕλληνα Γύφτο περνάει ἡ κηδεία τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ὁ γύφτος, ἀληθινὸς Ἕλληνας, ἔχει τὴ δύναμη, καθαρὰ, μ' ἕναν πόνο πού δὲν εἶναι συντριμὸς, ν' ἀντιμετωπίσει τὸ θάνατο «τῶν Ἀθανάτων καὶ τῶν Ὀραίων», ἴσως γιὰ τὴν ξαίρει, πὼς παντοῦ, σ' ὅποιαν ὥρα τὸ θελήσει ἀκέρια ἡ ἀνθρώπινη ψυχή, μπορεῖ ἄλλοι Ἀθάνατοι καὶ ἄλλοι Ὀραῖοι νὰ ξαναγεννηθῶνε. Σὰν Ἕλληνας ὁμως ἀπλώνει σ' ὅλο τὸν ὄριζοντα τὸν πόνο τῆς πλατύτερης ψυχῆς του καὶ ὅλη τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ μεγάλοπρεπου θανάτου, τοῦ θανάτου πού εἶναι καὶ δικός του θάνατος, γιὰ τὴν κάθε Ἕλληνας κλεῖ μέσα του ὀλάκερη τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὁ Γύφτος μὲ τέτοιον πόνο χωρὶς συντριμμό, ὄχι γιὰ τὸν πόνο εἶναι μικρός, μὰ γιὰ τὸν πόνο μεγαλύτερος ἐκεῖνος, βλέπει τὸν Τοῦρκο νὰ μπαίνει στὴν Πόλη. Στὸ τέλος τοῦ λόγου ἔτσι μᾶς ξαναφέρει ὁ ποιητὴς στὴν ἀκρίβεια τῆς ἀρχικῆς του εἰκόνας, ἀπὸ ὅπου τῶν στοχασμῶν ἡ ἔξαρση τὸν εἶχε ἀπομακρύνει. Ἔχει καὶ ἡ λυρική ποίηση τὸ σκηνικὸ τῆς διάκοσμο, πού διαρκῶς πρέπει νὰ θυμίζεται καὶ νὰ εἶναι παρῶν στὴ συνείδηση ὅποιου ἀκούει καὶ βλέπει τὸ ποιητικὸ ἔργο.

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ

ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑ

ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ

[ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΕΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΕΣ
ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΑΣ ΙΔΕΑΣ]

Β.

Ἡ καινούργια μορφή ἐνότητος πού φανερώναται στ' ἀκρογιάλια τοῦ Βοσπόρου — ἡ Βυζαντινὴ — δίνει τὴν ἐντύπωση, ὅτι συνεχίζει τὴ ρωμαϊκή, στοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες. Μὰ γλήγορα ἡ διαφοροποίησὶς γίνεται χτυπητή. Ὅσο πὺρ βαθιὰ ἀνταμώνονται κ' ἀλληλογονιμοποιῶνται τὰ πνευματικὰ κεφάλαια τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου μὲ τὴ χριστιανικὴ ἀναμορφωτικὴ πνοή, τόσο πὺρ φανερός γίνεται ὁ καινούργιος τύπος ποῦρχεται νὰ πραγματοποιήσῃ μέσα στὴν ἱστορία.

Ἡ νέα τούτη μορφή στέκει σ' ἕνα ἐπίπεδο ἀναμφισβήτητα ψηλότερο ἀπὸ τὴς προηγούμενες, σὰν ἐξελικτικὴ ἀξία. Δὲν ἔχουμε πιά, ὅπως μὲ τὴ Ρώμη, μιὰ μηχανικὴ ἔνωση τῶν ὑποταγμένων λαῶν. Ὅσο κ' ἂν τοὺς εἶχε δόσει τὸν καιρὸ ν' ἀναπτυχθῶν, μὲ τὴ μακρὰ εἰρήνη πού τοὺς εἶχε ἀσφαλίσῃ ὅσο κ' ἂν τοὺς εἶχε ὀργανώσει κ' ἀπάνω ἀπ' ὅλα τοὺς εἶχε συνηθίσῃ νὰ ζοῦν ἀδερφωμένοι, ὥστόσο ἡ ἀλληλεγγύη ποῦχε δημιουργήσῃ ἀνάμεσὸ τους ἦταν ἐξωτερικὴ κ' ἀναγκαστικὴ. Τὸ καινούργιο, ἐσωτερικὸ καὶ βαθύ, περιεχόμενο ποῦρχε νὰ δόσει ὁ χριστιανισμὸς στὴν ἔννοια τῆς ἀλληλεγγύης, φανερώναται στὸ imperium universale τῶν Βυζαντινῶν μὲ μορφή ἀνάγλυφου.

Ἡ τάση τῆς ζωῆς νὰ πλάθει τὰ ἀνθρώπινα σύνολα μὲ μιὰ συνοχὴ ὀλοένα πὺρ ἐσωτερικὴ καὶ πὺρ πνευματικὴ, σημειώνει ἐδῶ ἕναν ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους σταθμούς. Ἀλλόφθλα στοιχεῖα κ' ἀλλόγλωσσα κ' ἀλλόβαθμα σὲ πολιτισμὸ, ἀγκαλιάζονται καὶ δένονται, ἀδερφικὰ κ' ἐσωτερικὰ, γιὰ ν' ἀντιχρῦσουν καὶ ν' ἀνέβουν περήφανα τὴς ἑκατονταετηρίδες, σὰ σύνολο γεμάτο καινούργιο νόημα καὶ νέα ζωὴ, ἀπὸ τὴν ἡμέρα, πού ὁ Ἰουστινιανός, γερότὸς στὸ πολυματωμένο σπαθί, ἀποκαμωμένος, εἶδε νὰ σβύνει γιὰ πάντα τὸ μεγάλο καὶ χιμαιρικὸ του ὄνειρο, νὰ νεκραναστήσῃ τὴν ἀρχαία Ρώμη. Ἡ ἀλληλεγγύη αὐτῶν τῶν στοιχείων εἶναι βαθιὰ κ' ὀργανικὴ.

Ὁ πνευματικὸς δεσμὸς τῆς θρησκείας, θεμέλιο τῆς καινούργιας, μεγάλου-πρεπῆς οἰκοδομῆς, παίρνει τέτοια πρωταρχικὴ δύναμη καὶ σημασία, πὺν κάνει νὰ ξεχαστεῖ κάθε ἀνομοιότητα μεταξύ τους. Γίνεται τὸ κλειδὶ τῆς ἁρμονίας τους καὶ κατὰ περισσότερο ἀπὸ πηγὴ ἔξουσίας — ἡ ἔξουσία ἡ ἴδια: Μὲ σκῆπτρο τῆς τὸ δόγμα καὶ ἀμυντικὴ πανοπλία τῆς τῆς συζητήσεις καὶ τῆς ἀποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἡ συνταύτιση τῶν ἐννοιῶν θρησκείας καὶ ἔξουσίας ἔρχεται τόσο ἀπόλυτη, πὺν κάθε ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ δόγμα εἶναι ἀνταρσία κατὰ τῆς πολιτείας.

Δὲν ἐνδιαφέρει νὰ ἐξεταστεῖ ἐδῶ, ἂν εἶναι ὁ Εὐσέβιος, ὁ πρῶτος θεωρητικὸς ἐξηγητὴς τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κοινωνίας λαῶν, πὺνχει ἐμπνεύσει — ὅπως πιστεύουν μερικοὶ — τὴν *civitas dei*, τὴν παγχριστιανικὴ συμπολιτεία, πὺν δραματίζεται, ἀπὸ τὸν τέταρτο κίβλας μεταχριστιανικὸ αἰῶνα, ὁ θεῖος Αὐγουστίνος. Μὰ εἴτε παραδεχτεῖ κανένας, εἴτε ὄχι, αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, ἀπομένει πάντα, ὅτι καὶ στὸ δυτικὸ κόσμῳ, κάτω ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἀναμορφωτικὴ πνοὴ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ τάση πρὸς μιὰν ἀνώτερη, πὺν ἐσωτερικὴ ἐνότητα, φανερώνεται, παράλληλα καὶ σταθερά, ἀρχίζοντας μὲ τοὺς προφητικὸς δραματισμοὺς τοῦ Αὐγουστίνου καὶ φτάνοντας στὸ ἅγιο ρωμαϊκὸ κράτος, πὺν φαντάζει, στὰ μάτια τῶν δυτικῶν, σὰ μιὰ ἔκφραση τῆς ἠθικῆς πολιτικῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

Ὁ ἀνώτερος τύπος αὐτῆς τῆς ἐνότητος ἀπομένει πάντα ὡστόσο ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Αὐτοῦ ἀποκορυφώνεται, μὲ τὸν πὺν ἑξάστερο ρυθμὸ ἡ ἔκφραση τῆς μεσαιωνικῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτοῦ χτυποῦν καὶ αὐτοῦ σπάζουν ἡ μερεύουν, ὅπως παλιά, στοὺς Μααρθῶνες καὶ στῆς Σαλαμίνας, τ' ἄσιανὰ κύματα. Αὐτοῦ λυγάζει τὸ γόνα ἡ πρωτόγονη ὄρη τῶν Ἀράβων, πὺν φοβερίζει μὲ ξελήρησμα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη. Στὸ βυζαντινὸ σύνολο, πλοῦσιο σὲ χρώματα καὶ φωτοσκιάσεις, σ' ἀγῶνες σκληροὺς καὶ ζυμώσεις ἀνεπάντεχες, σὲ περιπέτειες καὶ διδάγματα, μπορεῖ κανένας νὰ μελετήσει, σ' ὅλα τὰ φανερώματά τους, τὰ σπέρματα τοῦ καινούργιου ρυθμοῦ, πὺν πάει νὰ πλάσει τὸ ἑλληνοχριστιανικὸ πνεῦμα — ὅλα τὰ σπέρματα γιὰ τῆς μελλούμενες ἐξελίξεις πὺν φτάνουν ὡς τὴ σύγχρονη ἀνθρωπότητα. Βλέπουμε νὰ θαμποχαράζουν σὰν πρῶτες συνέπειες τῆς μεγάλης χριστιανικῆς ιδέας, οἱ ἀντιλήψεις τῆς ἰσοτιμίας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἐθνῶν, πὺν καθρεφτίζονται στὰ πρῶτα στοιχεῖα γιὰ διεθνῆς δίκαιο μέσα στοὺς Πανδέκτες καὶ τῆς Εἰσηγήσεις. Ἡ ἰδέα τῆς ἰσοτιμίας τῶν λαῶν, κάτω ἀπὸ τὸ πνευματικὸ σκῆπτρο τῆς θρησκείας, βρῖσκεται σ' αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ βία τῆς Βυζαντινῆς οἰκοδομῆς. Ἡ στενὴ καὶ ὀργανικὴ ἀλληλοεπίδραση ἀνάμεσα στὰ μέρη καὶ στὸ σύνολο παρουσιάζεται μὲ τὸν πὺν ἄμεσο τρόπο. Τ' ἀλλόφυλα καὶ ἀλλόγλωσσα στοιχεῖα, πὺν ἀγκαλιάζει καὶ ἀδερφώνει ἐσωτερικά, ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, χρησιμοποιοῦν τὸ πνευματικὸ τῆς κεφάλαιο γιὰ νὰ σηκώσουν τὸ ἐπίπεδό τους. Κι' ἔρχονται ὕστερα νὰ εἰσφέρουν τῆς ἰδιότυπες ἀξίες τους στὸ κοινὸ ἔργο.

Τὰ παραδείγματα εἶναι πλῆθος μέσα στὸ Βυζαντινὸ σύνολο. Τὸ μικρότερο εἶναι τῶν Ἀρμενίων καὶ τὸ μεγαλύτερο ἴσως τῶν Ἰσαύρων. Τὸ Ἀρμενικὸ ἔθνος παίρνει ἄξια καινούργια ζωὴ, ὅταν, χάρη στὴν πολιτικὴ τῆς Πουλχερίας καὶ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, μπαίνει στὴν αὐτοκρατορία. Δὺς Ἀρμένιοι λόγιοι, ὁ Μεσρῶβ, ὁ ἐφευρέτης τῆς ἀρμενικῆς γραφῆς καὶ ὁ Σαχάκ, κατατρεγμένοι ἀπὸ τοὺς Πέρσες, φευγάτοι στὸ Βυζάντιο, μεταδίνουν τὰ φῶτα στὸ λαὸ τους, μὲ μεταφράσεις ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ θρησκευτικὰ κείμενα, δημιουργοῦν ἐθνικὴ γλώσσα καὶ λογοτεχνία, φέρνουν τὸ χρυσὸ πνευματικὸ αἰῶνα τῆς Ἀρμενίας, τὴ σπρώχνουν σὲ πολιτισμὸ. Κι' αὐτὴ, μὲ τὴ σειρά τῆς δίνει ὅ,τι διαλεχτὸ ἔχει στὸ Βυζάντιο. Οἱ ζωντανώτεροι ἀπὸ τοὺς Ἀρμένιους μπαίνουν στὴν ὑπηρεσία τῆς πολιτείας καὶ φτάνουν ὡς αὐτὸ τὸ θρόνο τῶν αὐτοκρατόρων.

Τὸ παράδειγμα τῶν Ἰσαύρων δίνει μορφὴ ἀνάγλυφη σ' αὐτὴ τὴ στενὴ καὶ ὀργανικὴ ἀλληλεπίδραση τῶν μερῶν καὶ τοῦ ὅλου. Ἀπὸ τὰ πὺν σκοτεινὰ καὶ ἄταχτα μικρασιατικὰ στοιχεῖα, ξυπνοῦν καὶ πολιτίζονται, μέσα στὸν κόρφο τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ κόσμου, γιὰ νὰ γίνουν, γιὰ κάμποσο καιρὸ, ἀκλόνητο στρατιωτικὸ στήριγμα τῆς αὐτοκρατορίας ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς τῆς καὶ νὰ δώσουν αὐτοκράτορες μεγαλοεργούς, πὺν στάθηκαν ἱκανοὶ ν' ἀποκρούσουν τὴ μεγάλη ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ, νὰ γλυτώσουν τὸ μεσαιωνικὸ χριστιανικὸ κόσμῳ ἀπ' τὸν ἀφανισμὸ καὶ νὰ ἐπιβάλουν τέλος στὸ κράτος θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεις ἀφάνταστα ριζοσπαστικῆς, προφητικῆς καὶ ἐκπληκτικῆς προανακρούσματα τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμιστικῆς πνοῆς καὶ τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδανικῶν πὺν φανερώνονται στὴ Δύση πολλοὺς αἰῶνες ἀργότερα, ὅταν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία περῶ στὴν περιοχὴ μιᾶς μακρονῆς, λησμονημένης καὶ συκοφαντημένης ἱστορίας! Ἔτσι δείχεται ἑξάστερα, πιστεύω, πὺν ἡ βυζαντινὴ ἐνότητα εἶναι ἀπὸ τοὺς πὺν σημαντικοὺς σταθμοὺς, μέσα στὸ πανανθρώπινο γίγνεσθαι ὑπὸ τὴν ἐννοια πὺν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ: Τῆς προετοιμασίας γιὰ τὴν πραγματοποίηση συνόλων, πὺν βγαίνουν ἀπάνω ἀπὸ φυλετικῆς ὁμοιογένειας καὶ γλωσσικῆς ἐνότητες καὶ κρατιοῦνται μὲ δεσμοὺς πὺν ἐσωτερικοὺς καὶ πὺν πνευματικοὺς, ὅπως εἶναι ὁ θρησκευτικὸς. Ὅταν παῦει καὶ αὐτὸς νὰ παίζει ρόλο — καὶ μάλιστα πρωταρχικὸ — στὸν προσδιορισμὸ ἑνὸς συνόλου φτάνουμε στὴν καθαρὴ, ἀποπνευματωμένη μορφὴ — τὸ ἔθνος, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται σήμερα, πὺν στέκει, ὅπως εἶπα, πέρα καὶ ἀπάνω ἀπὸ φυλετικῆς ὁμοιογένειας καὶ γλωσσικῆς ἐνότητες, ἀπὸ θρησκευτικῆς ὁμοιογένειας, γεωγραφικῆς ἀναγκαιότητας καὶ βιολογικοὺς ὄρους — στὴ συνείδηση κοινῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς κληρονομίας καὶ στὴ θέληση νὰ διατηρηθεῖ καὶ νὰ προκόψει.

Τὸ Βυζάντιο πέφτει ὅταν στρεβλώνεται καὶ ἀτονεῖ ὁ θεμελιακὸς πνευματικὸς δεσμὸς τῶν στοιχείων πὺν τὸ ἀποτελοῦν. Στάθηκε ὁμως τόσο καλὸ σχολεῖο γιὰ τὴν ἐτοιμασία τῶν ἐθνῶν, πὺν μπόρεσαν νὰ κρατήσουν ζωντανὴ

την ψυχή και τη φυσιογνωμία τους κάτω από τους Τούρκους και ν' αναλάβουν, σε λίγους αιώνες, αγώνες σκληρούς για τη λευτεριά τους.

Ο καινούργιος ιστορικός ρυθμός φανερώνεται ακόμα πιο ξάστερα, πιο χτυπητά, προκόβει κι' επιβάλλεται με την Αναγέννηση, το τεράστιο κίνημα, που φουντώνει στη Δύση, με το πνευματικό προζύμι που της φέρνουν πρόσφυγες σοφοί από το Βυζάντιο: Ξύπνημα της φιλοσοφίας, πρώτα συλλαβίσματα της νεώτερης επιστήμης, άνθηση γραμμάτων και τεχνών, ανακαλύψεις και εφευρέσεις, καλλιέργεια του ανθρωπισμού, ύ,τι ονομάζουμε ιστορική πρόοδο, δέν είναι μονοπώλιο κανενός λαού, μά κοινό έργο, καρπός που βγαίνει από την αδιάκοπη κι' οργανική αλληλεπίδραση ανάμεσα έθνη και ανθρωπότητα.

*
* *

Ξεπερνά τα όρια της μελέτης αυτής νά παρακολουθήσουμε και μάλιστα στα καθέκαστα όλες τις ιστορικές περιστάσεις που δούλεψαν για νά πάρει το έθνος το σημερινό του περιεχόμενο, μ' άλλα λόγια νά περιγράψουμε όλες τις φάσεις που πέρασε ή τάση της ζωής προς μια ένότητα ολοένα πιο εσωτερική, ως που νά φτάσει στη σημερινή της μορφή. Ανάπτυξη τέτοια θέλει την άπλοχωριά δλάκαιρου βιβλίου, που μπορεί νά καταπιαστώ μια μέρα. Έδω περιορίζομαι νά σημειώνω, σε γενικώτατες γραμμές, τους μεγάλους σταθμούς.

Στό Γαλλικό λαό έλαχε ο δοξασμένος κληρός νά στήσει το τρόπαιο της μεγάλης αποφασιστικής νίκης, που σημείωσε ή τάση της ζωής προς τις ανώτερες ένότητες, με το ν' αναδείξει τη συνείδηση και μόνη θεμέλιο της εθνικής ύπαρξης. Σά λαμπρή καλοκαιριάτικη αστροβολίδα έσκισε και φώτισε το στερέωμα της Ιστορίας ή γαλλική επανάσταση με τη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη. Σ' αυτήν αποκορυφώνονται οι μεγάλες και βαθιές πνευματικές και ήθικες ζυμώσεις, που γεμίζουν τους τρεις προηγούμενους αναγεννητικούς αιώνες. Μ' αυτήν ή λέξη έθνος παίρνει για πρώτη φορά, στη γλώσσα των ανθρώπων, την πλατειά έννοια που έχει σήμερα. Κι' απ' αυτήν αρχίζει νά κλονίζεται κι' ο τελευταίος από τους παράγοντες της ένότητας, που χαρακτήριζαν τα πιο παλιά σύνολα — ο θρησκευτικός. Έποχρωμένη ν' αγωνιστεί κατά της θαδιουργίας του κλήρου ή επανάσταση βάλλει κατά της θρησκείας. Η εθνική ένότητα τείνει νά γίνει ανεξάρτητη κι' από την κοινή θρησκευτική επαγγελία.

Ο γαλλικός λαός ήτανε φυσικό νά γίνει όργανο εκλογής για το αποφασιστικό αυτό βήμα, που κάνει το έθνος, από την απλήν ιστορική πραγματικότητα, στηνξάστερη συνείδηση, πηγή κάθε εξουσίας και κυριαρχίας, δύναμη δημιουργική, που ρχεται νά φέρει άπειρες και βαθιές μεταβολές στην όψη της ανθρωπότη-

τας, τις ήθικες και πνευματικές σχέσεις, την πολιτική όργάνωση, σ' όλη την Ιστορία των δύο τελευταίων αιώνων. Είπα, στην αρχή, ότι όσο δυναμώνει το αίσθημα της ένότητας σ' ένα σύνολο, τόσο πιο καλλιεργημένες φανερώνονται σ' αυτό οι ανθρώπινες αξίες. Ο γαλλικός λαός, από πνευματική και ήθικην ιδιοσυστασία παρουσιάζει από την πρώτη στιγμή που μπαίνει στη σκηνή του κόσμου, ζωντανή, ενεργητική, αυτή την τάση προς την ένότητα. Δέ φανερώνεται μονάχα στα όχτακόσα χρόνια της αδιάσπαστης Ιστορίας των βασιλιάδων του που δημιουργούν με τους αγώνες τους, πλουσιώτατο κεφάλαιο από κοινές αναμνήσεις, ούτε σε πολιτικούς, με μεγαλεπίβολες συλλήψεις κι' αδιάμαστη ενέργεια, όπως ένας καρδινάλιος Ρισελιέ, μά και στο άπλοικό πνεύμα μιας χωριάτισσας ακόμα, που γίνεται όργανο ουρανόπεμπτο κι' ύπνοβατικό αυτής της τάσης—μιας Ζάν Ντ' Αρκ. Είναι το έθνος που άποχτά πρώτο στην Εύρώπη την πολιτική του ένότητα. Κι' άπάνω απ' όλα ή τάση αυτή δείχνεται στην πνευματική καλλιέργεια, στην πνευματική παράδοση που εγκαινιάζεται νωρίτατα και προβαίνει μ' αδιάσπαστη συνοχή. Δέν τείνει στην ολοκλήρωση της δικής του ένότητας μόνο. Το γαλλικό πνεύμα — πνεύμα ξαστεριάς και ίσορροπίας—υποφέρει από τις δυσαρμονίες. Από το 1300 κιάλας αρχίζουν νά καταστρώνουν στη Σορβώννη, που την είπαν κοσμοπολιτική πνευματική δημοκρατία, σχέδια για διεθνείς όργανώσεις, ούτ' ένα, ούτε δύο, μά τριάντα στη σειρά, ως τη γαλλική επανάσταση. Είναι λαός βαθιά έτοιμασμένος νά παίζει τον ιστορικό ρόλο του αναμορφωτή της Εύρώπης. Έχει συγκεντρώσει, χωνέψει, άφομοιώσει, προκόψει τις πνευματικές αξίες της σύγχρονης ανθρωπότητας και μπορεί νά τις ολοκληρώσει στην καινούργια μορφή που δημιουργεί. Με τη γαλλική επανάσταση το έθνος δέν παίρνει μονάχα συνείδηση της ιστορικής του πραγματικότητας μά και της βαθιάς και στενής αλληλεγγύης που ύπάρχει ανάμεσα σ' αυτό και την ανθρωπότητα. Αναγνωρίζει τους ήθικους και πνευματικούς δεσμούς του μ' αυτή και την ύποχρέωση νά εισφέρει στη προκοπή και την ευτυχία της.

Η επανάσταση προβαίνει προοδευτικά σ' αυτές τις αναγνωρίσεις. Στις 22 του Μάη 1790 ή επαναστατική συνέλευση βγάξει το αξιοσημείωτο διάταγμα, που λέει πως το γαλλικό έθνος δέ θα κάνει κανένα πόλεμο με σκοπό κατακτητικό, ούτε θα μεταχειριστεί ποτέ τη δύναμή του κατά της λευτεριάς άλλου λαού. Έτσι το πρώτο έθνος, που παίρνει μέσα στην Ιστορία ξάστερη συνείδηση της ύπαρξης του αναγνωρίζει άμέσως σ' άλλα έθνη άδερφούς σότιμους, με τα ίδια δικαιώματα στη ζωή και τη δεύτερη ανάπτυξη, εκφράζει τον άπόλυτο σεβασμό του σ' αυτά τα δικαιώματα κι' αισθάνεται σαν υπέρτατο ήθικό πρόσταγμα νά μη τα προσβάλλει ποτέ. Μετά δυό χρόνια όμως πάει ακόμα πιο πέρα σ' αυτή την κατεύθυνση. Στις 19 του Νοέμβρη 1792 βγαίνει άλλο διάταγμα, που λέει πως ή Γαλλία θα δινει βοήθεια σε κάθε λαό, που θα ήθελε νά ξανάβρει τη λευτεριά του. Με τη δεύτερη τούτη αρχή το αίσθημα της αλληλεγγύης χαράζει στο έθνος το ενεργητικό και

θρειακό χρέος ν' αγωνιστεί και να κινυνέψει για τη λευτεριά των άλλων εθνών. Ζαίρω πόσο νοθεύτηκαν, στην πράξη, έπειτα, οι μεγάλες αυτές αρχές. Μα δεν έχει καμμιιά σημασία. Αυτό που ενδιαφέρει εδώ είναι, ότι ένα έθνος, συγκεντρώνοντας τα πνευματικά και ηθικά κεφάλαια της ανθρωπότητας, καλλιερρώντας μ' αυτά και μορφώνοντας εθνικές αξίες, είδε, ανάμεσα απ' αυτές —σάν από ψηλή σκοπιά — τους βαθείς δεσμούς του με την ανθρωπότητα. κι' αποφάσισε, συνειδητά, να την υπερετήσσει μ' αυτές. Μια στιγμή θαμαστικής ανάτασης, στο εθνικό γίνεσθαι ενός λαού, σημειώνει την πιο αποφασιστική αφηρησία για καινούργιες εξελίξεις και δημιουργίες μέσα στην πανανθρώπινη ζωή.

Το κήρυγμα της γαλλικής επανάστασης είχε βαθύ κι' επίμονον αντίλαλο στις πιο μακρινές χώρες. Ούτε διπλωματικές ραδιουργίες, ούτε οικονομικά συμφέροντα, ούτε στρατοί και στόλοι της Ίερής Συμμαχίας, ούτε δύναμη άλλη, καμμιιά, μπόρεσε ν' αντισταθεί στο μεγάλο κίνημα που προκάλεσε. Τα έθνη παίρνουν, το ένα ύστερ' από τ' άλλο, τη λευτεριά τους. Άνάμεσα στους πρώτους ξεσηκωνόμαστε κι' εμείς οι Έλληνες, για να ιδούμε πλάι μας, συναγωνιστή και βοηθό, την ψυχή την ίδια των πολιτισμένων λαών και τους πιο διαλεχτούς άντρες της Ευρώπης με κεφαλή το Μπαύρον. Το δόγμα των εθνότητων, διατυπωμένο σύντομα στο βιβλίο της Στάελ για τη Γερμανία, βρίσκει στον Πασκουάλε Μαντινί και την Ίταλική σχολή τους μεγάλους θεωρητικούς του, καθιερώνεται σά βάση στο διεθνές δίκαιο, χρησιμεύει σάν ηθικό υποβάσταγμα στον παγκόσμιο πόλεμο, δημιουργεί κράτη, ρυθμίζει σχέσεις, βάζει κανόνες. Κι' οι συνέπειές του δεν έχουν εξατιληθεί ακόμα κι' ούτε μπορούμε να τις υπολογίσουμε.

* *

Ύστερ' από τη μικρή ανάπτυξη που κάμαμε, για να ιδούμε στις μεγάλες γενικές τους γραμμές τις διάφορες φάσεις που πήρε, μέσα στ' ανθρώπινα σύνολα, ή τάση της ζωής προς την ενότητα, για να φτιάσει στο έθνος, με τη μορφή που μās παρουσιάζεται σήμερα, μπορούμε, νομίζω, να ρωτήσουμε: Σύμφωνα με ποιά λογική κι' από που βγαίνει αυτό που φαίνεται να υποστηρίζουν μερικοί, ότι κάθε πρόοδο προς τη διεύθυνση των οικουμενικών αξιών έχει σά βασική προϋπόθεση μια ριζική απομάκρυνση από τις αξίες εθνικής μορφής, όταν βλέπουμε, πως οι εθνικές αξίες που δημιουργεί ένας λαός παίζουν το ρόλο τους — και ρόλο πολλές φορές αποφασιστικό — μέσα στην πανανθρώπινη εξέλιξη; Πως μπορούμε να φανταστούμε, ότι ή εθνική συνείδηση, ή εθνική παράδοση, ή εθνική σκέψη και ή εθνική τέχνη ενός λαού στέκεται σάν εμπόδιο στη δυνατότητα να πραγματοποιήσει καθολικές

αξίες, όταν οι εκφράσεις αυτές της εθνικής ζωής είναι, μέσα στην ιστορία, ο μόνος τρόπος εισφοράς αυτού του λαού στο κοινό ανθρώπινο έργο; Και πως μπορούμε να δεχτούμε ότι ένας λαός, καλλιερρώντας τις εθνικές του αξίες, βρίσκεται σε δρόμο σφαλερό, τη στιγμή που το εθνικό γίνεσθαι κάθε συνόλου προβάλλεται τόσο στενά κι' οργανικά μέσα στο γενικό της ανθρωπότητας και είναι το μοναδικό του όργανο; Μα πως άλλως παρουσιάζεται, σήμερα μάλιστα, με την ελαστικότητα μορφή που έχει πάρει το έθνος, και τη συνείδηση — όχι πια το απλό γεγονός και μόνο — της αλληλεγγύης, σ' αυτό το κεφάλαιο, τουλάχιστον, των διαφόρων εθνών — πως άλλως παρουσιάζεται, ότι ονομάζουν εξέλιξη και πρόοδο του ανθρώπου, αν μη σάν κοινό έργο της σύγχρονης εισφοράς όλων των λαών μαζί; "Η μήπως ταράζουν το νου αυτών που διατυπώνουν το αίτημα της καθολικότητας οι πνευματικές και ψυχικές ιδιοτυπίες των διαφόρων εθνών; Να φαντάζονται τάχα την ανθρωπινή ενότητα, σά μια εξαφάνιση αυτών των διαφορών, μιαν αφαίρεση ξερή, μαθηματική; "Η ανθρωπινή ενότητα είναι σύνθεση, ζωντανή και άενη, γεμάτη από τα πλούτη αυτής της πνευματικής και ψυχικής ιδιοτυπίας των εθνών.

Καμμιιά απ' αυτές τις ιδιοτυπίες δε μπορούμε να πούμε πως είναι περιττή. Γιατί δεν ξέρουμε ποτέ, ούτε μπορούμε να υπολογίσουμε τί θέση μπορεί να πάρει μέσα στη γενική εξέλιξη. Και ή δική μας ιστορία παρουσιάζει ένα παράδειγμα από τα πιο χτυπητά. Στις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις των Ίσαύρων, που ανάφερα παραπάνω, ή πιο ριζοσπαστική — ή άγροτική — έχει για βάση την ίδρυση της κοινότητας των λεύτερων γεωργών με δική της την γη που καλλιεργούν. Την εμπνευση, για τη μεταρρύθμιση αυτή, έδωσαν στους Ίσαύρους τ' άγρια και βάρβαρα σλαβικά φύλα πουχαν κατέβη στη Χερσόνησο. Οι κοινότητες αυτές ήταν ή μεγάλη ιδιοτυπία, στην κοινωνική τους οργάνωση. Κατώτεροι λαοί, σ' όλα τ' άλλα σημεία του πολιτισμού, έδωσαν την εμπνευση για μια τέτοια γενναία μεταρρύθμιση. Και χρησίμεψαν για να δημιουργηθεί άλλος τύπος, ανάλογος, ή κοινοτική οργάνωση των ελλήνων, που χάρη σ' αυτή, μπόρεσαν να κρατήσουν μια τοπική αυτοδιοίκηση, κάτω από τους Τούρκους, τόσο χρήσιμη για την εθνική τους ύπαρξη και την αναγέννηση.

Μα και βέβαιο αν ήτανε πως είναι περιττές αυτές οι ψυχικές και πνευματικές ιδιοτυπίες των εθνών κι' εμπόδιο σοβαρό για την πραγματοποίηση της ανθρωπίνης καθολικότητας, πως θα μπορούσαμε να τις εξαφανίσουμε; "Όταν πάρουμε το έθνος, με τη μορφή που μās παρουσιάζεται σήμερα, σάν ένα πνευματικό φαινόμενο, σά μια συνείδηση πνευματικής και ηθικής κληρονομίας, πως μπορούμε να συλλάβουμε δημιουργία αξιών έξω της περιοχής του; "Όσο μεγαλειότερη είναι ή πνευματική και ηθική κληρονομία ενός λαού, τόσο πιο ρωμαλέα γίνεται με τον καιρό και ή συνείδηση της. Κι' όσο πιο δυναμώνει αυτή ή συνείδηση τόσο περισσότερο γιγαντώνεται κι' ή θέληση να καλλιεργείται ή κοινή κληρονομία. Αυτή δένει σήμερα τους ανθρώ-

πους σὲ διαφορετικὰ καὶ μεγάλα σύνολα, περισσότερο ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τὰ ποτάμια, τὰ κοινὰ συμφέροντα καὶ τὴν κοινὴ φορολογία, τὴ θρησκεία καὶ τὴ γλώσσα, τὸ σχῆμα τοῦ κρανίου καὶ τοὺς ἀνθρωπολογικοὺς χαρακτήρες.

Τί φυλὴ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει — καὶ μὲ τίς πιὸ χτυπητὲς κληρονομικὲς ιδιότητες — χωρὶς θρύλους ποὺ νὰ ἱστοροῦν τὴ θεία καταγωγή της καὶ τίς θαυμαστές, τίς υπεράνθρωπες πράξεις τῶν θεμελιωτῶν της; Τί γεωγραφικὴ ἐνότητα καὶ τί ἐδάφη ἀκόμα μποροῦν νὰ ὑπάρχουν, ἂν τὰ βουνὰ καὶ τὰ ποτάμια καὶ οἱ κάμποι δὲν ἔχουν τίποτα νὰ ποῦν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ζῆσαν μέσα στὸ πλαίσιό τους, γιὰ τοὺς μεγάλους καὶ ἥρωϊκοὺς ἀγῶνες τους γιὰ λευτεριά, ὁμορφιά, ἀλήθεια κι' ἀνθρωπιά; Τί ἐνότητα μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σὲ μιὰ γεωγραφικὴ περιοχὴ — καὶ τὴν πιὸ τέλεια κλεισμένη — ὅταν τὴν καρδιά τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὴν κατοικοῦν δὲ φλογίζει ἀγάπη καὶ θαυμασμός γιὰ τὰ ἴδια μεγάλα ἔργα, πόθος ἀκοίμητος νὰ διατηρηθεῖ στὸ ὕψος τους ἡ ζωὴ; Καὶ τί γλώσσα μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, ἂν σ' αὐτὴ δὲ γράφονται ἀλήθειες κυβερνητικὲς τῆς ζωῆς, ἂν δὲν ὑψώνονται σ' αὐτὴ μνημεῖα ὁμορφιάς, ποὺ ἐκφράζουν ψηλὰ αἰσθήματα καὶ ἰδέες, ἀγαπητὲς καὶ σεβαστὲς — ἂν σ' αὐτὴ τέλος δὲν ὑμνοῦνται, μὲ τρόπο ἄξιο, οἱ μεγάλες πράξεις; Καὶ τί θρησκευτικὴ ἐνότητα μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, σ' ἓνα ἐθνικὸ σύνολο, ἂν μ' αὐτὸ ἐννοοῦν τὴν κοινὴ πίστη σ' ἓνα δόγμα, σ' ἓνα γράμμα νεκρὸ κι' ὄχι ζωντανὸς καὶ κοινούς ἠθικοὺς δεσμούς, κοινὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴ θέση μας μέσα στὸν κόσμον καὶ τὸ χρέος μας στοὺς ἄλλους;

Αὐτοὶ ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα ἔθνος σήμερον μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀλλόδοξοι δογματικὰ καὶ σκόρπιοι γεωγραφικὰ καὶ ἀλλόγλωσσοι καὶ φυλετικὰ μιγάδες καὶ κρατικὰ ἀναποκατάστατοι. Μὰ ζοῦν καὶ τρέφονται ἀπὸ τὴν ἴδια πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ κληρονομία, μὲ κοινὲς ἀναμνήσεις στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ὑπαρξήν, τὴ λευτεριά, τὴ δημιουργία καὶ τὴν πρόοδο. Οἱ ἀγῶνες αὐτοί, μαρτύρια καὶ ἥρωϊσμοί, χαλασμοὶ καὶ θρίαμβοι, τὸ πνεῦμα ποὺ ἐμψυχώνει τίς ὁμαδικὲς ἀναμνήσεις κι' ἡ ζωντανὴ λατρεία στοὺς τύπους ποὺ τίς σαρκῶνουν, εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ συγκροτοῦν τὴν ἔκφραση τῶν ἐθνῶν. Ἡ ἔκφραση αὐτὴ δὲν εἶναι σταθερὴ, οὔτε κρυσταλλωμένη. Παίρνει ἀέναντες ἀλλαγές. Ὡστόσο μένει πάντα κάτι πίσω ἀπ' ὅλες αὐτὲς τίς ἀλλαγές, κάτι ἀσύληπτο κι' ὅμως θετικόν, ἀπροσδιόριστο κι' ὅμως σταθερό, ποὺ σφραγίζει ἀκόμα καὶ τοὺς πιὸ προφητικὸς τύπους σ' ἓνα ἔθνος, αὐτοὺς ποὺ κοινωνοῦν μ' ὅ,τι καθολικώτερο ὑπάρχει στὴν ἀνθρωπότητα, τοὺς μεγάλους ἥρωες στὴ σκέψη, στὴν πράξη, στὴν τέχνη, ποὺ φαίνονται σὰ νὰ μὴ μπαίνουν σὲ κανένα καλοῦπι — εἶναι κάποιος ἀέρας συγγένειας, αὐτὸ ποὺ κάνει νὰ μοιάζουν μεταξύ τους τὰ πρόσωπα τῆς ἴδιας οἰκογένειας. — Αὐτὸ ποὺ μᾶς κάνει, ὅταν διαβάζουμε δέκα γραμμὲς τοῦ Ντεκάρτ, μεταφρασμένες σὲ μιὰ μέτρια ἑλληνικά, νὰ λέμε χωρὶς νὰ ἰδοῦμε ὄνομα: Αὐτὸς εἶναι Γάλλος!

Δὲ θέλω νὰ πῶ μ' αὐτὸ πὼς ὁ ἥρωας, σ' ὅποια μορφή τῆς ζωῆς, εἶναι προῖον ἐθνικόν. Οὔτε ἐθνικὸν προῖον εἶναι, οὔτε βιολογικόν, οὔτε προσδιορισμένο ἀπὸ

τίποτα ὁμαδικόν. Εἶναι μιὰ μοναδικότητα. Μιὰ ιδιότυπη μορφή. Ἔχει νὰ κάμει ὡστόσο πάντα μὲ μιὰ ὀρισμένην ἱστορικὴν πραγματικότητα. Κι' αὐτὴ σήμερον δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ ἔθνος. Αὐτὸ γεμίζει μ' αἰσθημα ζεστὸ τὴν καρδιά του, αὐτὸ ἠλεχτρίζει τὴ γύρω του ἀτμόσφαιρα. Μὰ κάτι πιὸ σημαντικὸ ἀκόμα: Ἡ ἐθνικὴ κληρονομία τοῦ δίνει ἄμεσα καὶ μὲ χίλιους δυὸ τρόπους τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ ἐπεξεργαστεῖ Ὅποια θέση καὶ νὰ πάρει ἀντίκρου τῆς, εἴτε καταφατικὴ, εἴτε ἀρνητικὴ, αὐτὰ τὰ στοιχεῖα θ' ἀφομοιώσει πρῶτα. Ἡρωες σὲ ἱστορικὸν κενὸ δὲ μποροῦν νὰ νοηθοῦν, ὅπως δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ζωὴ στὸ κενὸ τῆς ἀεραντλίας. Καὶ εἶναι φανερό πὼς μὲ τὴ συνειδητοποίηση τῆς ἐθνικῆς κληρονομίας, μὲ τὴν ἀδιάκοπη γονιμοποίησίν της, μὲ τὴν καλλιέργεια καὶ τὸ ἀνέβασμα τῶν ἐθνικῶν ἀξιών, ἐτοιμάζονται πνευματικὰ βάρη, στέρεα καὶ ψηλά, γιὰ τοὺς ἥρωες τῆς πανανθρώπινης προόδου.

* * *

Ὁ πειρασμὸς ἐπισκέφτηκε τὸ Ρενάν, τὸν καιρὸ τῆς θερμῆς του πίστεως στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν πρόοδο, μιὰ νύχτα μὲ φεγγάρι, σὲ κάποιον κοιμητήρι τῆς Βρετάνης: Σὲ τὴν χρησίμεψε ἡ ζωὴ τόσων κοί τόσων ἀνθρώπων, ποὺ κοιμόντανε, κάτω ἀπὸ τίς ταφόπετρες, ποῦλουζε τὸ κρῦο σελινόφωτο; Χρησίμεψε νὰ φτιάσουν τὴ Βρετάνη — ἀποκριθὴκε τὸ ζεστὸ αἰσθημα ποὺ πλημμύριζε τὴν καρδιά του. Καὶ ὅταν ἡ Βρετάνη δὲ θὰ ὑπάρξει; Ἡ Γαλλία θὰ ὑπάρξει καὶ ἡ Βρετάνη χρησίμεψε γιὰ νὰ φτιάσει τὴ Γαλλία. Καὶ ὅταν ἡ Γαλλία δὲ θὰ ὑπάρξει; Ἡ ἀνθρωπότητα θὰ ὑπάρξει. Καὶ ἡ Γαλλία χρησίμεψε γιὰ νὰ φτιάσει τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὅταν ἡ ἀνθρωπότητα δὲ θὰ ὑπάρξει; Ὁ θεὸς θὰ ὑπάρξει. Καὶ μέσα στὴν πλατεῖά του, ἀτέλειωτη ἀγκάλη θ' ἄχουν ἀπαντηθεῖ ὅσα προσεφέρθησαν στὸ ἔργο τῆς προόδου, ὡς τὴν τελευταία σταλαγματιὰ τοῦ νεροῦ ποὺ δρόσισε ἀνθρώπινα χεῖλη.

Ριζικὲς ἀπομακρύνσεις ἀπὸ τίς ἀξίες ἐθνικῆς μορφῆς δὲν ὑπερετοῦνε καμμιά τάση πρὸς τὸ πανανθρώπινο. Εἶναι πηδήματα στὸ κενόν.

Ὡστόσο πρέπει νὰ χοῦν δίκιο σὲ κάποιον σημεῖο κι' αὐτοὶ ποὺ βλέπουν τίς ἐθνικὲς ἀξίες σὰν ἐμπόδιο στὴν τάση γιὰ τὸ καθολικόν. Θὰ ὑπάρξει κάποιος λόγος ποὺ τοὺς ἔχει σπρώξει νὰ φανταστοῦν σ' ἀντιθετικὴν σχέσιν τίς ἔννοιες ἔθνος καὶ ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀυθαίρετη αὐτὴ βεβαίωση προέρχεται, νομίζω, ἀπὸ μιὰ χοντροκομμένη σύγχυση ἀνάμεσα σὲς ἔννοιες ἐθνισμὸς καὶ σωβινισμὸς, ἐθνισμὸς κι' ἐθνικισμὸς. Ἡ σύγχυση αὐτὴ ἀρχίζει νὰ καλλιεργεῖται ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὰ ἔθνη λευτερόνουνται καὶ σχηματίζονται σ' ἐθνικὰ κράτη. Τὰ ἐθνικὰ κράτη μεταχειρίζονται τὴν ἐθνικὴ συνείδηση γιὰ σκοποὺς κρατικούς, ἔξω ἀπὸ τὴν πνευματικὴν τῆς φύσιν: Σκοποὺς κρατικῆς αἴγλης, ἐπιρροῆς κι' ἀχτινοβολίας, οἰκονομικῶν, βιομηχανικῶν, ἐμπορικῶν. Ἐτσι ἐκμεταλλεύονται τὴν ἐθνικὴ συνείδηση, νοθεύουν τὴ φύσιν καὶ τὴ λειτουργία της, γιὰ νὰ τὴν κάμουν ἀπὸ πηγὴ πνευματικῆς ζωῆς ὑπερέτρια τῶν πιὸ πε-

ζῶν καὶ στενόκαρδων λογαριασμῶν. Ἔτσι δημιουργεῖται ὁ σωβινισμὸς καὶ ὁ ἔθνικισμὸς, ἄτοπες ἐχτροπές καὶ ἀκάθαρτες παραμορφώσεις τοῦ ἔθνισμοῦ — ἀληθινὰ ἐμπόδια ὄχι μόνο γιὰ τὴ δημιουργία καθολικῶν ἀξιών, μὰ καὶ γιὰ τὴν πιὸ στοιχειώδη συνενόηση μεταξὺ τῶν ἔθνων. Τὸ ἓνα ἔθνος φαίνεται σὰ νὰ γυρεύει νὰ ἐπιβληθεῖ στὰ ἄλλα καὶ νὰ τὰ μεταχειριστεῖ σὰν ἄπλο μέσο : Νὰ τὰ ἐκμεταλλευτεῖ. Τὸ φυσικὸ αἶσθημα τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἔθνων διαδέχεται ἢ φιλυποψία καὶ ἢ διχόνοια. Ἡ τάση τῆς ζωῆς πρὸς μιὰ ἐνότητα ὀλοένα πιὸ ἐσωτερικὴ, πιὸ πνευματικὴ, διστρέφεται καὶ παίρνει τὴ μορφὴ μιᾶς φριχτῆς γελοιογραφίας—τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ: Κίθι ἔθνικὸ κράτος ὀνειρεύεται νὰ δουλώσει ὅλα τὰ ἄλλα.

Αὐτὲς οἱ παρεχτροπές ὅμως δὲ βαραίνουν οὔτε τὸ ἔθνος, οὔτε τὸν ἔθνισμὸ. Εἶναι ἀρρώστειες. Ἐνδημικὲς ἢ ἐπιδημικὲς, θὰ περάσουν. Καμμιά ἀρρώστεια δὲν εἶναι αἰώνια. Ἡ ζωὴ πού τις φέρνει, ἔχει μαζί της καὶ τὰ φάρμακα.

* *

Ἡ ὥρα γιὰ τὸ ξεκαθάρισμα ἔχει σημάνει γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες. Ἡ ἱστορικὴ δράση μιᾶς μεγάλης γενιᾶς, μὲ κεφαλὴ τὸ Βενιζέλο, ἀφοῦ ἀποκατάστησε μ' ἐπιβλητικὲς θυσίες αἱμάτων, τὸ πανελλήνιο ἔθνικὸ κράτος, ἔφερε τὴν κάθαυση στὴν πολιτικὴ τραγωδία πού παιζότανε πεντακόσια χρόνια, γιὰ ν' ἀποκορυφωθεῖ μὲ τὴν ἑλληνοτουρκικὴ φιλία.

Ὁ ἑλληνικὸς ἔθνικισμὸς μὲ τὶς ἐδαφικὲς διεκδικήσεις του καὶ τὶς ἱμπεριαλιστικὲς του ἐπιχειρήσεις πρὸς τὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου καὶ τοὺς παλιούς, γνῶριμους καὶ σαγηνευτικούς δρόμους τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων πρὸς τὰ πιὸ μακρυνὰ Μικρασιατικὰ ὄρηπείδια, πέρασε πιά στὴν ἱστορία, π' ἀρχίζει νὰ φαίνεται κιόλας ξεθωριασμένη. Ὁ ἔθνικὸς μας δριζωντὰς ἀπόχτησε τὴν ποθητὴ ξαστεριά. Μιὰ καινούρια περίοδο ἱστορικῆς ζωῆς ἀνοίγεται μπροστά μας, πού τὴν ἀφετηρία της συμβολίζει τ' ὀριστικὸ σπᾶσιμο τῆς βασιλικῆς παράδοσης καὶ τὸ γύρισμα στὴ δημοκρατία, τὴν ἀμυντικὴ πολιτεία τῆς εἰρήνης, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς — μιὰ ἔθνικὴ ἀξία ἀπὸ τὶς πιὸ γνήσιες, πού δέθηκε μὲ τοὺς λαμπρότερους αἰῶνες τῆς ἱστορίας μας καὶ εἶναι συνάμα μιὰ ἀξία καθολικὴ. Μέσα στὸ γαλήνιο πλαισιό της ἢ ἔθνικὴ συνείδηση μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ ἄνετα στὸν ἑαυτὸ της — στὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ της σύσταση.

Ποιὸς θὰ τολμήσει νὰ πεῖ ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐμπόδιο στὴ δημιουργία καθολικῶν ἀξιών καὶ ὅτι πρέπει νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν περιοχὴ της γιὰ νὰ τὶς δημιουργήσουμε ; Καὶ κατὰ πού λοιπόν, θὰ κοιτάζουμε ; Κατὰ τὴ Ρουσία ; Κάτι μποροῦμε, ἀλήθεια, νὰ διδαχτοῦμε ! Μὰ, ἴσα-ἴσα, γιὰ τὸ τί μπο-

ρεῖ νὰ πάθει ἓνας λαός, ὅταν μ' ἀπότομα, πρωτόγονα πηδῆματα, ἐπιχειρήσει αὐτὲς τὶς ριζικὲς ἀπομακρύνσεις ἀπὸ τὶς ἀξίες ἔθνικῆς μορφῆς.

Θὰ ἰδοῦμε αὐτοὺς τοὺς ἀποκηράτικους μὰ σπαραχτικούς γάμους τοῦ μουζίκου μὲ τὴν κοφτερὴ λεπίδα τῆς δυτικῆς ἐπιστήμης. Νὰ θέλει νὰ τὴν ἀγκαλιάσει καὶ νὰ μοκελοκόβει, νὰ χιλιοματώνει τὰ σπλάχνα του. Θὰ ἰδοῦμε μιὰ Ρουσία, σπαραγμένη ἀπὸ τὴν πιὸ τραγικὴ ἀντίφαση ἀνάμεσα ἐπιστημονικοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ ἀσιατικῆς μυστικοπάθειας. Θὰ ἰδοῦμε στὴ μεσσιανικὴ προσδοκία, πού ξεσηκώνει τὰ μοιρολατρικὰ πλήθη τῆς στέππας, νὰ δίνουν ἀποκρίση μ' ἐφαρμογὲς τοῦ πιὸ πιὸ ξεροῦ καὶ τοῦ πιὸ ἀμφίβολου ἐπιστημονισμοῦ.

Ἄπ' αὐτὸ τὸ ἀλλόκοτο καὶ δραματικὸ «πείραμα» ἐνὸς λαοῦ, πού γύρεψε ν' ἀλλάξει μὲ μιᾶς τὴν ψυχὴ του — μονάχα ὁ Σλαῦος ἦτανε ἱκανὸς γιὰ τέτοια, πού περνάει ἄμεσα, σὰν τὸ παιδί, ἀπὸ τὴν ἰδέα στὴν πράξη — καὶ νὰ δρασκελίσαι, μὲ τὰ ποδήματα τοῦ δράκοντα, μέσα σὲ λίγα χρόνια, ὀλάκερους αἰῶνες — ἄπ' αὐτὸ τὸ «πείραμα» μᾶς προσκαλοῦνε νὰ ἐμπνευσθοῦμε ; Ἄμα μπορέσουν οἱ Ρούσοι πρῶτα νὰ βροῦνε μέσα σ' αὐτὸ τὸν ἑαυτὸ τους— ἂν τὸ καταφέρουν ποτὲ — θὰ ἰδοῦμε τί θ' ἀπομένει ἀπ' αὐτὸ τὸ «πείραμα». Καὶ τότε θὰ τὸ περάσουμε ἀπὸ τὴν ψιλὴ κρισάρα μας καὶ θὰ ἰδοῦμε τί ἀπομένει γιὰ μᾶς.

Ἡ πρέπει τάχα νὰ γυρίσουμε τὰ μάτια κατὰ τὸ δυτικὸ κόσμον ; Γιατί ὄχι ; Μὰ τὸ ζήτημα εἶναι μὲ ποιὰ ἔννοια. Ἄν αὐτοὶ πού θὰ μᾶς γύρευαν νὰ εὐρωπαϊστοῦμε κοιτάζουν ἀντὶ τῆς ζωῆς τὴν πέτσα της, ἀντὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐπιφάνεια — καὶ γι' αὐτὸ καὶ μόνο πρόκειται — δὲ θὰ μᾶς λέγανε τίποτα. Αὐτὸ ἔχει γίνει. Καὶ τὸ αἰτημὰ τους ἔρχεται πολὺ καθυστερημένο. Εἴμαστε στὴν Εὐρώπη: Ἀπὸ τὸ καπέλλο καὶ τὸ σακκάκι ὡς τὸ βιβλίον, τὸ μυθιστόρημα καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Μ' αὐτὸ δὲ λέγεται δημιουργία καθολικῆς ἀξίας. Λέγεται μαῖμούδισμα ξένης ἀξίας. Κι' ἀπ' αὐτὸ δὲν βγαίνει τίποτα, γιατί δὲ βγαίνει τίποτα ποτὲ ἀπὸ τὴ μίμηση καὶ μάλιστα τὴν ξώπευση. Ἄν ὅμως ἐννοοῦν νὰ εὐρωπαϊστοῦμε ὄχι στὴν ἐπιφάνεια παρὰ στὸ βάθος, τότε τὸ αἰτημὰ τους ἀναποδογυρίζεται παράξενα : Γιατί τότε δὲ γυρεύουν μιὰ ριζικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὶς ἀξίες ἔθνικῆς μορφῆς μὰ ὀλωσδιόλου τὸ ἀντίθετο, νὰ μποῦμε βαθιά, πολὺ βαθιά στὴν περιοχὴ τῆς ἔθνικῆς συνείδησης, ν' ἀγκαλιάσουμε, ὅσο μποροῦμε πιὸ ζεστά, τὴν ἔθνικὴ μας κληρονομία ! Γιὰ τὸν ἀπλοῦστατο λόγο : Ὅτι, στὸ βάθος του, ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς, δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ οἱ ἑλληνικὲς ἀξίες, παραξηγημένες ἢ ἐξηγημένες, ζωντανεμένες, γονιμοποιημένες, προσαρμοσμένες στὶς ἀνάγκες τῆς σύγχρονης ζωῆς. Εἶναι αὐτὸ ποῦκαμε τὸ sir Henri Sumner Maine νὰ πεῖ : «Σ' ἓνα μικρὸ λαὸ δόθηκε νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἀρχὴ τῆς προόδου. Αὐτὸς ὁ λαὸς εἶταν ὁ ἑλληνικὸς. Ἐξω ἀπὸ τὶς τυφλὲς δυνάμεις τῆς φύσης τίποτα δὲν κινεῖται μέσα σ' αὐτὸ τὸ σύμπαν πού νὰ μὴν ἔχει ἑλληνικὴ καταγωγή».

* *

Ὁ δυτικός πολιτισμὸς βγαίνει ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ κληρονομία. Γιατὶ ἐμεῖς θὰ τὴ γυρεύαμε ἀπὸ δεύτερο χέρι ; Γιατὶ δὲ θάχαμε τὴ φιλοδοξία νὰ τὴ μεταχειριστοῦμε σὰ νόμιμοι κληρονόμοι ; Σ' αὐτὸν ποῦ θὰ ρωτοῦσε μὲ ποιὸς τίτλους, τὴν ἀπόκριση θάδινε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Σὰν τὴν κατάχλωρη κι' ὀλάνθιστη φυλλωσιά ξεπετιέται πάνω ἀπ' τὸν παλιὸ κορμὸ, σηματοδεδεμένο μὲ τ' ἀχνάρια π' ἄφισαν τριαντατρεῖς αἰῶνες πνευματικὴ καλλιέργεια. Ποιὸς λαὸς ἔχει τέτοια παράδοση ; Ποῦ εἶναι ἡ συνειδητοποίησή της ; Καὶ ποῦ ἡ γονιμοποίησή της ;

Οἱ καθαρευουσιάνοι τὴν πῆραν γιὰ νὰ κρυφτοῦνε πίσω ἀπ' αὐτὴ καὶ νὰ ζητιανέψουνε, στ' ὄνομά της, ἀπὸ τὴν Εὐρώπη μαζί μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ κανένα χωραφίκι. Πραγματοποίησαν τὸν τύπο ἑνὸς πρωτάκουστου γκραβαρίτικου ἱμπεριαλισμοῦ. Κι' οἱ ἄξιοι διάδοχοί τους — κι' ἄς κάνουν τὸ δημοτικιστὴ — γυρεύουν τώρα τὴ ριζικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ κάθε τι τὸ ἐθνικὸ, γιὰ νὰ ζητιανέψουν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη τὸ δικαίωμα νὰ ζήσουν στ' ὄνομα ἑνὸς βιασμένου καὶ ξώπετσου συγχρονισμοῦ. Ὁ δημοτικισμὸς, ὄχι μὲ τὴ στενὴ του ἔννοια τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνα, μὰ σὰν κίνημα πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ, ἀρνιέται, μ' ἄγρια περηφάνεια, τέτοια ταπεινὰ μασκαρέματα. Βλέπει τὸ ἔθνος στὴν πνευματικὴν οἰκογένεια τῆς Εὐρώπης μὲ τὸ γνήσιο, ζωντανό του πρόσωπο καὶ μὲ τὴ βαθύτατη πεποίθησι πὼς πάει νὰ εἰσφέρει στὸ κοινὸ ἔργο μιὰ ὀλοκαίνουργια νότα. Δὲ θέλει τὴν ἐθνικὴ κληρονομία γιὰ νὰ κρύψει πίσω ἀπὸ τὴν αἴγλη τῆς φτώχεια καὶ μαρασμοῦ, μὰ σὰ γόνιμο δίδαγμα, σὰ σκληρὸ μέτρο συγκριτικῆς ἀξίας καὶ σὰν ἀφετηρία γιὰ καινούργιες δημιουργίες.

Λαὸς ποῦχυσε χτὲς ἀκόμα τὸ αἷμα του στὰ βουνὰ τῆς Ἡλείου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μικρασίας, γιὰ νὰ φέρει τὴν κάθαρση τοῦ ἱστορικοῦ δρᾶμα τῆς ἐθνικῆς ἀποκατάστασης, δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ζητιανέψει, μὲ καμμιά προσωπίδα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς ἀπὸ κανένα. Γεμάτος αὐτοπεποίθησι ἀτενίζει τὴν καινούργια φάσι τοῦ ἀγῶνα γιὰ τοὺς μεγάλους εἰρηνικοὺς σκοπούς. Πιστεύει κατὰβαθα στὶς ἐθνικὲς δυνάμεις. Πιστεύει ἀκλόνητα στὴν ἑλληνικὴ ζωτικότητα. Πιστεύει στὸ λαμπρότερο μέλλον. Ἄν οἱ ζωντανοὶ ἀμφιβάλλουν, οἱ νεκροὶ τῶν χτεσινῶν μας πολέμων, αὐτοὶ, δὲν ἀμφιβάλλουν. Πιστεύουν πὼς ὑπάρχουν ὅλα τὰ σπέρματα γιὰ μιὰ ἑλληνικὴ ἀναγέννησι.

Στὸν τόπο τῆς παλιᾶς ἰδέας τοῦ ἐθνικιστικοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὶς ἀπολυτρωτικὲς καὶ ἱμπεριαλιστικὲς ἐπιδιώξεις, ὑψώνουμε σήμερα, στ' ὄνομα τῆς μεγάλης θυσίας τους, τὴ σημαία ἑνὸς καινούργιου πνευματικοῦ ἑλληνισμοῦ. Αὐτὸς δὲ μπορεῖ νὰ νοηθῆι σὰν ἄρνησι τῶν ἐθνικῶν ἀξιών καὶ τῆς ἐθνικῆς κληρονομίας — τοῦ ἀνεχτίμητου θησαυροῦ ποῦχει σωρῆσει ὁ ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς. Δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἡ συνειδητοποίησι καὶ γονιμοποίησι τους — μιὰ καινούργια ἐρμηνεία, μιὰ νέα προσαρμογὴ.

Ποιὸ θὰ εἶναι τὸ γενικὸ περίγραμμά της ; Ἡ ἐθνικὴ μας ἰδέα θὰ πάρει καθαρὰ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ περιεχόμενο, ἀπόλυτα σύμφωνο μὲ τὴν

βαθύτερη ἱστορικὴ φυσιογνωμία τοῦ ἑλληνισμοῦ ποῦ πάντα στὸ πνευματικὸ πεδίο ὑπερέτησε περσότερο τὴν τάσι τῆς ζωῆς γιὰ τὴν ἐνότητα.

Τὰ πεπρωμένα μᾶς καλοῦν νὰ τὴν ὑπερετήσουμε ἄλλη μιὰ φορὰ, στὴν κρίσιμη τούτη περίοδο τοῦ κόσμου, ἀποφασιστικὰ σηκώνοντας ἀντίκρουστους ἐθνικισμούς, ποῦ χωρίζουν σήμερα τοὺς πολιτισμένους λαούς, τὸ σύμβολο τοῦ πνευματικοῦ ἐθνισμοῦ, τὴν ἀποπνευματωμένη ἐθνικὴν ἰδέα, ποῦ δὲν ξαίρει κρατικὰ κι' ἐθνολογικὰ σύνορα κι' ἀκάθαρτες ἐπιδιώξεις — ἰδανικὸ ἀδερφωσύνης καὶ πνευματικῆς συνεργασίας τῶν λαῶν. Κι' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ ἀδερφωσύνη καὶ τὴν ἔνωσι ὁ ἑλληνισμὸς τὴν αἰσθάνεται σὰν ἀπαραίτητη γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τοὺς μεγάλους κιντύνους ποῦ τὸν φοβερίζουνε καὶ πηγάζουν ἀπὸ μιὰ φριχτὴ παραμόρφωσι τῆς ἰδέας τῆς προόδου. Ἀντιπροσώπευε μιὰ σύνθεσι ἀπὸ τὶς ἠθικὲς καὶ ὕλικὲς κατακτήσεις τῆς ἀνθρωπότητας. Μὰ στένεψε, σιγά - σιγά, καὶ ἔξελεσε στὴν ἔννοια τοῦ ἐπ' ἄπειρον πολλαπλασιασμοῦ τῶν ὕλικῶν μέσων τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ κύριος τῆς προόδου, ἔγινε δοῦλος της. Μπροστὰ στὸ εἶδολό της ἔστερξε στοὺς πιὸ ἀπίθανους ἀκρωτηριασμούς. Καὶ πρώτα - πρώτα στὸν πνευματικὸ καὶ ψυχικὸ. Ἡ ἐπιστήμη, σηκωμένη ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες στὶς πρακτικὲς τῆς ἐφαρμογῆς, ἀπὸ τόσες ἀνακαλύψεις κι' ἐφευρέσεις, ἔσπρωξε τὸ ἔργο της στὶς ἠράκλειες στῆλις τοῦ καταμερισμοῦ, ψυχούλιασε στὸ ἄπειρο τὴ γνώσι καὶ τὴν ἀλήθεια, δημιούργησε παντοῦ τὶς εἰδικότητες, ὄχι μονάχα στὴν περιοχὴ της μὰ καὶ στὶς παραμικρότερες δουλειές : Ἀποσύνθεσε τὸν ἄνθρωπο. Κι' ἔφερε μιὰ ἐσωτερικὴ φτώχεια, ποῦ ὅσο προχωροῦμε γίνεται καὶ πιὸ αἰσθητὴ μέσα στὴν ἀφάνταστη συγκέντρωσι τῶν ὕλικῶν ἀξιών. Ἡ ζωὴ μας φαίνεται κουρελιασμένη, σ' ἑκατομμύρια μικρὰ κομμάτια, ποῦ τὸ καθένα μιλεῖ τὴ γλῶσσα του, ἀκατανόητη γιὰ ὅλα τ' ἄλλα. Ἡ σοφία ἔχει πάρει διαζύγιο ἀπὸ τὴ δράσι ἢ εὐτυχία ἀπὸ τὴν εὐμάρεια ἢ ὠμορφιά ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἠθική. Αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινο κορμὶ μοιάζει μὲ στερεμένη πηγὴ — ἓνα θέμα εἰδικότητας — τῆς ἀθλητικῆς. Κιντνεύει νὰ μὴν ὑπάρχει πιὰ παρὰ μιὰ σκόνη ἀπὸ εἰδικὲς δεξιότητες. Καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα εἶναι ἡ ὀλοένα καὶ πιὸ τραγικὴ ἀνισορροπία ἀνάμεσα ὕλικου καὶ ἠθικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ὕλισμὸς κι' ἀπὸ τὰ πάνω στρώματα κι' ἀπὸ τὰ κάτω σφυροκοπᾷ διπλὲς ἄλυσσιδες γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Δυὸ ἱμπεριαλισμοὶ ἀδιάλλαχτοι, ὁ καπιταλιστικὸς κι' ὁ προλεταριακὸς, διεκδικοῦνε τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς λευτεριάς του.

Ποιὰ ἄλλη ἐθνικὴ δμάδα μπορεῖ νὰ σηκώσει μὲ πιὸ νόμιμους τίτλους, τὴ σημαία τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀξίας, γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ζωῆς, ἀπὸ τέτοιους κιντύνους ; Ἀπὸ τὸ ὕψος τριαντατριῶν αἰῶνων ἱστορικῆς πείρας μποροῦμε νὰ ξεχωρίσουμε τὸ δρόμο τῆς σωτηρίας καὶ νὰ δουλέψουμε γιὰ τὸ ἀνοιγμά του. Τέτοιοι θὰ εἶναι οἱ καινούργιοι σκοποὶ τῆς ἐθνικῆς ἐνέργειας — τὸ περιεχόμενο τῆς ἀποπνευματωμένης ἐθνικῆς ἰδέας. Δημιουργώντας ἠθικὲς ἀξίες, ψηλώνοντας τὰ ἠθικὰ κριτήρια, νὰ ξαναφέρει τὴν προόδου στὴν

πρώτη της έννοια και ισορροπία. Νά στήσει τοὺς πνευματικοὺς παράγοντες κυρίαρχους τῶν ὑλικῶν. Νά δείξει τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση ζωντανή καὶ μόνη πηγή κάθε ἀνιμορφωτικῆς προσπάθειας. Νά ὑψώσει τὴν ἀλήθεια, τὴν αἰώνια καὶ μία, ἀντίκρου στὰ ψίχουλα τῶν μερικῶν ἀληθειῶν, τὸν δλοκληρωμένον ἄνθρωπο, τὸν ἄνθρωπο τοῦ καλοῦ θεοῦ, ἀντίκρου στοὺς ἀκρωτηριασμοὺς τῆς ειδικότητος, τὴν ἐνότητα τῆς ζωῆς ἀντίκρου στὸ κομματιασμὰ τῆς, τὴ θέληση ἀντίκρου στὴν τυφλὴ μοιρολατρικὴ ροή, τὴ λευτεριά καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ἀτομικότητος ἀντίκρου στοὺς ἱμπεριαλισμοὺς καὶ τὶς τυραννίαις τῶν δμάδων. Χαράζω, σὲ γενικώτατες γραμμές, ἓνα πλαίσιο — κάποιες βασικὲς δυνατότητες. Κανένας δὲ μπορεῖ νὰ προεξοφλήσει τὰ ὄριά τους. Μερικὲς Ἰνδιάνικες φυλές, εὐαίσθητες στὴν ἔκφραση καὶ τὴ χειρονομία, συνηθίζου ν' ἀνάβου μεγάλες φωτιές, ἅμα θέλου νὰ μιλήσου γιὰ τὰ πράγματα ποὺ τὶς ἐνδιαφέρου. Ἀνάβουμε κι' ἐμεῖς αὐτὴ τὴ φωτιά σήμερα. Γιὰ νὰ σᾶς δοῦμε καλύτερα. Καὶ νὰ μᾶς δῆτε. Καὶ νὰ μιλήσουμε.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΠΙΝΟΖΙΚΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

Α'. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΙΔΙΟΣΥΓΚΡΑΣΙΕΣ

Κάθε φορὰ, ποὺ ἐπικοινωνοῦμε μὲ μιὰ βαθιὰ καὶ πρωτότυπη σκέψη (ὀπωσδήποτε κι' ἂν εἶναι ἔκφραση: καλλιτεχνικά, ἐπιστημονικά ἢ φιλοσοφικά), γλήγορα γεννιέται μέσα μας ἡ ἐπιθυμία νὰ γνωρίσουμε τὴν ξεχωριστὴ ἀτομικότητα, ποὺ τὴν ἔφερε στὸν κόσμο. Ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ γίνεται ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ὅταν, στὸ ἔργο, ποὺ μᾶς σταμάτησε, βρίσκουμε ἓνα μεγάλο κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἔτσι, χάρη στὸ ἔργο, συναντιοῦνται κάποτε καὶ συνταυτίζονται ψυχές, ποὺ ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος, τὰ φυσικὰ πλαίσια κάθε ἀνθρώπινης ζωῆς, καταδίκασαν σὲ ἀμοιβαία ἄγνοια.

Ἄν ἡ ἀναζήτηση τοῦ ἀνθρώπου πέρα ἀπὸ τὸ δημιουργὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ λυρικὴ διάθεση ἐκείνου, ποὺ τὸν ἔνωσε καὶ τὸν ἀγάπησε ἀληθινά, γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῶν ἰδεῶν εἶναι βασικὸ καὶ ἀνεξαίρετο καθήκον. Σὰν τέτοιο, διόλου παράξενο ἂν σπάνια ἐκπληρώνεται μὲ θέρη καὶ δημιουργικὴ πνοή. Καὶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἄλλιως. Εἶναι, βέβαια, ἀλήθεια ὅτι, μ' ὅλη τους τὴν ἀνεξάντλητη ποικιλία, μ' ὅλη τὴν πολυκέφαλη ἀμοιβαία κριτικὴ τους, τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα πυργώνου ντι ἐπάνω σὲ μερικὲς κεντρικὲς ἰδέες. Μὰ οἱ πέντε-δέκα αὐτὲς ἰδέες εἶναι τὸ μὴ περαιτέρω τῆς ἀνάλυσης: ἀντιπροσωπεύου τὰ ἄτομα τῆς φιλοσοφικῆς διανόησης. Ἡ ἀνυπέρβλητη ἀδιαιρετότητα, ἡ ἀκατάλυτη ἀπλότητα τους προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πηγή τους. Ἐνα φιλοσοφικὸ σύστημα εἶναι κυρίως μιὰ ἐνατένιση δλοκληρωτικὴ τοῦ κόσμου ὑπαγορευμένη ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασία, ἀπὸ τὴν ψυχοσύνθεση τοῦ στοχαστῆ. Εἶναι μ' ἄλλα λόγια — ἀνυψωμένο ὅμως στὸν οἰκουμενικὸ, τὸν ἀπόλυτο τύπο του — ὅ,τι καὶ ἓνα καλλιτέχνημα ἔτσι καθὼς τὸ εἶχε φανταστεῖ ὁ

Ζολά : «μιά γωνιά τῆς φύσης κυτταγμένη μέσα ἀπὸ μιὰ ἰδιοσυγκρασία». Ὑπάρχουν τόσα ριζικά διάφορα συστήματα ὅσα καὶ ριζικά διάφορες ἰδιοσυγκρασίες.

Τί φυσικώτερο λοιπὸν ἂν ὁ ἱστορικὸς τῶν ἰδεῶν, προικισμένος κι' αὐτὸς μὲ μιὰ ὀρισμένη ἰδιοσυγκρασία, ἴσως-ἴσως σκλάβος τῆς, δὲν καταφέρει νὰ κάνει δικά του ὅλα τὰ συστήματα; Δὲ θέλουμε νὰ ποῦμε πὼς μένει ὀλό-τελα ξένος σ' ὅσα κυφορήθηκαν μέσα σὲ ψυχοσυνθέσεις διαφορετικῆς ἀπὸ τὴ δική του. Μὰ ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι γιὰ νὰ καταλάβει κανεὶς ἓνα σύστημα. Μπορεῖ νὰ ζητήσει νὰ τὸ ἀντιληφτεῖ μὲ τὸ μυαλὸ μονάχα. Ἡ θὰ τὸ ἀπομονώσει ἀπόλυτα καὶ διατρέχοντας το μὲ ἀχαλάρωτη προσοχὴ θὰ προσπαθήσει νὰ εἰσχωρήσει στὸ συλλογιστικὸ μηχανισμό, νὰ διακρίνει μιὰ-μιὰ ὅλες τὶς ἀρθρώσεις του. Ἡ, συγκρίνοντας το μὲ ὅσα φανερώθηκαν πρωτί-τερα, ταυτόχρονα ἢ ὑστερώτερα, θὰ κυττάξει νὰ ξεδιαλύσει καθετὶ πῶχει κοινὸ μαζὶ τους. Μπορεῖ ὅμως νὰ πάει πολὺ βαθύτερα. Ἐντείνοντας ὄχι μονάχα τὸ μυαλὸ, μὰ καὶ τὴν καρδιά, ὅλο του τὸ εἶναι, θ' ἀγωνιστεῖ νὰ φέ-ρει στὸ φῶς τ' ἀδιόρατα κι' ἄσπαστα νήματα, πὸν μ' αὐτὰ κρατιέται ἀπὸ τὴν ψυχὴ ἐκείνου, πὸν τὸ γέννησε. Μόνον ἔτσι ὑπάρχει ἡ πιθανότητα νὰ πλησιάσει ἐκεῖνο τὸ ἄπιαστο, τὸ φευγαλέο, πὸν γίνεται μέσα στὸ φιλόσοφο τὸ ἴδιο τὸ ἀπόλυτο, ἡ ἀρχὴ τῆς παγκόσμιας ἐξήγησης, ὁ πυρήνας ὅλου τοῦ συστήμα-τος του.

Εἶναι πολὺ δύσκολο ν' ἀρνηθεῖ κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς διαλεκτικῆς στῆ διεισδυτικῆ, στῆ γνωστικῆ προσπάθεια τοῦ ἱστορικοῦ τῶν συστημάτων. Ὅποιος τὴ φαντάζεται ὡς ἓνα ἄπλο κι' ἀνώφελο παιχνίδι, δὲν ἔχει παρὰ νὰ προσέξει τὶς παρερμηνεῖες, πὸν ἀκατάπαυτα νοθεύουν τὶς σπουδαιότερες φιλοσοφικῆς θεωρίες. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀλλοιώσεις ὀφείλονται στῆ λατρεία τῆς ἐρμηνευτικῆς ἀναρμοδιότητος, στῆ θεμελιακὴ παρεξήγηση τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἱστορικοῦ τῶν ἰδεῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ σπάνιες ἐξαιρέσεις, ὁ ἱστορικὸς αὐτὸς εἶναι ἀνίκανος νὰ ἐφαρμόσει σὲ κάθε σύστημα ὅλους τοὺς γνωστικοὺς τρόπους, πὸν ἀναφέραμε πρὶ ἐπάνω. Τὶς περισσότερες φορὲς πέφτει θῦμα τοῦ ἐξηγη-τικοῦ του οἴστρου, πὸν εἶναι ἀπεριόριστος, οἰκουμενικὸς. Πόσο γονιμώτερο θὰ ἦταν τὸ λειτουργήμα του ἀνάποφάσιζε ν' ἀκούσει τῆς καρδιᾶς του τὴ φωνή, ἂν καταπιανόταν μόνον μὲ τὰ συστήματα, πὸν νιώθει νὰ ζωντανεύουν μέσα του, νὰ γίνονται ἓνα μαζὶ του! Ἴσως τότε νὰ ἔπαυε ἡ ἱστορία τῶν συστη-μάτων νὰ εἶναι μιὰ ἀτέλειωτη πινακοθήκη ἀπὸ βουβὲς καὶ ξέθωρες εἰκόνες, ἴσως νὰ γινόταν τὸ μαγικὸ ἐργαστήρι, ὅπου θὰ ξαναπλάθει ἡ ζωὴ. Σί-γουρα τότε θὰ χωριστεῖ ὀλότελα ἀπὸ μιὰ χρησιμώτατη μὰ ἄπλᾶ διεκπεραιω-τικὴ δουλειὰ — τὴ δουλειὰ ὅσων δὲ φιλοδοξοῦν παρὰ νὰ δώσουν μιὰ πρό-χειρη, μιὰ μνητικὴ εἰκόνα ἀλάκαιρης τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης.

Τὸ πρόβλημα τῆς γένεσης τῶν συστημάτων δὲν εἶναι τὸ μόνον, πὸν παρου-σιάζεται στῆν ψυχολογία τῆς φιλοσοφικῆς ζωῆς. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, πὸν ἀπαν-τιοῦνται πολὺ συχνότερα καὶ πὸν δὲν τοῦ εἶναι ἄσχετα. Κάθε ἄνθρωπος πὸν στο-

χάζεται, πὸν ἔχει συνείδηση τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, δὲν εἶναι καὶ σὲ θέση νὰ τὰ λύσει μόνος του. Δὲν μπορεῖ ὁ καθένας νὰ ὑψωθεῖ σὲ περιοπὴ δημιουργοῦ συστήματος. Δὲν παύει ὅμως νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἀπάντησης στὰ ζητήματα, πὸν τὸν βασανίζουν. Ἀκαταμάχητα φέρεται σὲ μιὰ συστηματοποιημένη ἀντίληψη τοῦ κόσμου. Ποιὰ θὰναι ἡ ἀντίληψη αὐτῆ; Ἡ ἐκλογὴ θὰ γίνῃ ὀλότελα τυχαῖα, συμπτωματικὰ ἢ σύμφωνα μὲ τὶς βαθιῆς τάσεις ἐκείνου, πὸν τὴν κάνει; Μ' ἄλλα λόγια ἡ παραδοχὴ μιᾶς θεωρίας δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ συνταύτιση δυὸ συγγενικῶν ἰδιοσυγκρασιῶν; Νομίζουμε ὅτι εἶναι αὐτό. Νομίζουμε πὼς ἓνας ἄνθρωπος, πὸν νιώθει παραπάνω τὸ μόνιμο στοιχεῖο τῆς ζωῆς, θ' ἀδραχτεῖ ἀπὸ ἓνα σύστημα τῆς παγιότητος, τῆς ἀκινήσιας· πὼς ἐκεῖνος πὸν βλέπει παντοῦ τὴ ροή, τὴν ἀλλαγὴ, θὰ προτιμήσῃ μιὰ θεωρία κινήτικῆ, ἐξελικτικῆ, ἀνανεωτικῆ· πὼς ὅποιος σπαραίζεται ἀπὸ τὸ θέαμα τῆς ὀδύνης, τῶν βασάνων, πὸν τυραννοῦν τὰ πλάσματα, τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸ θὰ συγκινήθῃ παραπάνω ἀπὸ μιὰ φιλοσοφία τῆς ἀπαισιοδοξίας καὶ τῆς ἐξουθένωσης. Θὰ μπορούσαμε νὰ πολλαπλασιάσουμε τὰ παραδείγματα. Προτιμοῦμε νὰ θέσουμε ἓνα ἄλλο πρόβλημα. Ὅταν κανεὶς ζητάει ἓνα σύστημα, συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα, ὀδη-γιέται ἀπὸ μιὰ ἔντονη ἴσως μὰ καὶ ἀκαθόριστη διάθεση. Ὁ φιλόσοφος κυριαρχιέται ἀπὸ μιὰ ἔμμονη καὶ γόνιμη ἰδέα. Ἀπὸ τὴ στιγμή, πὸν θ' ἀποφα-σίσει νὰ τὴν ἐξωτερικέψῃ, φυσικὸ εἶναι νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν ὀλοκλήρωση τῆς. Γι' αὐτόν, ὅλα τὰ μεγάλα προβλήματα βρίσκονται σφιχτὰ συνεδεμένα ἀνα-μεταξύ τους. Φτάνει νὰ καταπιαστεῖ μ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ πιά νὰ σταματήσει. Ἀναγκαστικὰ θὰ γίνῃ οἰκουμενικὸς. Ποιὰ θὰναι ἡ στάση ἐκείνου, πὸν ζητάει τὸ φιλοσοφικὸ του δρόμο, μπροστὰ στὸ συνολικὸ φανέρωμα τῆς σκέψης, πὸν τὸν τράβηξε; Θ' ἀντιδράσει καὶ πὼς; Πάλι ἡ ἰδιοσυγκρασία του θὰ δώσει τὴν ἀπάντησιν.

Ἄν καλοεξετάσει κανεὶς τὰ δυὸ προβλήματα, πὸν θίξαμε, δὲν εἶναι κατὰ βάθος παρὰ ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ δυὸ διαδοχικοὺς σταθμοὺς στὸ ψυχολογικὸ ξετύλιγμα τοῦ ἀνθρώπου, πὸν ψάχνει νὰ βρεῖ ἓνα φῶς. Στὸν πρῶτο, τὸν κυττάξαμε πρὶν ἀκόμα ἐπικοινωνήσῃ πλέρια μὲ τὸν ὀδηγὸ, πὸν ἀνακάλυψε. Στὸ δεύτερο, τὸν εἶδαμε κάτοχο μιᾶς στάσης. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, τὰ πράγματα ἀπλοποιοῦνται. Δὲν ἔχει πιά κανεὶς νὰ ἐρευνήσῃ στὰ ψυχολογικὰ ὑποστρώματα τοῦ νεοφώτιστου γιὰ ν' ἀνεβάσει στὴν ἐπιφά-νεα ὅ,τι πολλὲς φορὲς ξεφεύγει τοῦ ἴδιου : τὶς πρὶν βαθιῆς, τὶς πρὶν μυστικῆς του διαθέσεις. Δὲν ἔχει νὰ συλλάβῃ τὸ σκίρτημα τῆς ἰδιοσυγκρασίας του τὴ στιγμή τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν ξένη σκέψη. Τώρα βρίσκεται μπροστὰ σὲ ἐκδηλώ-σεις ἀπτες, συγκεκριμένες. Ὁ ἄνθρωπος, πὸν τὸν ἀπασχολεῖ, θὰ ἐξωτερι-κευτεῖ ὅπως-ὅπως, θὰ συζητήσει, θὰ δράσει, θὰ γράφῃ. Τοῦ προσφέρει στοιχεῖα πολῦτιμα. Τοῦ ἐπιτρέπει νὰ τὸν μελετήσῃ θετικὰ.

Τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα δὲ λείπουν στὴν ἐποχὴ μας. Πολὺ λιγώτερο οἱ κάθε εἶδους ἐκδηλώσεις ὅσων τὰ ἔχουνε παραδεχτεῖ. Νομίζουμε ὅμως ὅτι

μιά από τις πιο αξιοπρόσεχτες νοοτροπίες του καιρού μας είναι η μαρξική. Πρώτα-πρώτα για την εξαιρετική διάδοση της. Η γοητεία, που ο μαρξισμός έχει ασκήσει επάνω στους διανοούμενους, ιδιαίτερα στους νέους, όλων των τόπων είναι αναμφισβήτητη. Έπειτα για τις πολλαπλές της εκδηλώσεις. Ο μαρξισμός εμπνέει ταυτόχρονα κινήσεις πολιτικές, επιστημονικές, καλλιτεχνικές και φιλοσοφικές. Σπάνια κοσμοθεωρία βρήκε τόσο πλατιά απήχηση. Στη μελέτη μας αυτή θ' ἀρκεστούμε να εξετάσουμε, σε μία συγκεκριμένη της εκδήλωση, τη φιλοσοφική απόχρωση της μαρξικής νοοτροπίας.

Το χτυπητότερο χαρακτηριστικό της είναι ο δογματισμός με το φυσικό του επακόλουθο, την αδιαλλαξία. Ο μαρξιστής μισεί την αμφιβολία, το σκεπτικισμό. Τα θεωρεί πράγματα διαλυτικά, δλεθρία. Είναι απόλυτα, κατάβαρα πεισμένος ότι αυτός και μόνο αυτός κατέχει την αλήθεια. Όσοι στοχάζονται διαφορετικά ή αντίθετα δεν μπορούν παρά να παραδέρνουν μέσα στην πλάνη ή την κακοήθεια. Του είναι ασύλληπτο ότι ο μαρξισμός μπορεί να εξεταστεί και να κριθεί όπως εξετάστηκαν και κρίθηκαν τόσες και τόσες θεωρίες. Σάν να μη βγήκε ο μαρξισμός από ανθρώπινο εγκέφαλο. Σάν να μπορεί να γίνει γι' αυτόν εξαίρεση. Σάν να υπάρχει άλλο μέσο για να επιβληθεί μια θεωρία εκτός από την εσωτερική πειστική της δύναμη.

Για το μαρξιστή, η αυθεντική διανόηση αρχίζει από το Μάρξ. Ός τότε η ανθρωπότητα δεν είχε στοχαστεί, δεν είχε βρει καμιά αλήθεια. Αλάκαιρη ή λεγεώνα των μεγάλων φιλοσόφων δεν έκαμε άλλο τίποτε παρά να φλυαρεί ασύστολα. Αν τυχόν και ειπώθηκε από κανένα κάτι που νάχει και την απιθανότερη ακόμη αναλογία με τα φιλοσοφικά αξιώματα του μαρξισμού, τότε γι' αυτόν γίνεται πανηγυρική εξαίρεση. Δίχως αναβολή ανακηρύχεται μεγάλος και παίρνει τον επίζηλο τίτλο του προδρόμου του μαρξισμού. Βέβαια οι επιφυλάξεις ποτέ δε λείπουν μα κατά τās περιστάσεις γίνονται με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιμονή. Στο σημείο αυτό, η μαρξική νοοτροπία αγγίζει το απόλυτο. Παρουσιάζει στον ανώτατο βαθμό τις αναπηρίες, που καταλογίσαμε του ιστορικού των συστημάτων. Μ' όλες του τις μοιραίες στενοκεφαλίες, ο τελευταίος προσπαθεί κάπως ν' αντισταθεί στις προτιμήσεις του. Καταλαβαίνει ότι μια και μιλάει για όλα τα συστήματα (άλλο το ζήτημα αν τον υποχρέωσε κανείς σ' αυτό), έχει καθήκον να τα τοποθετήσει σ' ένα επίπεδο ισότητας. Ζήτημα είναι, βέβαια, αν το καταφέρει. Δεν μπορεί όμως κανείς να μη σημειώσει τη δυσπιστία, που του εμπνέει, έστω κι' ελάχιστα, ο εαυτός του. Ο μαρξιστής αγνοεί απόλυτα ή μάλλον περιφρονεί αυτού του είδους τον υποκειμενικό σκεπτικισμό. Ξεχειλισμένος από τη θεωρητική του πίστη, ξεκινάει αποφασιστικά να της βρει προφήτες, προμηνύματα. Αναγκαστικά το κύταγμα του είναι άπριοριστικό, ο οίστρος του κατακτητικός. Μοναδική φροντίδα του είναι πώς να μεγαλώσει το πνευματικό βασίλειο του προσαρτώντας του όσο του είναι δυνατό περισσότερες επαρχίες. Διόλου πα-

ράξανο αν οι εκδρομές του στο παρελθόν παίρνουν την όψη βίαιων επιδρομών.

Χτυπητό, κλασσικό παράδειγμα της μαρξικής νοοτροπίας έτσι καθώς τα ζωγραφίσαμε πιο επάνω είναι ο τρόπος, με τον οποίο ατενίζουν και έρμηνεύουν το Σπινόζα μερικοί θεωρητικοί του ιστορικού υλισμού. Η επιθυμία τους ν' αποκαλύψουν στο πρόσωπο του μεγάλου φιλοσόφου ένα πρόδρομο της ατομικής τους ιδεολογίας τους σπρώχνει σε πολλές κακοτοπιές. Με την πιο ξένιαστη αυθαιρεσία αναποδογυρίζουν ιστορικές προοπτικές, μετακινούν θέσεις ασάλευτες, μπερδεύουν πράγματα ριζικά διάφορα, μνημονεύουν ό,τι τους συμφέρει, παραλείπουν ό,τι τους βλάπτει. Έτσι, γι' αυτούς, ο Σπινόζας είναι συνοπτικά: ο αρχηγός των ελεύθερων στοχαστών, ο ιδρυτής της νεώτερης φιλοσοφίας, η ενσάρκωση του αθεϊσμού και ένας από τους θεμελιωτές του υλισμού στους νεότερους χρόνους.

Νομίζουμε ότι μια αποκατάσταση δεν είναι άσκοπη. Κανένας από τους χαρακτηρισμούς αυτούς δεν μπορεί να σταθεί. Όλοι μαζί νοθεύουν ριζικά τη φυσιογνωμία του Σπινόζα. Έπειτα η πνευματική ευθύτητα πρέπει να είναι καθολικά απαράβατος κανόνας. Ιστορικοϋλιστές και μη έχουν εξ ίσου την υποχρέωση και το συμφέρον να σέβονται την ξένη σκέψη. Πολύ κακή υπηρεσία προσφέρουν στην ιδεολογία τους όσοι φαντάζονται ότι μπορούν να επιδίδονται ανενόχλητοι σε γυμνάσματα διανοητικής ταχυδακτυλουργίας.

Άς εξετάσουμε έναν-ένα τους χαρακτηρισμούς, που οι ιστορικοϋλιστές επινόησαν για το Σπινόζα. Ο λιγώτερο παραπλανητικός είναι εκείνος, που τον παρουσιάζει σαν τον αρχηγό των ελεύθερων στοχαστών. Τί έννοούν εδώ οι ιστορικοϋλιστές; Ότι κανένας πριν από το Σπινόζα δε στοχάστηκε ελεύθερα, ότι αυτός πρώτος έδωσε το παράδειγμα της πνευματικής ειλικρίνειας και τόλμης; Θα πρέπει κανείς να είναι δλότελα ανιστόρητος για να ριψοκινδυνέψει τέτοια μια βεβαίωση. Χωρίς ν' ανατρέξει σε παλιότερες εποχές, όπου δε λείπουν οι γενναίοι της σκέψης, δεν έχει παρά να θυμηθεί μερικούς σύγχρονους ή λίγο προγενέστερους του Σπινόζα: τον Τζιορντιάνο Μπρούνο (που 32 χρόνια πριν γεννηθεί ο Σπινόζας κήκε ζωντανός από την Ιερή Έξταση), τον Καμπανέλλα, τον Ντεκάρτ, το Γαλιλαίο κτλ. κτλ. Αλλ' αν δεν θέλουν να πούν αυτό οι ιστορικοϋλιστές, τότε ο Σπινόζας είναι ένας από τους τόσους και τόσους μεγάλους φιλοσόφους, που από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας είχαν το θάρρος να γνωρίσουν άτόφια στους ανθρώπους την επαναστατική πρωτοτυπία της σκέψης τους.

Οι ιστορικοϋλιστές θέλουν ακόμη το Σπινόζα ιδρυτή της νεώτερης φιλοσοφίας. Πολεμούν να τον ανεβάσουν όσο μπορούν ψηλότερα για τον ίδιο λόγο που τους κάνει να του δίνουν τον προηγούμενο χαρακτηρισμό: όχι γιατί αληθινά τον καταλαβαίνουν και συνεπαίρονονται από τη φιλοσοφία του μα για ν' αυξήσουν έμμεσα το γόητρο της προσωπικής τους ιδεολογίας. Νομίζουμε όμως ότι και στην πραγματικότητα ανταποκρίνεται και τον ίδιο το σπινο-

ζισμό φωτίζει κι' ανυψώνει η βεβαίωση ότι ο αληθινός θεμελιωτής της νεώτερης επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης είναι ο Ντεκάρτ. Ο Σπινόζας είναι ένας από τους πιά περιφνημούς μαθητές του, δε διστάζουμε να πούμε μαθητής ίσος με το δάσκαλο, πάντα όμως ένας συνεχιστής της παράδοσης, που δημιούργησε εκείνος.

Β'. ΝΤΕΚΑΡΤ ΚΑΙ ΣΠΙΝΟΖΑΣ

Ο Ντεκάρτ είναι ο τύπος του άρτιου φιλοσόφου. Δεν είναι από τους αποκλειστικά δοσμένους στην υπερβατική διάνοηση, από τους απλά πληροφορημένους για τις φυσικές επιστήμες. Δεν είναι από κείνους που τις γνωρίζουν και τις δέχονται παθητικά, που προσχωρούν σ' αυτές ανεπιφύλακτα. Ο Ντεκάρτ είναι ένας από τους επαναστατικότερους ρυθμιστές της γνώσης, ο ίδιος ο πατέρας της νεώτερης επιστήμης. Η πνευματική του δράση αποτελεί ένα από τα ζωντανότερα παραδείγματα της ένότητας και οικουμενικότητας του ανθρώπινου μυαλού, που ο ίδιος με τόση πειστικότητα προκήρυξε. Παράδειγμα αξιομίμητο για τους φιλοσόφους, που σίγουρα δεν τήρησαν πάντα μ' ευλάβεια το παράγγελμα της αδελφωσης της φιλοσοφίας με την επιστήμη.

Ο Ντεκάρτ παρέλαβε από τους αρχαίους μια γεωμετρία ύμρονικώτατη, με αξιοθαύμαστη διάταξη μιά λίγο απλοϊκή στη θεμελιακή της εμπνευση. Αλλά και το εύκλειδειο οικοδόμημα για το οποίο είχαν σπαταληθεί θησαυροί εφευρετικότητας, στηριζότανε στη δεδομένα των αισθήσεων, στη διαίσθηση του χώρου. Ο Ντεκάρτ το ανύψωσε από το αισθησιακό στο καθαρά διανοητικό επίπεδο. Μεταφράζοντας το σε άδολες πνευματικές πράξεις, σ' εξισώσεις, το εξαίλωσε, το ὕδωκε μιά μορφή ολότελα καινούργια. Η αναλυτική γεωμετρία είχε γεννηθεί. Το αξιοσημείωτο είναι που και χωρίς τον Ντεκάρτ, χάρη σ' ένα σύγχρονο του μαθηματικό, το Φερμά (Fermat), η γεωμετρία αυτή πάλε θα ὕληρχε σήμερα. Μά η διαφορά ανάμεσα στους δυο αυτούς μαθηματικούς είναι τεράστια. Ο ένας είναι ένας απλός «ειδικευμένος». Η γεωμετρία του δε θάβρισκε απήχηση έξω από το στενό τεχνικό κύκλο, όπου ἔτανε κλεισμένος. Ο άλλος, αυθεντικός φιλόσοφος, αναστηλωτής της πλατωνικής παράδοσης, ὄδηγήθηκε από την καινοτομία του σε στοχασμούς γενικώτατης σημασίας. Για τον Πλάτωνα, ο μαθηματικός ξεκινάει από ὄρισμένες αρχές, που η εξακρίβωση της προέλευσης τους ξεπερνάει τις δυνάμεις του. Προορισμός του φιλοσόφου είναι ν' ανακαλύψει ὅ,τι ξεφεύγει του ειδικού. Αναγκαστικά θα κινηθεί σε υπερβατικές, σε μεταμαθηματικές σφαίρες.

Βεβαιωμένος πώς ο τύπος της τέλει αλήθειας είναι ο μαθηματικός, ο γεωμετρικός, ο Ντεκάρτ στρέφει την προσπάθεια του στο κλείσιμο όλων των φυσικών φαινομένων μέσα σ' ένα πλέγμα μαθηματικών σχέσεων. Η γνωστική κατάκτηση του Σύμπαντος θα μεταφράζεται σε ὄρισμένες οικουμενικές, παγκόσμιες εξισώσεις. Ἐδῶ είναι χρήσιμο να τονιστεί με πόση δύναμη χτύπησε τη μεσαιωνική αντίληψη της επιστήμης. Όταν φανερώθηκε ο Ντεκάρτ, η αριστοτελική φυσική ἔτανε σωριασμένη σε ἑρείπια, μιά συγγενική της επιστημονική μεθοδολογία δεν είχε νικηθεί ολότελα ἀκόμη. Η σχολαστική φιλοσοφία, που σφάδαζε κάτω από τον ἐννοιοκρατικό, το συλλογιστικό ὄδοστρωτήρα του Σταγειρίτη, είχε μεταδώσει στον καινούργιο κόσμο την πεποίθηση πώς η επιστήμη δεν είναι τίποτε ἄλλο παρά το βασίλειο του γενικού. Γενικότητα και αλήθεια η πραγματικότητα είναι ένα και το αυτό. Φτάνει ένα φαινόμενο να διαπιστωθεί ἄρκετες φορές για να ὄδηγήσει στη διατύπωση νόμου. Η εξαίρεση δεν παίζει κανένα ρόλο. Είναι ποσότητα ἀμελητέα. Πρώτος, μέσα στο Μεσαίωνα, ο Ρογήρος Βάκονας ἐναντιώθηκε στη διαστρεβλωτική αυτή αντίληψη της επιστήμης. Τρεις αἰῶνες ἀργότερα ο δμώνυμος του καγκελλάριος καταπάστηκε με το ίδιο ζήτημα. Ἐνῶ ὅμως ἔδειξε με τόση πειστικότητα την ἀνάγκη της πλέριας πειραματικής ἐπαγωγῆς παραγνώρισε τη σημασία του μαθηματικού ὄργανου στην επιστημονική ἔρευνα. Για πρώτη φορά στο Ντεκάρτ μαθηματική συναγωγή και πειραματική ἐπαγωγή βρίσκονται ἄρμονικά συνταιριασμένες. Με ἀνυπέροβλητη φωτεινότητα ἀντίταξε στη μεσαιωνική αντίληψη της επιστήμης, που σχηματοποιούσε τη πραγματικότητα και την κουτσούρευε ἀφήνοντας στο περιθώριο τη γονιμώτατη εξαίρεση, τη δική του την αντίληψη και είναι και αντίληψη των σημερινῶν δημιουργῶν επιστημόνων. Ὅχι πιά συγκρότηση ἀφαιρετικῶν, κούφια ἐννοιοκρατικῶν κατηγοριῶν οὔτε διατύπωση νόμων, στηριγμένων στο κοινό, το γενικό—ἀλλ' ἀκέρια μελέτη της πολλαπλῆς, της πλούσιας πραγματικότητας, ἐξαντλητική διαπίστωση των φαινομένων, ὄλοκλήρωση των συγκεκριμένων περιπτώσεων. Ἐτσι μόνο η επιστήμη θα φτάσει στο σκοπό της, στη γνώση του καθολικού, του Σύμπαντος. Σκοπός, που η πραγματοποίησή του θα εξακριβώνεται ἐκ των ὕστερων με την πιστοποίηση της ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στην επιστήμη και την πραγματικότητα, με την ἀκέρια ἀπαρίθμηση κι' ἀπογραφή των φαινομένων.

Το μεγάλο λάθος του Ντεκάρτ είναι πώς φαντάστηκε ότι ένα τέτοιο γιγάντιο, ένα τέτοιο ἀνεξάντλητο ἴσως ἔργο—που προκαλοῦσε τους σαρκασμούς του Πασκάλ— θα μπορούσε να το φέρει σε πέρας ένας και ὁ μόνος, ὄσοδήποτε μεγαλοφυῆς ἄνθρωπος, συγκεκριμένα ο ίδιος. Διόλου παράξενο ἂν ἀποτυχε. Μά το φωτεινό, το γόνιμο του δίδαγμα ἔγινε χτήμα ὄριστικό της ἀνθρωπότητας. Σήμερα πολλές ἐλλπίδες της επιστήμης φυλλορρόησαν. Με λογισμένη μετριοφροσύνη μιά και μὴ σταθερή ἀποφασιστικότητα, η επιστήμη ἀκολουθεῖ το δρόμο, που ἐκείνος χάραξε. Ἄν ἀποφεύγει με προσοχή τις ἀσύ-

νετες κοσμογονικές συνθέσεις, δὲν παύει νὰ διορθώνει ὑπομονετικά τὰ λάθια τῆς καὶ νὰ πλαταίνει ἀκατάπαντα τοὺς ὀρίζοντες τῆς. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἴσως ὠραιότερη δικαίωση τῆς ἐπιστημονικῆς διαθήκης τοῦ Ντεκάρτ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ πιὸ χαρακτηριστικὲς τελευταῖες ἐπιτυχίες τῆς ἐπιστήμης ὀφείλονται στὴν προσοχή, πὸν δόθηκε ἴσια-ἴσια στ' ἀνυπόταχτα, στ' ἀνώμαλα φαινόμενα, στὶς κάθε εἴδους ἐξαιρέσεις. Παραδείγματα τρανὰ οἱ μεταγεωμετρῖες τοῦ Λομπάτσεβσκι (Lobatchewsky) καὶ τοῦ Ρίμαν (Riemann), ἡ σχετικότητα τοῦ Αἰνστάιν. Δὲν εἶναι λιγώτερο σημαντικὴ ἢ ἐπιβίωση μιᾶς γενικώτατης ἐπιστημονικῆς ἀρχῆς τοῦ Ντεκάρτ, τῆς ἀρχῆς τῆς διατήρησης τῆς κίνησης, πὸν ἔγινε ἀργότερα διατήρηση τῆς δυνάμεως γιὰ νὰ καταλήξει ἀρχὴ τῆς διατήρησης τῆς ἐνέργειας.

Ἡ μεγάλη φιλοσοφικὴ ἐπανάσταση τοῦ Ντεκάρτ συνοψίζεται στὸ περίφημο «Cogito ergo sum». Εἶναι ταυτόχρονα βλαστάρη καὶ ἄρνηση τῆς ἄρνησης, τοῦ ριζικοῦ σκεπτικισμοῦ, θέση μαζὶ κι' ἀντίθεση. Μ' αὐτὸ νικήθηκε ἡ στείρα, ἡ θανάσιμη ἀμφιβολία, ὅπου παράδερναν δοξασμένοι προκάτοχοι, μ' αὐτὸ δυνάμει πλάστηκε ἡ σύγχρονη φιλοσοφία. Τὸ Cogito ergo sum ἀντιπροσωπεύει τὴ χειροπιαστὴ ψυχολογικὴ ἀλήθεια, τὸ ἀκατάλυτο πρωταρχικὸ δεδομένο τῆς συνείδησης. Εἶναι ἡ ἀπόλυτη βεβαιότητα, πὸν ὄνειροπολοῦσε ὁ γεωμέτρης - φιλόσοφος κι' ὅπου θὰ ὑψώσει τὸ μεταφυσικὸ του οἰκοδόμημα. Δὲ σημαίνει ἂν αὐτὸ σώζεται ἢ ὄχι. Ἐκεῖνη μένει ἀσάλευτη, χτήμα κάθε στοχαστῆ, χτήμα ἀνθρώπινο. Μπορεῖ ὁ Ντεκάρτ ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Ἐγὼ νὰ ζήτησε νὰ βγάλει περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι μπορεῖ νὰ δώσει. Μπορεῖ, ἀντλώντας ἀπ' αὐτὸ ὑπέμετρη ὀρμή, νὰ πήδηξε ἀντὶ νὰ γεφυρώσει τὶς ἄβυσσες, πὸν εἶδε νὰ τὸ ζώνουν. Δὲ φαίνονται ἄτρωτοι οἱ συλλογισμοί, πὸν σ' αὐτοὺς στηρίζει τὴ σχέση τοῦ Ἐγὼ μὲ τὸ Θεὸ καὶ τὸν ἔξω κόσμον. Μ' ὅλη ἐν τούτοις τὴ δυσπιστία, πὸν γεννοῦν τὰ κάπως βιαστικά συμπεράσματα τοῦ Ντεκάρτ, δὲ ζήμωσαν, ἀπεναντίας μάλιστα ἔκαναν μὲ τὴν ἀντίθεση τους νὰ προσεχτεῖ καλύτερα ἢ γονιμότητα τοῦ Cogito ergo sum. Μ' αὐτὸ ὁ Ντεκάρτ μετακίνησε τὴν ἀφετηρία ἂν ὄχι τὸ κέντρο τῆς βαρύτητας τῆς φιλοσοφίας. Ὡς τότε ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη ξεκινοῦσε κανονικά ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον. Ὁ ἄνθρωπος ἐξεταζόταν ἐκ τῶν ὑστέρων, σὲ συνάρτηση μὲ τὴ φύση. Τὸ καθαυτὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας ἦταν τὸ Ὄν, ὁ Κόσμος, τὸ Σύμπαν, πὸν μέσα του βρίσκεται ἐνσωματωμένος, ἀφανισμένος ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἀνθρωπότητα. Ὁ Ντεκάρτ ξεκινάει ἐπαναστατικά ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, τὸ ὑποκείμενον. Γιὰ τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον, τὸ ἀντικείμενον, προκαταβολικά δὲν ξέρει τίποτε. Δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶνε μιὰ παραπλανητικὴ σκιά, μιὰ φαντασίωση τοῦ ὑποκειμένου. Μόνον τὸ δεύτερον εἶναι σίγουρον δοσμένο. Τὸ πρῶτον εἶναι προβληματικόν. Ἀπὸ τὴν ἐνδοσκόπηση τοῦ Ἐγὼ θὰ ἐβγει ἡ διπλὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἔξω κόσμου καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ὁ Θεὸς μᾶς ἀποκαλύπτεται μὲ τὴν ἰδέαν τῆς τελειότητος καὶ τοῦ ἀπείρου, πὸν ἡ παρουσία τῆς

μέσα μας εἶναι ἀνεξήγητη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ τελειότητα τοῦ Θεοῦ εἶναι μοναδική, ἄφραστη ἐγγύηση γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἔξω κόσμου. Ἐτσι τὸ Ἐγὼ ἀναδείχεται ἡ πηγὴ τῆς ἀλήθειας, ἂν ὄχι τῆς δημιουργίας, ὅπως θὰ τὸ θελήσουν μεταγενέστερον μεταφυσικοί.

Ἄλλὰ τί εἶναι τὸ Ἐγὼ τοῦ Ντεκάρτ; Τὸ Ἐγὼ εἶναι ἡ σκέψη. **Σκέπτομαι ἄρα ὑπάρχω.** Ποιὰ σκέψη ὁμως; Ἐκεῖνη, πὸν ἀρκείται στὴν πιλοποίηση καὶ τὴν ἐξερεύνηση τῆς ἀτομικότητος; Ὁχι. Ἡ σκέψη τοῦ Ντεκάρτ δὲν εἶναι ὀλότελα, εἶναι ἀρχικά ψυχολογικὴ. Μόλις πάρει συνείδηση τῆς ἀτομικότητος, πὸν ἐκφράζει, ἀκράτητη ὑψώνεται ὡς τὴν πηγὴ τῆς, πὸν εἶναι ἡ πηγὴ κάθε ἄλλης σκέψης, γιὰ ν' ἀγκαλιάσει κατόπι ὅλον τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον καὶ νὰ τὸν κάνει χτήμα τῆς. Τὸ Ἐγὼ τοῦ Ντεκάρτ εἶναι κυρίως τὸ ἀπρόσωπον, τὸ καθολικὸν λογικόν, πηγὴ οἰκουμενικότητος ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Ντεκάρτ εἶναι ὁ θεμελιωτῆς τοῦ σύγχρονου ρασιοναλισμοῦ. Ἡ πίστη του στὴν ἱκανότητα τοῦ λογικοῦ εἶναι ἀκλόνητη. Χάρη σ' αὐτὸ βρήκε τὸν Πλάστη, αὐτὸ θὰ τοῦ δώσει καὶ τὸ μυστικὸν τῆς Πλάσης. Τί φυβρήκε τὸν Πλάστη, αὐτὸ θὰ τοῦ δώσει καὶ τὸ μυστικὸν αὐτὸ θὰ μπορέσει νὰ τὸ κλείσει σὲ οἰκώτερον ἂν προβλέπει ὅτι τὸ μυστικὸν αὐτὸ θὰ μπορέσει νὰ τὸ κλείσει σὲ ὀρισμένους μαθηματικούς τύπους. Ἄφοῦ τὰ μαθηματικά εἶναι τὸ γνησιώτερον, τὸ ἀυθεντικώτερον γέννημα τοῦ λογικοῦ, ἄφοῦ εἶναι τὸ ἴδιον τὸ λογικὸν στὸ ξετύλιγμα του; Ὅσο ἀσάλευτη εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Ντεκάρτ σ' αὐτὸ, τόσο εἶναι ἀπεριόριστη ἡ δυσπιστία του γιὰ τὶς αἰσθήσεις. Αὐτὲς εἶναι ἢ πηγὴ κάθε πλάνης. Τίποτε ἀπὸ ὅ,τι μᾶς προσφέρουν δὲν πρέπει νὰ γίνεται τελικά δεχτό, ἂν δὲν περαστεῖ ἀπὸ τὸ κόσκινον τοῦ λογικοῦ. Ὁ Ντεκάρτ εἶναι ὁ πρῶτος τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλὰ τί εἶναι τελικά, ποιὰ εἶναι ἡ φύση τῆς σκέψης, τοῦ λογικοῦ; Γιὰ ἓνα ἰδεαλιστῆ, δυὸ ἀπαντήσεις εἶναι δυνατὲς στὸ ἐρώτημα αὐτό. Ἡ ἢ σκέψη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ μορφὴ, ἓνα πλαίσιο, πὸν γεμίζει μὲ μιὰ ἔξωτερικὰ δοσμένη ὕλη (λύση καντιανή, ὅλης τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας, πὸν ἀπέχει νὰ ἐξετάσει ἂν ἔχει δικὸν τῆς περιεχόμενον καὶ περιορίζεται νὰ τὴ μελετᾷ στὴν ἐκδήλωσιν τῆς). Ἡ ἢ σκέψη εἶναι μιὰ ἰδιότυπη ὄντοτητα, **μιὰ μεταφυσικὴ οὐσία.** Τὴν ἀπάντηση αὐτὴ προτίμησε ὁ Ντεκάρτ. — Μὲ τὴν εἰσαγωγή τῆς ἔννοιας τῆς οὐσίας, τὸ σύστημα του παίρνει μιὰ ἀποφασιστικὴ τροπὴ. Οὐσία, γι' αὐτόν, εἶναι ὅ,τι ὑπάρχει ἀνεξάρτητα, ὅ,τι δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε, ἀπὸ κανένα. Οὐσία εἶναι ἡ ἀπόλυτη αὐτάρκεια καὶ αὐτοτέλεια, ἢ ἀκέρια ἐρημητικότητα, τὸ ἀναδίπλωμα τοῦ πράγματος ἐπάνω στὸν ἑαυτὸ του. Μιὰ μόνον κύρια, καθαυτὸ οὐσία ὑπάρχει: ὁ Θεός. Ὅλες οἱ ἄλλες, τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα, εἶναι οὐσίες σχετικὲς καὶ πεπερασμένες. Χωρὶς τὸ Θεὸν δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν. Ἀπέναντι του εἶναι σὲ κατάσταση ὑποταγῆς. Ἀναμεταξύ τους ὁμως εἶναι ὀλότελα ἀνεξάρτητες ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, χωρισμένες ἀπόλυτα ἢ καθεμιά. Στὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Ντεκάρτ εἶναι κατηγορηματικὸς. Ἡ διαφοροποίηση του ἀνάμεσα στὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα παίρνει διαστάσεις ἀντίθεσης ριζικῆς. Τὰ πρῶτα ἔχουνε γιὰ βασικὴ ἰδιότητα τὴν ἔκτασιν,

τήν ύλη. Τὰ δεύτερα, τὴ σκέψη, ποὺ εἶναι ἄυλη, ποὺ δὲν κατέχει χῶρο. Τὰ σώματα εἶναι ἀδρανῆ, ἀκίνητα, παθητικά. Τὰ πνεύματα, ἐλεύθερα, ἐνεργητικά, δραστήρια.

Ἐδῶ γεννιέται τὸ μεγάλο πρόβλημα, ποὺ ὁ Ντεκάρτ δὲν κύτταξε κατὰματα καὶ ποὺ παίδεψε ὅλους τοὺς ὄπαδούς του. Ἄπὸ τὴ μιὰ μεριά δέχεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι συγκροτημένος ἀπὸ ὕλη καὶ πνεῦμα ἢ ψυχὴ. Ἄπὸ τὴν ἄλλη βεβαιώνει ὅτι οἱ δύο αὐτὲς ιδιότητες εἶναι ριζικὰ ἀντίθετες ἀναμεταξύ τους, ἀδιαπέραστες ἢ μιὰ στὴν ἄλλη. Ἀλλὰ τότε πῶς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ ἐπίδραση (ἀναμφισβήτητη γιὰ τὸν Ντεκάρτ) τοῦ σώματος ἐπάνω στὴν ψυχὴ, τῆς ψυχῆς ἐπάνω στὸ σῶμα; Στὸ κρίσιμο αὐτὸ μεταφυσικὸ ἐρώτημα ὁ Ντεκάρτ δὲ δίνει καμμιά ἀπάντηση. Ἐνῶ ὅμως τὸ ἀγνοεῖ ἐκεῖ ὅπου ξεπηδάει αὐτόματα, στὴν ἀνθρωπολογία* του παίρνει σ' αὐτὸ μιὰ στάση ἀπροσδόκητη. Παρὰ τὴν προηγουμένη ἀπόλυτη διάκριση, ξεκινάει ἀπὸ τὴν ξαφνικὴ ὑπόθεση ὅτι σῶμα καὶ ψυχὴ βρίσκονται σὲ πλέρια ἔνωση καὶ ἐπικοινωνία. Μὲ πολλὰς μάλιστα εὐφάνταστες περιγραφές, ποὺ εἶχαν μεγάλη κοσμικὴ ἀπήχηση στὴν ἐποχὴ του, καταπιάνεται νὰ ἐξηγήσει ἀλάκαιρο τὸν περίπλοκο μηχανισμὸ τῆς ἀλληλεπίδρασης τῶν δυὸ οὐσιῶν. Βέβαια ἡ κατάσταση τῆς φυσιολογίας τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου δὲν ἀπόκλειε τέτοιον εἶδους παιχνίδια τῆς φαντασίας. Πάντα ὅμως ἡ συνέπεια θεωρήθηκε μιὰ ἀπὸ τίς κυριώτερες ἀρετὲς ἐνὸς συστήματος, ἂν ὄχι ἓνα ἀπὸ τὰ θεμελιωδέστερα καθήκοντα τοῦ δημιουργοῦ του. Ἡ χτυπητὴ ἀντίθεση τοῦ Ντεκάρτ ἔγινε ἀληθινὴ πέτρα σκανδάλου γιὰ ὅσους ἦταν σὲ θέση νὰ τὸν καταλάβουν, ἰδιαίτερα γιὰ τὴ σχολὴ του. Ὅλοι οἱ ὄπαδοί του ρίχτηκαν νὰ καταλύσουν τὴν ἀντίφαση. Ὅλοι ἄδραξαν τὸ ἄχαρο πρόβλημα τῆς σχέσης ψυχῆς καὶ σώματος, πνεύματος καὶ ὕλης. Ὅλοι μπλέχτηκαν μέσα σὲ ἀκατανίκητες δυσκολίες. Ἐλάχιστοι κατάφεραν νὰ ἐπιπλεύσουν. Κανένας ὅμως δὲ χειρίστηκε, δὲν μπόρεσε νὰ λύσει τὸ πρόβλημα μὲ ὄση ἀσφάλεια καὶ ἐπιτυχία ὡς ὁ Σπινόζας. Ἀλάκαιρο τὸ μεταφυσικὸ οἰκοδόμημα, ποὺ ἔχτισε γιὰ νὰ δώσει μιὰ ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση στὸ ἄπληστο ἐρώτημα, εἶναι ἀριστούργημα τόλμης, συνθετικότητας καὶ συνοχῆς.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

[Συνεχίζεται στὸν τρίτο ἀριθμὸ τῆς «Ἰδέας»].

* Μεταχειριζόμαστε αὐτὸ τὸν ὄρο μὲ τὴ γενικὴ ἔννοια, ποὺ τοῦ ἔδωκε ὁ Κάντ καὶ ποὺ ὁ Γάλλος γιαντροφιλόσοφος Cabanis ἐπιδίωξε νὰ καθιερώσει.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

“ΤΟ ΦΩΣ ΠΟΥ ΚΑΙΕΙ,”

Τὸ *Φῶς ποὺ καιεῖ* χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς τὸ βασικὸ ἔργο τοῦ κ' Βάρναλη, τὸ βιβλίον ποὺ καθιέρωσε τὸ ὄνομά του καὶ ποὺ ἀπ' αὐτὸ πηγάζουν ὅλες οἱ κατοπινὲς ἐργασίες του. Καὶ πράγματι μὲς σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον, ποὺ πρωτοβγήκε στὰ 1922, βρίσκεται ἀτόφιος ὁλόκληρος ὁ μεταπολεμικὸς Βάρναλης, μὲ τὰ τελειωτικά του ὄρια, ποὺ δὲν τὰ ξεπέρασε ποτὲ πιά. Ἡ προηγούμενη παραγωγή του μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰ μιὰ συγκεχυμένη ἀναζήτηση κ' ἡ κατοπινὴ σὰ μιὰ σειρά ἀπὸ ἀναπτύξεις τῶν μοτίβων τοῦ *Φωτὸς ποὺ καιεῖ*, ἀλλὰ χωρὶς καμμιά οὐσιαστικὴ προσθήκη.

Ἡ συλλογὴ αὐτὴ, στὴν δευτέρῃ ξελαγαρισμένη μορφῇ της (ἔκδοση τοῦ 1933) ὑποδιαιρεῖται σὲ τρία μέρη. Τὸ πρῶτο, ὁ *Μονόλογος τοῦ Μώμου* εἶναι μιὰ ἀπόπειρα στοχασμοῦ, ὅπως κ' ἡ *Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη*, ποὺ βγήκε πέρσι καὶ χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὴν κριτικὴ μας σὰ μιὰ σημαντικὴ ἐκδήλωση ἑλληνικῆς σκέψης μὲ τὴ μορφή τῆς φιλοσοφικῆς καὶ κοινωνικῆς σάτυρας. Ὁ μονόλογος αὐτὸς εἶναι ἓνας ἐσωτερικὸς διάλογος ἀνάμεσα στὸ συγγραφέα, στὸν Ἰησοῦ καὶ τὸν Προμηθεά. Οἱ δυὸ τελευταῖοι ὑποθέτω πῶς συμβολίζουν δυὸ θερησκευτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ κόσμου καὶ ὁ πρῶτος ἀντιπροσωπεύει, μὲ τὸ δικό του τρόπο, τὴ ρασιοναλιστικὴ σκέψη, τὴν ἐπιστήμη καὶ τίς κοινωνικὲς διεκδικήσεις τοῦ προλεταριάτου. Τὸ θέμα τοῦ διαλόγου δὲν εἶναι καθόλου ἀσήμαντο. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τῆς θρησκείας στὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας, στὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Ἡ Μάνα Γῆς καὶ κάποιο φλύαρο Ἀηδόνι ἀνακατώνονται στὴ συζήτηση, μὰ χωρὶς νὰ προσφέρουν σπουδαία ἐπιχειρήματα στὶς ἀντίθετες γνώμες τῶν κυρίων προσώπων τοῦ διαλόγου. Στὸ τέλος ὁ συγγραφέας μένει μοναχὸς του, καθισμένος σ' ἓνα μεγάλο γεφύρι, ἀπάνω ἀπὸ μιὰ τεράστια ἄβυσσο, καὶ αὐτὸ εἶναι, λέει, τὸ γεφύρι, ποὺ δένει τὰ περασμένα μὲ τὰ μελλούμενα. Ἐκεῖ, σ' αὐτὴν τὴν ἀπίθανη θέση, ὁ κ. Βάρναλης, μὲ τὰ πόδια κρεμασμένα μὲς στὴν ἄβυσσο τοῦ ἀπείρου, ἀνακαλύπτει ξα-

φνικά πώς : « Όλα τούτα εΐτανε πλάσματα τής φαντασίας μου, ένα ξέσπασμα και ξαλάφρωμα τού στοχασμού μου ! Μου άρέσει κάπου-κάπου να μιλάω μοναχός μου. Να χωρίζω τόν εαυτό μου σε λογής αντίθετα σύμβολα και να τὰ βάζω να μαλλώνουνε. . . » Νομίζω πώς ό κ. Βάρναλης έχει συχνά τήν όρεξη να είναι ένας συγγραφέας στο είδος τού Πλάτωνα και τούτο είναι βέβαια μια τολμηρή φιλοδοξία.

Καιόπι «όλα σκεπάζονται ξαφνικά μ' ένα χαμηλό σκοτάδι. . . κάπου-κάπου άστράφτει ό ούρανός. . . λίγο-λίγο ό άνεμος φουντώνει κτλ.» κι' αρχίζει τó δεύτερο μέρος τής συλλογής που τιτλοφορείται **Ίντερμέδιο**. Δέν ξέρω σε τί χρησιμεύει αυτή ή άτμοσφαιρική προετοιμασία, μα τó **Ίντερμέδιο** είναι άσφαλώς τó πιο εύσυνείδητο κομμάτι τής συλλογής. Περιέχει τέσσερα ποιήματα, άρκετά μεγαλόστομα, που κυλούνε άβίαστα, δίχως καμμιάν άνώτερη έξαρση μήτε ξεχωριστά λυρικά χαρίσματα, αλλά τέλος-πάντων εκφράζουν μιάν ελκυστική άνθρώπινη συγκίνηση και σου δίνουν μιάν αισθητική ίκανοποίηση. Τά τέσσερα αυτά ποιήματα, καθώς και τó ποίημα τού προλόγου, μπορούν να συγκριθούν με τὰ δευτερότερο ποιήματα τού Παλαμά, χωρίς βέβαια να πλησιάζουνε ποτέ τις μεγάλες στιγμές τού ποιητή τού **Δωδεκαλόγου**.

*Τὰ λουλούδια από χώρες, που ό ήλιος τες πνίγει
σε γαλάζια, χρυσά, κατακόκκινα ρίγη,
των πουλιών τὰ τραγούδια, που άχούν
σε νερά, σε κλαριά, με φεγγάρι και μ' ήλιο,
τής ζωής τή χαρά, τής χαρής τó βασίλειο,
όπου πάω και σταθώ μ' άκλουθοῦν,
όλα ζέστα, έφροσύνη και φώς,
τò τραγοῦδι κι' ό άνθός.*

Σε τέτοιους στίχους ό κ. Βάρναλης δείχνει ποιός εΐταν ό άληθινός προορισμός του, ποιές οι φυσικές δυνατότητές του, που δυστυχώς γι' αυτόν τις έχει διαστρέψει όλοτελα. Γεννήθηκε για να γίνει ένας καλός λυρικός ποιητής, δίχως εξαιρετική πνοή, ένας ποιητής τής σειράς τού Λάμπρου Πορφύρα να πούμε. Και δέν υποτιμώ καθόλου αυτό τó είδος τής ποίησης, που, χωρίς να μās επιβάλλεται από ψηλά, κατορθώνει ωστόσο κάποτε να δώσει έργα, που άντέχουνε στο πέραςμα τού χρόνου, γιατί ανταποκρίνονται σε όρισμένες ευγενικές και αναλλοίωτες ανάγκες τής ψυχής. Για τούτο νομίζω πώς ό ταπεινός Πορφύρας, που πέθανε προχτές στην άκτή τής Καστέλας, δε θα λησμονηθεί εύκολα. Και ό κ. Βάρναλης θα μπορούσε να φτιάσει έργο με διάρκεια αν κρατιότανε στους ήμερους αλλά ευχάριστους τόνους αυτών των στίχων:

*Να σ' άγναντεύω θάλασσα, να μη χορταίνω,
άπ' τó βουνό ψηλά
στρωτή και καταγάλαη και μέσα να πλουταίνω
άπ' τὰ μαλάματά σου τὰ πολλά...*

Ίλλά ό κ. Βάρναλης θέλησε να γίνει προφήτης και να σώσει τήν άνθρωπότητα και τὰ λάσπωσε.

Τό τρίτο μέρος, ό επαναστατικός επίλογος τής συλλογής, περιέχει τρία ποιήματα κοινής προπαγάνδας και δημοκοπίας, όπου ό κ. Βάρναλης αγωνίζεται λυσώνοντας να ξευτελίσει και να τσαλαπατήσει κάθε πνευματική και ήθική παράδοση και να εκφράσει τις νέες όρμες μιας κοσμογονικής Έπανάστασης. Τά κότσια του όμως δε βαστούνε για να γράψει ούτε καν μια σοβαρή κομμουνιστική μπροσούρα.

Ίδου ή καταδίκη τού «άστικῶ» Κράτους :

*Ή Πολιτεία των άφενιάδων,
τò Δίκιο των άδικητάδων !
Έχω τόν πόλεμο θεμέλιο
και δύναμή μου τήν κλεψά.
Έχω τò ψέμα για βαγγέλιο
κι' όποιος τò πίνει πιό διψά.*

Ίδου και πώς μιλά ή «άστική» τέχνη :

*Με τή Θρησκεία και τήν Πατρίδα
τήν ίδια απλώνουμε άρίδα,
τόν ίδιον έχουμε σκοπό.
Κερνοῦμε τò λαό χασίσι,
όνειρα, ψέματα και μίση —
δέν νιρέπονται για να ντραπώ.*

Ίδου και πώς μιλά ή Έπανάσταση στον γκρεμισμένο άρχοντα :

*Σάν ψάρι, που τó κάρφωσεν άξαφνα τó καμάκι,
χάμου σπαράξεις, Άνομε, ξερνοβολās φαρμάκι.
Για να μην ψάχνεις άδικα να μās δαγκώσεις ξαφνικά,
γραμμή τὰ ξεριζώσαμε τὰ δόντια σου τὰ πασιρικά.*

Λοιπόν, από την εποχή των Σούτσων δεν έχουνε γραφεῖ στην Ἑλλάδα πιδ πεζοί, πιδ ἄμουσοι, πιδ φτωχοί, πιδ ἀγοραῖοι σίχοι. Δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ ποίηση, μὰ δὲν πρόκειται οὔτε καὶ γιὰ σοβαρὴ δημοσιογραφία. Ἡ πιδ στοιχειώδης πνευματικὴ οὐσία, ἢ πιδ στοιχειώδης συγγραφικὴ εὐπρέπεια, ἢ παραμικρὴ ἐξύψωση τῆς καρδιάς ἢ τοῦ νοῦ, λείπουνε ὀλοτέλα ἀπ' αὐτὰ τὰ γραψίματα, πὸν δὲν εἶναι ἄλλο τίποτα παρὰ βάνουσα κουβεντολογήματα τῆς ταβέρνας, ἀραδιασμένα στὴ σειρά μὲ ρίμες. Ἡ στιχουργία αὐτῆ τῆς ἐπαναστατικῆς προπαγάνδας, ἢ δῆθεν πρωτοποριακὴ ποίηση, εἶναι ἕνας τραγικὸς ξεπεσμὸς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, πὸν ποτὲ δὲ βρέθηκαν σὲ πιδ ταπεινὰ ἐπίπεδα. Γιατὶ τέλος - πάντων ἢ Νέα Ἑλλάδα δὲν ἔκανε ὡς τὶς μέρες μας μεγάλα πράματα στὴ σκέψη καὶ στὸν πεζὸ λόγο, μὰ ἔκανε ἀσφαλῶς μιὰ ποίηση, πλούσια, πολύμορφη καὶ βαθιὰ καλλιεργημένη, ἀληθινὰ σημαντικὴ. Ἔχουμε μιὰ σεβαστὴ λυρική ἱστορία, πὸν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ἀγνοοῦμε. Ἔχουμε τὸ Σολωμό, τὸν Κάλβο, τὸ Βιζυηνό, τὸ Μαβίλη, τὸν Παλαμᾶ, τὸ Γρυπάρη, τὸ Μαλακάση... Ἡ ἐπαναστατικὴ στιχουργία τοῦ κ. Βάρναλη καὶ τῶν ὁμοτέχνων του, ἀχρηστεύοντας ὄλον αὐτὸν τὸν ἀποκτημένο πλοῦτο, ἀναιρώντας ὄλην αὐτὴν τὴν πρόοδο τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ὕψους, ὄλην αὐτὴν τὴν καλλιέργεια τῶν συναισθημάτων, μᾶς ρίχνει πίσω καὶ πίσω, στὰ πιδ πρωτόγονα χρόνια τῆς λογοτεχνικῆς μας ζωῆς.

Ὁ κ. Βάρναλης δὲ διαθέτει κριτήρια. Ἔχει πέσει ἔξω κ' ἔξω ἀπὸ τὰ πράματα τοῦ πνεύματος καὶ τὸ δείχνει ὄχι μόνον μὲ τὰ δημοκοπικὰ αὐτὰ στιχουργήματα, μὰ κυρίως σὰν προσπαθεῖ νὰ κάνει ἔργο σκέψης, καὶ μένει ὀλοτέλα ξεσκέπαστος καὶ ἀπροστάτευτος, δίχως τὸ τεχνητὸ κῦρος τῆς ρίμας καὶ τοῦ ρυθμοῦ. Ἡ σκέψη του εἶναι σκέψη ἑνὸς παιδιοῦ δώδεκα χρονῶ, πὸν παίρνει πόξες πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Κυριολεκτικὰ δὲν ξέρει τίποτα καὶ δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἀποδείξει τίποτα. Διαβάζει βέβαια καὶ σοβαρὰ κιτάπια καὶ καταπιάνεται μὲ σοβαρὰ θέματα (βλ. τὸ *Μονόλογο τοῦ Μώμου* καὶ τὴν *Ἀληθινὴ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη*), μὰ τὰ χειρίζεται μὲ τὴν ἀπέραντη ἀφέλεια καὶ ἄγνοια ἑνὸς μαθητῆ τῆς πρώτης γυμνασίου. Οἱ δῆθεν στοχαστικὲς σελίδες του εἶναι γεμάτες παιδικὸς ἀφορισμοὺς σὰν καὶ τοῦτα τὰ λόγια πὸν ἀποτείνονται στοὺς θεοὺς : «Ὁ κόσμος δὲν ἔχει ἀρχή. Δὲν ἔχει δημιουργό. Ὑπαρχε πάντα. Καὶ γίνεται πάντα μοναχὸς του. Ὅσο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἔπλασε... ἢ μαϊμού! Καὶ σὰς οἱ ἀνθρώποι, Σᾶς πλάσαν οἱ ἀφέντες τῆς Γῆς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσή τους. Δουλειὰ σας εἶναι νὰ διατηρεῖτε τὴν Ἀνισότητα καὶ νὰ προστατεύετε τὴν Ἀδικία. Καὶ μετὰ θάνατον ; — Ἀέρας φρέσκος ! » Γεμάτες οἱ σελίδες του ἀπλοϊκοὺς συλλογισμοὺς, τοῦ πιδ ἀφιλοσόφου πνεύματος, σὰν καὶ τοῦτες τὶς ἀνοησίες, πὸν τολμᾶ νὰ βάλει στὸ στόμα τοῦ Σωκράτη : «Ἀπόδειξα πὸς ἢ ψυχὴ μας εἶναι ἀθάνατη! Ὑπάρχει λοιπὸν ψυχὴ! Γιὰ χάρη τῆς ὑπάρχουνε (πρέπει δηλ. νὰ ὑπάρχουνε) κράτος-νόμοι καὶ παπάδες-θεοὶ ! Ἡ φοβέρα τῶν θεῶν καὶ τῶν νόμων μᾶς συγκρατεῖ νὰ μὴν κολάζουμε τὴν ψυχὴ μας... καὶ νὰ μὴν

παγαίνουμε φυλακὴ ! Ἄντρες Ἀθηναῖοι ! Ἄν δὲν ὑπαρχε κράτος, δὲ θὰ ὑπάρχανε μῆτε θεοὶ μῆτε παπάδες μῆτε κ' ἀθάνατη ψυχὴ.» Πουθενὰ δὲ χαράζει τὸ παρήγορο φῶς τῆς καλλιεργημένης καὶ ἰσορροπημένης διάνοησης, πουθενὰ μιὰ ἀνώτερη διανοητικὴ σύλληψη, ἔστω καὶ δανεικὴ. Μονάχα τὸ θράσος τῆς ἡμιμάθειας, ἢ τύφλα τοῦ κοινωνικοῦ φανατισμοῦ καὶ τὰ ἀναρθρα μουγγρητὰ τῆς ἐπαναστατικῆς νευρασθένειας. Ἡ κοσμοθεωρία του, τὸ ἅπαντο τῆς σκέψης του, συνοψίζεται στὰ ἑξῆς :

Δυὸ εἰδῶν ἄνθρωποι ὑπάρχουνε στὸν κόσμον : οἱ ἐκμεταλλεῦτες κ' οἱ ἐκμεταλλεόμενοι. Ὀλόκληρη ἢ ἱστορία δὲν εἶναι ἄλλο τίποτα παρὰ μιὰ δόλια συνωμοσία τῶν πρώτων γιὰ νὰ καταυρανοῦν τοὺς δεύτερους καὶ νὰ χαίρουνται, ἀκόλαστα καὶ ἄτιμα, τὰ ἀγαθὰ πὸν παράγουν αὐτοὶ οἱ σκλάβοι. Ἡ Πολιτεία, ὁ ἐθνισμὸς, ἢ θρησκεία, ἢ ψυχὴ, ἢ μεταφυσικὴ, οἱ Ἰδέες, οἱ ἥρωες, ἢ ἀντικειμενικὴ ἠθικὴ, ἢ ἀγνή τέχνη, ἢ ἐλευθερία, εἶναι ψεύτικα καὶ φαῦλα κατασκευάσματα τῶν ἐκμεταλλεῶν. Προορισμὸς αὐτῶν τῶν κιβδηλῶν πραγμάτων εἶναι νὰ παραπλανοῦν τοὺς ἐκμεταλλεόμενους καὶ νὰ παρατείνουν στὸ ἄπειρο τὴν τυραννία καὶ τὰ ὄργια τῶν ἀρχόντων. Μὰ σὰν γρημιστοῦν οἱ ἄρχοντες (μὲ ὅλα τὰ μέσα) θὰ χαθοῦνε ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς Γῆς κ' αὐτὰ τὰ ὑποὺλα δημιουργήματά τους, θὰ ἀπαλλαγοῦμε γιὰ πάντα ἀπὸ τοὺς παπάδες, τοὺς χωροφύλακες, τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς μεγάλους ἄντρες, ἢ ἀνθρωπότητα θὰ παραδοθεῖ, ἀνενόχλητη καὶ ἀμέριμνη, στὴ χάρη τῆς ζωῆς, καὶ τότε θὰ γίνει γενναῖο φαγοπότι. Ὅποιος πρεσβεύει διαφορετικὲς δοξασίες εἶναι παλιάνθρωπος, κακοήθης, ψεύτης, πωλημένος. Γιατὶ ; Δὲν ὑπάρχει γιατί. Οἱ Ἀλήθειες αὐτὲς εἶναι αὐταπόδειχτες, ἀναντίρρητες καὶ ἀκατανίκητες. Εἶναι τὸ *Φῶς πὸν καίει !*

Ἔτσι, μὲ δυὸ-τρία παιδικὰ ἀξιώματα, πὸν δὲν ἔλαβε τὸν κόπο οὔτε κὰν νὰ τὰ ἀναπτύξει κάπως σοβαρὰ, μὲ μερικὲς θορυβώδεις, δημοσιογραφικὲς κοινοτοπίες, μὲ μερικὰ ἀγοραῖα ἀστεῖα καὶ ἄφθονη χυδαιολογία, ὁ κ. Βάρναλης λύνει ὀριστικὰ τὰ πιδ βαθιὰ καὶ πιδ περίπλοκα προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, ἀναποδογυρίζει σὰ μολυβένιους στρατιῶτες τὶς θρησκείες, τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, τὰ πορίσματα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, καταργεῖ τὰ μεγαλύτερα πνεύματα τῶν αἰώνων. Μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια ἐκκρηξὴ καταπληχτικῆς παιδικότητος καὶ τόσο ἐπιπόλαιης καὶ ἀπληροφόρητης ἄρνησης, δὲν ξέρεις ἂν πρέπει νὰ ἀγανακτήσεις, νὰ χαμογελάσεις ἢ νὰ τὸν συμπονέσεις. Μὰ ὅ,τι καὶ νὰ τοῦ πῆς, ἢ ἐμπάθειά του δὲν τὸν ἀφήνει πιδ νὰ στοχαστεῖ καὶ νὰ συζητήσει μὲ ἠρεμία. Συνεχίζει τὸ χαβὰ του μὲ ἀλύγιστο πείσμα, ὀλοτέλα ἀνήξερος, ὀλοτέλα παρθένος ἀπὸ κάθε εἶδος ἀληθινοῦ στοχασμοῦ, μὰ μὲ πλέρια πεποίθηση στὴν παντογνωσία του, στὴν εὐθυκρία του καὶ στὴν ἀπόλυτη ὀρθότητα τῶν γνωμῶν του, χοροπηδᾷ καὶ τσαλαβουτᾷ στὰ κουτουροῦ μὲς στὶς ἰδέες καὶ στὶς πίστεις, πὸν δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ συλλάβει, ἀερολογεῖ μεγαλόστομα καὶ περισπούδαστα, χωρὶς νὰ καταλαβαίνει περὶ τίγος ἀκριβῶς πρόκειται, βωμολοχεῖ μὲ ἠδονή, χωρατεύει μὲ συγκινητικὴ

ἀπλοϊκότητα και παίξει φάπες, ὡς ἴσος πρὸς ἴσο, μὲ τὸ Σωκράτη, τὸν Προμηθεά και τὸν Ἰησοῦ.

Εἶπα πὼς ἡ σκέψη του εἶναι σκέψη ἑνὸς παιδιοῦ δώδεκα χρονῶ, μὰ δὲν μπορῶ δυστυχῶς νὰ πῶ τὸ ἴδιο και γιὰ τὰ συναισθήματά του. Ἡ καρδιά του εἶναι γερασμένη, κουρασμένη, τρομερὰ φτωχὴ και ξερῆ. Ἄν ἀφαιρέσεις τις λιγοστὲς λυρικές ἐξαιρέσεις, πού ἀνάφερα πρὶν, δὲ θὰ βρεῖς στὰ γραφτά του μιὰ συγκίνηση ἀγνή και εὐγενική. Τίποτα ἀνώτερο και ὠραῖο, τίποτα πού νὰ σὲ συμφιλιώνει μὲ τὴν ἀνθρωπότητα, πού νὸ σοῦ μεταδίδει τὴν ἀξι-οπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου. Καμμιά ἐξύψωση τῆς ψυχῆς και καμμιά περηφάνεια. Μονάχα ταπεινὰ παράπονα γιὰ τὴν κακομοιριά τῆς ζωῆς και γιὰ τις κοινωνικές ἀδικίες, ἄθλια κλαψιαρίσματα, πού σοῦ προκαλοῦν ἴσως πολὺ οἶκτο, μὰ καθόλου ἐκτίμηση. Καὶ σὰν ἀντίδοτο γι' αὐτὴν τὴν ταπείνωση, μονάχα ἄγρια ἐνστικτα μίσους και καταστροφῆς.

*Ὁ Γδικιωμός, πού χύνεται μαζὶ φωτιά και μπόρα,
ὁ καταλύτης Καθαρόμ, τῆς Πλερωμῆς ἡ ὥρα . . .*

Ἄλίμονο! Μὲ τὸ Γδικιωμό και τὴν ἀνάγκη τῆς Πλερωμῆς θὰ γκρεμί-σετε ἴσως πολλὰ πράματα, μὰ δὲ θὰ φτιάσετε τίποτα καλό, τίποτα μεγάλο και σεβαστό. Οἱ πολιτισμοὶ εἶναι προϊόντα ἀνωτέρων ἰδανικῶν και περηφάνειας και ἀγάπης. Κι' ὁ «Ἀνθρωπος» τοῦ κ. Βάρναλη εἶναι ἀσφαλῶς ἕνα κατώ-τερο πλάσμα.

Δὲ θέλω νὰ θεωρηθοῦν αὐτὲς οἱ γραμμὲς σὰν προσωπική ἐπίθεση ἐναν-τίον τοῦ κ. Βάρναλη, πού τὸν γνώρισα κάποτε και μοῦ ἔκανε τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι ἕνας ἀνθρωπος τίμιος, εὐλικρινὴς και καλός. Καὶ τὴν ἀγανάχτησή του τὴν καταλαβαίνω κ' εἶμαι σύμφωνος πὼς πρέπει νὰ ἀλλάξουνε πολλὰ πρά-ματα στὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας μας. Θὰ τὴ σεβόμουνα τὴν ἀγανάχτησή του ἂν στεκότανε στὸ ἐπίπεδο πού ἀρμόζει σ' ἕνα ἀνθρώπο τοῦ πνεύματος, στὸ ἐπίπεδο λ. χ. ἐνὸς Jaurès. Καὶ θὰ εἶμουν ἴσως μαζὶ του ἂν ἔνοιωθα, μὲς σ' αὐτὴν τὴν ἀγανάχτηση, τὴν πίστη στὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος και σὲ μιὰν ἀντικειμενικὴ ἠθική. Μὰ δὲν μπορῶ νὰ σεβαστῶ τὴν ἀγοραία δη-μοκοπία και τὸ ἐνστικτο τοῦ Γδικιωμοῦ. Καὶ θεωρῶ κακὴ, πολὺ κακὴ τὴν ἐπίδραση τέτοιων συγγραφέων, πού κατεβάζουν τόσο χαμηλὰ τὴ συζήτηση τῶν ἰδεῶν και τὴ λογοτεχνία. Δὲν εἶναι σκέψη αὐτὴ, δὲν εἶναι τέχνη, δὲν εἶναι ποίηση. Εἶναι ταπεινὰ πράματα, μίζερα, ἄσκημα, ἀρρωστημένα. Κ' ἡ ἀνήσυχη νιότη τῆς ἐποχῆς μας, πού ἀρνιέται τυφλὰ τις πνευματικές παραδό-σεις τριάντα ἑλληνικῶν και εὐρωπαϊκῶν αἰώνων, και παραδίδεται, ἄβουλη και ἀνεργάτιστη, σ' αὐτὰ τὰ λογοτεχνικὰ ὄργανα, κινδυνεύει νὰ χάσει τὴν ἀνθρωπιά της και τὸν πολιτισμό της, νὰ μεταβληθεῖ, γιὰ ὅλην τὴ ζωὴ της, σ' ἕνα ἀσυνείδητο, φρενιασμένο κοπάδι, χωρὶς καμμιά ἀντίληψη τῶν πνευ-ματικῶν, τῶν ἠθικῶν και αἰσθητικῶν πραγμάτων.

Μὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν αὐτὰ τὰ γραψίματα, δὲν ἔχουνε ζωὴ μέσα τους. Οἱ ἴδιοι οἱ προλετάριοι θὰ τὰ ἀρνηθοῦνε μόλις ἀποχτήσουν ἀληθινὴ παι-δεῖα και ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸ ἀληθινὸ πνεῦμα. Κι' αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ πιὸ σκληρὴ τιμωρία τῶν ὁμοτέχνων τοῦ κ. Βάρναλη. Οἱ ἴδιοι οἱ προλετάριοι, σὰν πολιτιστοῦν, θὰ τοὺς ξεχάσουν και θὰ διαβάζουν τοὺς ἄλλους. Θὰ ζητήσουν κι' αὐτοὶ τὴ λύτρωσή τους στὰ κείμενα, πού ἐξυψώνουν τὸν ἀνθρώπο ἀπάνω ἀπὸ τὰ ἐνστικτα τοῦ χτήνους και πού ἐκφράζουν ἀξίες ἀντικειμενικές και αἰώ-νιες. Θὰ ἀνακαλύψουν τὸν Πλάτωνα, τὸν Πασκάλ, τὸν Γκαῖτε, και θὰ βάλ-θοῦνε, κι' αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους, νὰ κάνουν ἀληθινὴ ποίηση και μεταφυσικὴ και ἰδεαλισμό. Καὶ τις πνευματικές ἀκολασίες τῶν ἡμερῶν μας, πού βλάπτουν τόσο βαθιὰ τὸ σύγχρονο κόσμο και αἰξάνουν τριγύρω μας τὴ σύγχυση και τὴν ἀσυναρτησία, θὰ τις ἔχει πάρει γιὰ πάντα τὸ ποτάμι τῆς λήθης.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

ΔΗΜ. Π. ΠΕΤΡΙΔΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ἡ ἰδέα πού ἐκφράζεται μέ τή λέξη ἀλληλεγγύη σημαίνει πώς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀποτελοῦν μεταξύ τους ἕνα σύνολο, σάν τὰ μέλη τοῦ ἴδιου σώματος. Ἡ ἰδέα αὐτή δέ στάθηκε, στό παρελθόν, μονάχα στό φιλοσοφικό πεδίο, ἀλλά πραγματοποιήθηκε μέ νόμους καί μέ ἔθιμα. Καί ἡ ἄλλη ὁμως μορφή τῆς ἀλληλεγγύης, πού εἶναι ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας καί σάν συνέπειά της ἡ ἀνάγκη, πού ἔχει κάθε ἄτομο, νά στηρίζεται στόν πλαῖνό του, σημειώθηκε πολὺ παλαιότερα, ἀπό τὴν ἐποχὴ πού τὴν ἐξύμνησε ὁ Ἀδάμ Σμίθ. Ἡ ἀλληλεγγύη λοιπὸν χωρὶς νά φέρνει ἀκόμη αὐτὴ τὴν ὀνομασία εἶτανε σχεδὸν γνωστὴ μέ ὅλες τῆς τῆς μορφές: βιολογική, ἠθική, θρησκευτική, νομική, κοινωνιολογική, οἰκονομική. Ὅμως στὰ μέσα τοῦ ΧΙΧου Αἰῶνα ἄρχισαν ν' ἀναζητοῦν στὴν πολυμορφία αὐτὴ τὴν ἐνότητα ἐνὸς μεγάλου νόμου καί σ' αὐτὸ ἐξαιρετικὰ βοήθησαν ὀρισμένα καινούργια περιστατικά καί πρὶν ἀπ' ὅλα ἡ ἀνάπτυξη τῆς μικροβιολογίας καί ὁ μέγας ἀντίχτυπος, πού προκάλεσε ἡ γνώση, πώς τὰ μικρόβια μεταδίδονται εὐκολώτατα ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καί πώς ἡ παθολογικὴ αὐτὴ ἀλληλεγγύη ὀλοένα καί μεγαλώνει μέ τὸν πολλαπλασιασμό τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Ἡ κοινωνιολογία — κι' αὐτὴ — ἀπόδειξε πώς ἡ ἀλληλεγγύη ὄλων τῶν μερῶν εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα σημεῖα τῆς ζωῆς καί πώς παρουσιάζεται πιὸ ἔντονη ἐκεῖ πού τὰ ἄτομα βρίσκονται σὲ ἀνώτερο βιολογικὸ σκαλοπάτι καί παρουσιάζουν μεταξύ τους ἀνομοιότητες.

Ἀλλὰ καί ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία παρουσίασε τρανὲς ἀποδείξεις ἀλληλεγγύης μέ τὴν ἀλληλουχία τῶν κρίσεων. Μὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς συντελεστές, πού ἀπὸ παντοῦ βοήθησαν, δημιουργήθηκε τὸ μεγάλο ρεῦμα γιὰ τὴν ἀλληλεγγύη. Μὰ δὲν ἄρκοῦσαν ὅλα αὐτὰ γιὰ νά γίνει ἡ ἀλληλεγγύη θεωρία προσιτὴ σ' ὅλους ἔπρεπε νά πάρει μορφή πιὸ συγκεκριμένη καί σ' αὐτὸ βοήθησαν δυὸ ἐξαιρετικὲς προσωπικότητες, ὁ Λέον Βουργεοῖς, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρ-

χηγοὺς τοῦ ῥιζοσπαστικοσοσιαλιστικοῦ κόμματος, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ κοινωνιολόγος Durkheim.

Ὁ Bourgeois συστηματοποίησε τὴ συγκεκριμένη μεταφυσικὴ ἰδέα τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς ἔδωσε χαραχτήρα πολιτικονομικὸ καί ὀργάνωσε τὴν ἐφαρμογὴ της, ρίχνοντας αὐτὸς πρῶτος τὴν ἰδέα τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων, πού μέσα τους περιλαμβάνουν ὅλες τῆς ἐφαρμογῆς τῆς «κοινωνικῆς» ἀλληλεγγύης. Ἡ πραγμάτωσή τους ἔγινε μέ πολλὰ μέσα καί πρῶτα-πρῶτα νομοθετικά καί γι' αὐτὸ ὀλόκληρη ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας τὴν τελευταία τριακονταπενταετία ἐμπνέεται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς της. Καί ἡ συνεταιρικὴ ἰδέα μπορεῖ κανεὶς νά πεῖ, — μὰ μέ πολλὲς ἐπιφυλάξεις γιὰτι ἔχει διαφορετικοὺς σκοποὺς καί μεταχειρίζεται τὴν ἀλληλεγγύη σάν μέσο μορφωτικὸ τῶν συνταίρων — πὼς πηγάζει ἀπ' αὐτή.

Ὁ Durkheim πέρνει μιὰ θέση διάφορη καί ἐξετάζει τὴν ἀλληλεγγύη στὴ σφαῖρα τῆς Κοινωνιολογίας καί τῆς Ἠθικῆς. Γι' αὐτὸν ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη εἶναι ἕνα φαινόμενο πού δὲν μπορεῖ εὐκόλα νά ὑπολογισθεῖ. Γιὰ νά νοιώσει κανεὶς τὸ περιεχόμενό της, πρέπει ν' ἀντικαταστήσει τὸ ἐσωτερικὸ γεγονός, πού μᾶς διαφεύγει, μέ ἕνα ἐξωτερικὸ σύμβολο ὀφθαλμοφανὲς καί τέτοιο εἶναι τὸ Δίκαιο. Πράγματι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, παντοῦ ὅπου ὑπάρχει μέ διάρκεια, τείνει νά πάρει μιὰ μορφή καθορισμένη καί νά ὀργανωθεῖ. τὸ δὲ δίκαιο εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ὀργάνωση ἡ σταθερὴ καί καθορισμένη.

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ δὲν μπορεῖ ν' ἀπλωθεῖ σ' ἕνα σημεῖο χωρὶς ν' ἀκολουθηθεῖ σ' αὐτὸ κι' ἀπὸ τὴ νομοθεσία. Πρέπει λοιπὸν νάμαστε βέβαιοι πὼς θὰ βρίσκουμε καθρεφτισμένες στὸ Δίκαιο ὅλες τῆς ποικιλίες τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Ἐπίσης εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, ἂν καί κυρίως παρουσιάζεται σάν ἕνα κοινωνικὸ φαινόμενο, ὁμως ἐξαρτᾶται κι' ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ τοῦ καθενὸς ἰδιοσυγκρασία. Γιὰ νά ὑπάρξει πρέπει νά γίνονται ἀνεκτὴ ἀπὸ τὸν ὀργανισμό μας. Μὰ ἀπὸ τὴ δευτέρῃ αὐτὴ πλευρᾷ εἶναι ἀδύνατο νά ἐξετασθεῖ, γιὰτι εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀκαθόριστη κι' ἀσύλληπτη. Γιὰ νά πάρει σάρκα καί ὄσθα, χρειάζεται ἡ ἐπέμβαση ὀρισμένων κοινωνικῶν περιστάσεων πού νά τὴν πιέζουν στὴν ἐξωτερικότητά της. Ἐδῶ ὑπογραμμίζουμε τὴ σημασία πού μπορεῖ νάχει ἡ ἐπέμβαση τῆς πολιτικῆς στὸν καθορισμὸ ἢ καλύτερα στὴν ἐνίσχυση τῆς κατάστασης αὐτῆς. Εἶναι καθήκον κάθε πολιτικοῦ, ὅταν ἔρθει σ' ἐπαφὴ μέ τὴ μάζα τῶν ἐκλογέων του, νά βυθομετρήσει τὴν ψυχολογία της κι' ὅταν νιώσει πὼς ἔχει ἀνάγκη νά ἐξωτερικεύσει τὸ αἶσθημα τῆς ἀλληλεγγύης πρὸς μιὰ ὀρισμένη κατεύθυνση, νά ἐνισχύσει τὴν κατεύθυνση αὐτὴ, νά τὴν ὀργανώσει καί νά τὴν ἀποχρυσταλλώσῃ νομοθετικά.

*
* *

* Ἀς ἐξηγηθοῦμε πιὸ συγκεκριμένα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τοῦ σύγχρονου

Κράτους είναι κι' η φροντίδα για τη μόρφωση των κατοίκων του, για την ανάπτυξη της ευζωίας τους και της πνευματικής και ηθικής τους καλλιέργειας.

Τò καθήκον αυτό τόχει κάθε Κυβέρνηση και πηγάζει από την υποχρέωσή της να μη προβαίνει σε καμμιά ενέργεια αντίθετη προς την κοινωνική αλληλεγγύη. Καί τò ν' ασχολείται η Κυβέρνηση με την πραγμάτωση της κοινωνικής αλληλεγγύης, είναι σαν να εργάζεται για τη πρόοδο του πολιτισμού και την πνευματική ανάπτυξη των κυβερνωμένων. Δέν αρκεί όμως αυτό. Δέν αρκεί οι κυβερνώντες, μέσα σε μιὰ χρονική περίοδο, ν' ασκοῦν μιὰ πολιτική προς την κατεύθυνση αυτή, αν οι κυβερνώμενοι δέν έχουν αφομοιώσει τις έννοιες αυτές και δέ μετέχουν κι' αυτοί στις απόπειρες θεραπείας ενός κακοῦ η μιᾶς ανισότητας. Καί υπάρχουν μέτρα νομοθετικά, που συναντοῦν τὴ μεγάλη αντίδραση των κοινωνικῶν ομάδων, που θίγονται η που νομίζουν πὼς ἀδικοῦνται. Από τοῦτο τὸ λόγο προέρχεται και ἡ διαμαρτυρία που ἀκοῦμε συχνά στον τόπο μας, ὅτι ἡ πλειοψηφία είναι τυραννική και ἡ Κυβέρνηση τυραννός που καταπιέζει τοὺς κυβερνώμενους.

Εἶναι υπερβολικό να πιστεύει κανείς πὼς σε μιὰ κοινωνία, ὅπου τὸ αἶσθημα τῆς αλληλεγγύης είναι ἀνεπτυγμένο και αὐτὴ ἡ ἴδια είναι ἠθικά και διανοητικά ἐνωμένη, ἡ μειοψηφία θὰ κατέχεται ἀπὸ τὴν ἐντύπωση πὼς καταδυναστεύεται. ἴσως, στον τόπο μας που δέ βρίσκεται κοντά στο αἶσθημα αὐτό, μπορεί να ὑπάρξει παρόμοια ἐντύπωση, μ' ὅλο που κι' ἐδῶ πολλές φορές ὑπάρχουν ὀρισμένες διάχυτες ἠθικές ἀρχές, που ἡ μάζα παραδέχεται, ἔστω κι' ἀσυνείδητα, χωρίς ἀντίδραση. Ἔτσι π. χ. βρίσκουμε τὴν ἀπόφαση τῆς πλειοψηφίας με τὴν ὁποίαν ἀπαγορεύεται ἡ χρήση τῶν ναρκωτικῶν ἢ μιὰ ἀπόφαση που προβλέπει ὀρισμένους περιορισμούς σχετικούς με τὴ διάδοση τῶν μεταδοτικῶν νοσημάτων, να μὴ θεωρεῖται, ἀπὸ κείνους που διαφωνοῦν, «βία» ἢ «τυραννία». Φυσικά, θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι, που θὰ διαμαρτύρονται κατὰ τῶν περιορισμῶν αὐτῶν τῆς ἀτομικῆς τους ἐλευθερίας, μὰ ἡ μεγάλη μάζα δέν μπορεί να ὑποστηρίξει πὼς πρέπει να παίρνομε στὰ σοβαρὰ τις διαμαρτυρίες αὐτές. Θὰ γεννηθοῦν ἀντιδράσεις κατὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐνὸς τέτοιου νομοθετικοῦ μέτρου. Θὰ ὑπάρξουν διαφωνίες για τὴ μέθοδο, ὄχι ὅμως και για τὸν κοινωνικὸ σκοπὸ, που ἐπιδιώκεται: τὴν ἀναζήτηση τοῦ γενικοῦ καλοῦ μέσα στὴν αλληλεγγύη ὅλων. Στὰ μεγάλα κόμματα βρίσκει κανείς ἀφθονα παραδείγματα παρόμοιων τάσεων εἴτε συντηρητικῶν εἴτε πρωτοποριακῶν. Στις συνλεύσεις τους συναντᾶ κανείς ἀντιδράσεις, που προκαλοῦν ζωνῆς, μακρὲς συζητήσεις. Ὅμως ἡ μειοψηφία εἶναι ἐτοιμη ν' ἀκολουθήσει τὴν πλειοψηφία τοῦ κόμματος γιατί συνδέεται μαζί της με κοινὰ ἰδανικά και κοινὰ αἰσθήματα. Ἡ διαφωνία ἔχει ἀπλῶς τὴ σημασία πὼς ὑπάρχουν ομάδες που ἀποτελοῦν εἴτε τὴν ὀπισθοφυλακὴ εἴτε τοὺς πρωτοπόρους τῆς ἴδιας ἰδεολογίας. Ὅταν ὅμως, βέβαια, οἱ διαφωνίες αὐτές φθάνουν ὡς τὸ σημεῖο να δημιουργήσουν βασικές ἀντιθέσεις πάνω στὴν οὐσία τῆς ἰδεολογίας, τότε τὸ σχίσμα παρουσιάζεται ἀναπόφευκτο.

Ἡ ἀπόφαση, που παίρνεται κατὰ πλειοψηφία, εἶναι στὴ βάση τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ μιᾶς δημοκρατίας ὀργανωμένης κοινωνικά, πάνω στις ἀρχές τῆς αλληλεγγύης, που εἶναι ἡ πραγματικὴ δημοκρατία, ὅπου μιὰ ομάδα ὑποκύπτει σε μιὰ ἀπόφαση γενική, γιατί δίνει μεγαλύτερη σημασία στὴν αλληλεγγύη παρὰ στις ἀτομικές της ἀντιλήψεις. Ὑπάρχουν λοιπὸν στὴν κοινωνία ἠθικές δυνάμεις, που ὁ Marx στὴ θεωρία του, δέν ὑπολογίζει, μὴ ἀναγνωρίζοντας ἄλλες ἔξω ἀπὸ τις ὀικονομικές. Γι' αὐτὸ εἶναι καιρὸς οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες εἰδικότερα στον τόπο μας, ν' ἀντιμετωπίσουν ἀποφασιστικά τὰ μεγάλα κοινωνικά μας προβλήματα που εἶναι προβλήματα κυρίως ἠθικά (1). Δυστυχῶς σπάνια γίνονται θέματα συζητήσεων ἀπὸ τὸ μέρος τῶν πολιτικῶν.

Κι' αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ αἷτια που συχνά κάνουν τὴ κοινὴ γνώμη να ὀδηγεῖται σε λύσεις ἐσφαλμένες. Εἶναι καιρὸς να καταλάβουμε, ὅτι και μέσα στο ὑπάρχον κοινωνικὸ σύστημα μπορεί να ριζοβολήσει μιὰ τέτοια προσπάθεια, προσπάθεια για τὴν ἐξύψωση τῶν κοινωνικῶν μαζῶν με βάση τις ἀρχές τῆς κοινωνικῆς αλληλεγγύης. Λίγοι εἶναι στὴν Ἑλλάδα ἐκεῖνοι που ὡς τὰ σήμερα προσπάθησαν ν' ἀναπτύξουν μπροστά στο κοινὸ τὰ μεγάλα γενικά κοινωνικά μας προβλήματα. Πολλές κοινωνικές ἀντιδράσεις θὰ εἴχαμε νικήσει, αν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, περιορίζοντας τὴ δράση τους για τὴ ἐξυπηρέτηση ἀτομικῶν ζητημάτων, προσπαθοῦσαν να μεταδόσουν στους ψηφοφόρους μερικὲς στοιχειώδεις έννοιες ἀπαραίτητες για τὴ δημιουργία πραγματικῶν πολιτικῶν πεποιθήσεων.

Μὰ πολιτικός, στὴ σύγχρονη ἐποχὴ, σημαίνει ἄνθρωπος ἐμπνεόμενος καθολικά ἀπὸ τὸ πρόγραμμα και τις ἀρχές ἐνὸς κόμματος. Πρόγραμμα ὅμως που να μὴν ἀρκεῖται στο να δίνει λύσεις σε ὀρισμένα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, βαλμένα σε χρονικά και τοπικά πλαίσια, μὰ που να δίνει ἀπαντήσεις κατηγορηματικές στὰ μεγάλα κοινωνικά μας προβλήματα, που κατατρώγουν καθημερινὰ τις ομάδες τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου, τῶν θυμάτων αὐτῶν τοῦ πολιτισμοῦ, που τροφοδοτοῦν ἄθιμα τοὺς ἀστικούς μας πληθυσμούς. Γιατί ἡ ἐπιθυμία τῆς γνώσης παρουσιάζεται ὀλοφάνερη στους ἀγροτικούς πληθυσμούς και ἡ ἀνάγκη γενικῶν κατευθύνσεων εἶναι μεγάλη τόσο, ὅσο και ἡ εὐθύνη τῶν κομμάτων ἀρχῶν που ὑπάρχουν στον τόπο μας. Γιατί γεννιέται σ' ὅλους τὸ ἐρώτημα πὼς ἀπ' αὐτὰ εἶναι ταξικὸ και πὼς παραδέχεται τὴν κοινωνικὴ αλληλεγγύη. Κανένα δέν ἔχει ἐκφρασθεῖ καθαρὰ μέχρι σήμερα

(1) Δέν παραβλέπουμε καθόλου τὴν τεράστια σημασία τῶν ὀικονομικῶν προβλημάτων στὴν Ἑλλάδα, μὰ τὰ θεωροῦμε κι' αὐτὰ ἠθικά.

σὲ ποιᾶ ἀπὸ τὶς διὸ ἀντιλήψεις — πού εἶναι ἀντιλήψεις ἀποκλειστικὲς καὶ δὲν χωροῦν συμβιβασμούς — πιστεύει (2).

Πρέπει ἡ ὁλότης νὰ μάθει ποῦ ἔχουν σκοπὸ νὰ τὴν ὀδηγήσουν, πρέπει νὰ ξέρει τὸ πρόγραμμά τους, νὰ τὸ συζητήσει, νὰ τὸ κυρώσει μὲ τὴν ψήφου της. Μὲ μιὰ λέξη πρέπει ὁ τύπος νὰ συμπληρώσει τὴν ἐκπαίδευσί του.

ΔΗΜ. Π. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΔΗΜ. ΠΟΥΡΝΑΡΑ: **Μαρξισμὸς καὶ σοσιαλισμὸς.** Ἐκδόσεις ἐπιθεωρήσεως «Κοινωνικὴ ἔρευνα», Ἀθήναι 1933.

Ἡ κομμουνιστικὴ φιλολογία ὀργιάζει στὴν Ἑλλάδα. Εἶναι κάμποσος καιρὸς τώρα πού ἡ πνευματικὴ μας ἀγορὰ ἔχει πλημμυρίσει ἀπὸ λογιῆς-λογῆς περίεργα σιὸ χρώμα καὶ τὸ περιεχόμενον βιβλία, περιοδικά, φυλλάδια, ἄλλα κόκκινα καὶ ἄλλα κίτρινα ἢ ἄσπρα, ἄλλα πελώρια, σὰ νὰ θέλουν νὰ γίνουν κάρφος στὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστη καὶ ἄλλα μικροσκοπικά γιὰ νὰ τρυπῶνουν ὅσο τὸ δυνατὸ βαθύτερα καὶ ἀσφαλέστερα στὴν τσέπη — πάντως ὅλα δημοκοπικά κι' ἀπ' ἔξω κι' ἀπὸ μέσα, ὅλα σερβιρισμένα μὲ τρόπο, πού ξεσκαπίζει μονομιᾶς τοὺς ὑποκίτους καὶ προκαταναδιστικούς σκοπούς ἐκείνων, πού τὰ γράφουν. Τὰ περίεργα κι' ἀρκετὰ βιβλιοπωλεῖα εἶναι κατὰφορτα ἀπὸ τὰ ἐντυπα αὐτὰ μὲ τὰ χρώματα τῆς ἰριδος, πού διαλαλοῦν σ' ὅλους τοὺς τόνους τὰ ἀγαθὰ τοῦ κομμουνιστικοῦ παραδείσου καὶ προσφέρονται σὰν οἱ πρῶτοι καὶ λαχταριστοὶ καρποὶ του. Ἀλλὰ τὸ διασκεδαστικώτερον ἀπ' ὅλα εἶναι ἡ φούρια τῶν αὐγγραφέων νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὑπεροχὴ τους εἴτε στὴ μαρξιστικὴ ὀρθοδοξία, δείχνοντας ὅλη τὴ φειχτικὴ προσήλωσιν τους σιὰ ἀποκαλυπτικὰ ρήματα τοῦ Μεσσία τῆς θρησκείας τους, εἴτε στὴν προτεραιότητα τοῦ βαπτίσματος τους στὴ νέα αὐτὴ κολυμβήθρα τοῦ Σιλωὰμ, καὶ στήθηκε γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ συγγραφέας τοῦ **Μαρξισμὸς καὶ σοσιαλισμὸς** εἶναι πολὺ θυμωμένος γιὰ τὸ ἐν μαρξισμῷ ἀδελφοὶ του δὲν ἐννοοῦν νὰ τοῦ δώσουν τὸ δίπλωμα τῆς μαρξιστικῆς ἀρχαιότητος σιὸν τόπον μας. Ἐχει ὅλη τὴ συμπάθεια μας. Γιὰ τὴν αὐτὴ τὴ μεγάλη ἀδικία; Ὁ ἄνθρωπος διεδικεῖ βάσιμα τὴν τιμὴν ὅτι εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους, πού ἔμπασαν τὸ μαρξισμόν στὴν Ἑλλάδα. Ἀπόδειξη ὅτι τὸ πρωτόλειον του γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Μάρξ βγαίνει τώρα σὲ ἔκδοσιν «ἐπιτηρημένη καὶ βελτιωμένη», ὅπως λέει ἐπίσημα, «πλήρης» θὰ ἔλεγε ὁ ἴδιος, ἂν δὲν ἦταν τόσο μετριόφρων, ἂν κυρίως δὲ φοβόταν νὰ προκαλέσει «τὰ εἰρωνικά σχόλια τῶν διαφόρων μονοπωλητῶν τοῦ Μαρξισμοῦ». Κρίμα μόνο πού ὁ φόβος του περιορίζεται στὴν εἰρωνείαν, πού καρφί δὲν τοῦ καίεται γιὰ τὴν ἐπανάληψιν καὶ τὴν κοινοτοπίαν. Τὸ βιβλίον του, γραμμένον ἐπὶ πλέον πρόχειρα καὶ ἀκαλαισθητῶς, εἶναι τελείως περιττό. Δὲν προσθέτει τίποτε σὲ ὅ,τι γράφηκε στὴν Ἑλλάδα γιὰ τὸ μαρξισμόν. Χιλιοτριμμένα πράγματα γιὰ τὰ ἔργα καὶ ἡμέρας τοῦ Μάρξ, γιὰ τὴν κριτικὴν τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, γιὰ τὸν ἱστορικὸν ὄλισμόν, γιὰ τὶς κομμουνιστικὰς λύσεις.

Ὅτε κἂν σὰ μεγαλύτερη ἐκλαίκευσιν τοῦ μαρξισμοῦ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ—ἐκλαίκευσιν, πού εἶναι ἄλλως τε πιά ἀδύνατη, ἥτερα ἀπὸ τὰ δημοκοπικά ὄργια, πού ἔχει ἐμπνεύσει αὐτὴ ἡ πρωτόγονη καὶ χοντροκομμένη θεωρία. Τὸ μόνον νέον στοιχεῖον—κι' αὐτὸ ὄχι τόσο νέον—πού συναντᾶται κανεὶς σ' αὐτὴ τὴν μπροσοῦρα, ἢ μόνον ἐκδήλωση τῆς ἀτομικότητος τοῦ συγγραφέα, εἶναι ὁ τρόπος, πού μ' αὐτὸν ἐκστασιάζεται μπροστὰ σιὶς τρανταχτὰς κοινοτοπίας, πού μ' αὐτὰς ὁ μαρξισμὸς ἔχει βομβαρδίσαι τὴν

(2) Ἐξαιρέση ἀποτελεῖ τὸ Ἀγροτικὸν Κόμμα σιὴν μιὰν ἀπόχρωσιν.

ήφηλιο. Τὰ σημεῖα, ὅπου ὁ συγγραφέας δίνει διέξοδο στὸν ἀπλοῖκό θαυμασμό του, εἶναι τὰ τερπνότερα. Χάρη σ' αὐτὰ ὁ ἀναγνώστης ἀντιστέκεται στὴν ἀνία, πού ἀναδίδεται ἀπὸ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς μπροσοῦρας. Γιὰ διασκέδαση τοῦ δικοῦ μας ἀναγνώστη, σταχυολογοῦμε μιὰ-δυὸ φράσεις πολὺ χαρακτηριστικὲς: — «Καὶ ὁ χριστιανισμὸς αὐτὸς παρ' ὅλο τὸ μυστικισμό του καὶ παρ' ὅλη τὴν κοινωνικὴ βία, πού εἶχε στὴν ἀρχή—γιὰ νὰ ἐξελιχθῆ ἐκεῖ πού βρίσκεται σήμερα — παρ' ὅλη τὴν ἀπλοϊκότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, παρ' ὅλη τὴ μεγάλη δημοκοπία του, μποροῦμε νὰ ποῦμε, δὲν διεδόθηκε μὲ τὴν ταχύτητα, πού ξαπλώθηκε ὁ μαρξισμὸς» — «Τὴ θεωρία του (τοῦ Μάρξ) τὴν ἔχει σὰν εὐαγγέλιο ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς, τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ». — Θέλετε τώρα τὴ γνώμη τοῦ συγγραφέα γιὰ τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο; Ἐπολαύσατε τὴν: «Ὡς φιλοσοφικὸ καὶ κοινωνικὸ δοκουμενόν, τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο εἶναι τέλειο. Συνδυάζει θερμὸ πάθος καὶ γνώσεις ἐξαιρετικὲς. Συγκεντρώνει τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ συμπεράσματα ἀπὸ χρόνια μελετῶν τῶν τολμηροτέρων καὶ καλυτέρων διανοουμένων τῆς γῆς». Νὰ καί, διατυπωμένη ἀπὸ τὸν Ἑγκελς, ἡ μεγάλη ἀνακάλυψη τοῦ Μάρξ, πού μ' αὐτὴ ἀναστατώθηκε ὁ ρυθμὸς τῆς ἀνθρώπινης σκέψης καὶ πού μπροστά της χάσκουν ἐμβρόντητα τὰ πλήθη τῶν ὁπαδῶν: «Ὅπως ὁ Δαρβίνος ἀνεκάλυψε τὸ νόμο τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὀργανικῆς φύσεως, ἔτσι καὶ ὁ Μάρξ ἀνεκάλυψε τὸ νόμο τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, δηλαδὴ τὸ στοιχειῶδες, πού τὸ κρατοῦσαν ὡς τότε σκεπασμένο μὲ ψευδοϊδεολογίες, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει πρὸ παντός νὰ τρῶνε, νὰ κοιμῶνται, νὰ ντύωνται κτλ. κτλ!» Ἐστερα ἀπὸ τὸ κολοσσαῖο αὐτὸ μαρξικὸ εὖρημα, πῶς νὰ μὴ βοήθει ὁ συγγραφέας ὅτι «ἡ ὑλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας πού εἶναι οὐδέτερη καὶ ἀντιθητικολόγα (sic), ὅπως κάθε ἐπιστήμη, ἀνοίγει τεράστιους καὶ μεγαλοπρεπεῖς ὁρίζοντες»; Σὲ μᾶς τοὺς ἄλλους, πού ἔχουμε τὴν ἀθεράπευτη κακοήθεια καὶ στενοκεφαλιά νὰ πιστεύουμε ὅτι ὑπάρχουν καὶ κάποια ἄλλα πράγματα ἔξω ἀπὸ τὸ φαῖ τὸν ὕπνο καὶ τὸ ντύσιμο, δὲ μένει παρὰ νὰ τὸ μακαρίσουμε γιὰ τὴν ὀξύτατη πνευματικὴ του ὄραση καὶ γιὰ τὰ θεσπέσια μακρυνὰ ὁράματα, πού τοῦ ἐπιτρέπει νὰ χαρεῖ-

Γ. ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΑΔΗΣ

Μ. ΚΑΛΛΟΝΑΙΟΥ: **Μαχαβαράτα** (Τὸ παλιὸ τραγοῦδι τοῦ Γάγγη), Ἀθήνα 1932.

Μ' αὐτὸ τὸ ἔμορφο βιβλιαράκι τοῦ ὁ κ. Καλλωναῖος μᾶς δίνει πολλὰς ἐνδιαφερόντες καὶ εὐχάριστες πληροφορίες γιὰ τὴν παλιὰ φιλολογικὴ παραγωγή τῆς πανάρχαιης αὐτῆς κοιτίδας τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς μακρυνῆς καὶ ἑρμητικῆς Ἰνδίας. Μὲ καθαρὸ καὶ ζωηρὸ ὕφος μᾶς ἐξηγεῖ τὴ γένεση καὶ τὸ νόημα τῶν μεγάλων Ἰνδικῶν λογοτεχνικῶν μνημείων, τοῦ Βεδικοῦ ἔπους, τῶν μυθολογιῶν τοῦ Παπαγάλου, τῆς Μαχαβαράτας, τῆς Ραμαγιάνας, δείχνοντας μᾶς συνάμα τὶς πολλὰς μυθολογικὰς ὁμοιότητες, πού παρουσιάζουν μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἔπη. Κυρίως ὁμως ἀσχολεῖται μὲ τὴ Μαχαβαράτα, τὸ ἱερώτατο βιβλίον τῶν Ἰνδιῶν μὲ τὶς τιτανικὰς διαστάσεις, πού εἶναι μιὰ διεξοδικὴ ἐρμηνεία τῶν Βεδῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἰνδικῶν κοσμοθεωριῶν καὶ πού ἡ γνωστότερη ἐπιτομὴ τῆς — ἀπάνθισμα τῶν πιὸ ἔμορφων ποιημάτων τῆς—εἶναι

ἡ Βαλαβαράτα. Τούτῃ μετάφρασε στὰ ἑλληνικὰ ἓνας σοφὸς Ἀθηναῖος, ὁ Δ. Γαλανός, πού ἔνωσε ἀκαταμάχητα τὴν ἔλξη τῆς ἑξωτικῆς Ἰνδίας καὶ ἔζησε ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς του σ' αὐτή. Ὁ κ. Καλλωναῖος εἶχε τὴν καλὴ ἔμπνευση νὰ βάλει στὸ κείμενο του κάμποσα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ Ἰνδικὰ λογοτεχνικὰ μνημεῖα, πού ἀναλύει. Ὁ ἀναγνώστης δὲν μπορεῖ νὰ μείνει ἀσυγκίνητος μπροστά σ' αὐτὰς τὶς ἐκδηλώσεις τῆς Ἰνδικῆς ψυχῆς, πού παρουσιάζεται πολύτροπη, ἄλλοτε γεμάτη λαγνεία καὶ τρικυμισμένο ἡδονισμό, ἄλλοτε πλημμυρισμένη ἀπὸ πολεμώχαρη καὶ κατακτητικὴ μανία καὶ ἄλλοτε μεταρσιωμένη στὴν πιὸ ἀποπνευματωμένη μυστικιστικὴ ἔκσταση ἢ στὰ ὕψη μιᾶς στωϊκώτατης γαλήνης. Ἐτσι καταλαβαίνει τὴ γοητεία, πού ἡ Ἰνδικὴ ψυχροσύνη ἔχει ἀσκήσει ἐπάνω σὲ πολλοὺς μεγάλους ἐκπρόσωπους τῆς δυτικῆς σκέψης, πού ἔνωσαν τελικὰ τὴν ἀνάγκη νὰ τὴ γνωρίσουν ἀπὸ πολὺ κοντὰ καὶ νὰ δουλέψουν γιὰ τὴν παγκόσμια ἀναγνώριση τῆς.

Γ. Π.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ἐπιστολὲς τοῦ Ἑρνέστου Ψυχάρη.

Ἡ «Ἐπιθεώρηση τῶν δύο κόσμων» δημοσιεύει ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Ἑρνέστου Ψυχάρη, γιοῦ τοῦ δικοῦ μας Ψυχάρη καὶ ἐγγονοῦ τοῦ Ρενάν. Ὁ Ἑρνέστος Ψυχάρης, καθολικός, καὶ Γάλλος συγγραφέας σκοτώθηκε στὸ δυτικὸ μέτωπο στίς 22 Αὐγούστου 1914. Γεννημένος στὸ 1883, ὑπηρετοῦσε στὸ γαλλικὸ στρατὸ μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ· ἂν δὲν εἶχε κηρυχθεῖ ὁ πόλεμος, θὰ εἶχε εἰσελθεῖ στὸ τάγμα τῶν δομηνικανῶν, καθὼς εἶχε δηλώσει σὲ φίλους του καὶ καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του. Γράφει στὴν ἀδελφή του (1913).

... Ἔχεις δίκιο νὰ συχαίνεσαι τὴν ἀεργία καὶ τὸν πλοῦτο. Εἶναι, φαινομενικά, πόθος ἀπλὸς ὁ πόθος μίας ζωῆς ἐργατικῆς καὶ φτωχικῆς· καὶ ὅμως λίγοι τὸν ἔχουν ἀληθινά. ... Ἐλπίζω νὰ μπορέσω κάποτε ν' ἀποδείξω ὅτι ἂν μιὰ ψυχὴ λεπτὴ ἔχει πολλὰ πιθανότητες νὰ ἀποκτήσει στὴν ἔρημο ἀνεκτίμητο πνευματικὸ πλοῦτο, τὰ δῶρα αὐτὰ ὀφείλονται ἀποκλειστικά, στὴν ἐσχάτη ὑλικὴ ἔνδεια ὅπου ὑποχρεώνεται νὰ ζήσει ἐκεῖ, καὶ στὴν ἀκριβὴ προσήλωσι στὸ νόμο τῆς ἐργασίας ποὺ εἶναι κανεὶς ἀναγκασμένος νὰ ἐφαρμόζει.

Σ' ἕναν ἱερωμένο (1914) :

Εἶμαι πάντα σὲ ἀβεβαιότητα, ἀλλὰ μιὰν ἀβεβαιότητα γεμάτη γαλήνη κι' ἐμπιστοσύνη. Ἀπλῶς περιμένω, ἂν μὲ θεωρήσει ὁ Κύριος ἄξιο, νὰ μοῦ πεῖ : «Σήκω καὶ ἔλα» καὶ νομίζω ὅτι εἶμαι ἔτοιμος νὰ τὸν ὑπακούσω.

Ὁ Ἄν. Φράνς στὴν Ἑλλάδα.

Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ἡμερολόγιο του, σχετικὰ μὲ δύο ταξίδια του στὴν Ἑλλάδα (1907, 1908).

Ἡ αἰσθητικὴ του, πρὸ παντὸς αἰσθητικῆς τόνων καὶ χρωμάτων : «ὁ Παρθενῶν ἐπάνω στὸ χρυσοῦ οὐρανό»· «σὲ ρόζ χιόνια τοῦ Παρνασοῦ»· «οἱ σκιές τῶν νεφῶν ἐπάνω στὰ γυμνά βουνά» τῆς Ἀττικῆς· ἢ Βοιωτίας : «κίτρινοι κάμποι—τὰ στάχυα σὰν πυρὴ θάλασσα, μὲ τὰ νησάκια τῶν μαύρων πεύκων»· ἢ Χαλκίδας : «δεξιὰ, βουνὰ λιλά ἀνοιχτὰ—ἐξαίσιον—κοντήτερα, γαῖες κίτρινοπράσινες»· Δελφοί : «οἱ μικρὲς ἀκρίδες μὲ τὰ πορφυρὰ φτερά, οἱ ἄσπρες πεταλοῦδες, σὰ λευκόστηθα πουλιὰ».—Μὲ τὴ σειρά του ὕστερα ἀπὸ τὸν Μπαρρές, ἀλλὰ πόσο διαφορετικά.....—περιγράφει τὸ χορὸ στὰ Μέγα, φρα : «χορεύουν κόνοντες μιὰ ἀλυσίδα πιασμένες ἀπ'τὰ χέρια. Κάτω ἀπ' τὰ μαντήλια, καλύμματα ἀπὸ χρυσοῦ νομίσματα. Τὰ φουλάκια κίτρινα. Τὰ φουστάνια κόκκινα».

Τὰ γαλλικὰ τοῦ Μωρεάς.

Μιά μελέτη τοῦ κ. Λ. Ρουσσέλ δημοσιευμένη σ' ἐπαρχιακὸ γαλλικὸ περιοδικό, ἀναστάτωσε τοὺς Γάλλους θαυμαστὲς τοῦ Μωρεάς.—Ὁ συγγραφέας τῆς ὑποστήριξε μὲ πολλὰ καὶ πειστικὰ επιχειρήματα ὅτι ὁ Μωρεάς δὲ μεταχειρίσθηκε ποτὲ τὴ γαλλικὴ γλῶσσα σὰ Γάλλος. Τὰ πολλὰ του λάθη, οἱ πολλὲς του ἰδιουτυπίες, ὀφείλονται στὴν ἑλληνικὴ του τὴ σκέψη ντυμένη ἀπλῶς τὸ φόρεμα τὸ γαλλικόν.

Ὁ Φρ. Νίττι γιὰ τὴν παγκόσμια κρίση.

«Τὸ μόνον φάρμακο, τὸ μόνον μέσον γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν κρίση, ἔγκειται στὴν πολιτικὴ τίξη : προπαράσκευή τοῦ ἀφσπλισμοῦ, ξέχασμα τοῦ πολεμικοῦ μίσους· περιορισμὸς τῶν δημοσίων δαπάνων,.... ἀποκατάστασις τῆς ἐμπιστοσύνης».

«Τὸ ζήτημα τῶν Ἑβραίων»

Ἐξ ἀφορμῆς αἰματηρῶν ἀντισημιτικῶν ταραχῶν ποὺ ἔλαβαν χώραν στὴ Γερμανία καὶ τὴν κεντρικὴ Εὐρώπη, ὁ Λόρδος Μέλτσετ ἐζήτησε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία νὰ προστατευθῶνται—γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ—τοὺς Ἑβραίους :

«Κάθε φορὰ ποὺ τὰ πράγματα πηγαινοέρχονται ἕναν ὀκτωβριανὸν τρόπο ἐκρίνεται ἀκόπιο νὰ κατασταθοῦν υπεύθυνοι οἱ Ἑβραῖοι»...

(Καὶ πάλι τὰ «πρωτόκολλα» τῶν Σοφῶν τῆς Σιών) : «Ἀποδίδουν κάποτε στοὺς Ἑβραίους μιὰ μυστηριώδη καὶ σχεδὸν ὑπερφυσικὴ δύναμη, ἐξ αἰτίας τῶν δεσμῶν ποὺ τοὺς συνδέουν μὲ τὰ οικονομικά, καὶ μάλιστα τὰ διεθνῆ οικονομικά». Ἀλλὰ κι' ἂν ἦταν κάποτε τοῦτο σωστὸ ἐν μέρει, σήμερον πιά, μετὰ τὴν παγκόσμια οικονομικὴ κρίση, μιὰ τέτοια ἀφορμὴ ἀντισημιτισμοῦ δὲν δικαιολογεῖται....

Ὁ κομμουνισμὸς τοῦ Ἀντρέ Ζίντ.

Μερικὲς κρίσεις γιὰ τὶς πρόσφατες φιλοκομμουνιστικὰς ἐκδηλώσεις του.—Ὁ σοβιετικὸς κριτικὸς Ἴβαν Ἀνισίμοφ γράφει ὅτι «Φιλοσοφικὴ ἐφημερίδα» τῆς Μόσχας :

«Ἀληθινά, δὲ βρισκόμεναι τίποτὲ τὸ ἐκπληκτικὸ σ' αὐτό. Τὸ θάρρος καὶ ἡ εὐρύτης μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Α. Ζίντ περιέγραψε τὴν προϊούσα ἀποσύνθεσι τοῦ ἀστικῶν κόσμου, τὰ ὑπεραπαισιόδοξα συμπεράσματα ποὺ ἐξήγοντο ἀπὸ τὸ ἔργον του, ἡ ἀπόλυτη βεβαιότης γιὰ τὸ μοιραῖον τέλος ποὺ ἀναμένει τὴ νέα ἄστικὴ γενεά, θανάσιμα κι' ὅλας χτυπημένη στὸ πρῶτον τῆς ἐκκίνημα, ὅλα αὐτὰ κατεδείκνυσαν τὴν ἠθικὴν ἀγωνίαν τοῦ συγγραφέα, καὶ ὑπεδείκνυσαν σαφῶς ὅτι ὁ Α. Ζίντ ἐπρόκειτο νὰ ἀποσχισθῆ ἀπὸ τὴν κεφαλαιοκρατία, ὅτι ἕνα ἀναπόφευκτον καὶ ἀγεφύρωτον χάσμα, ὅσο πῆγαινε βαθύτερον

άνοιγόταν ανάμεσα στην παλιά αστική τάξη και έναν από τους αξιολογότερους κεφαλαιοκράτες συγγραφείς».

Ο Α. Πιέρ - Κέν, ο προσεκτικός μελετητής του Προύστ, έπρόφτασε πρὶν τυπωθεί το βιβλίο που εξέδωσε για το βίο και το έργο του Ζίντ να προσθέσει ένα κεφάλαιο σχετικό.—Φρονεί ότι δὲν είναι λόγοι συναισθηματικοὶ πού ὤθησαν τὸ συγγραφέα πρὸς τὸν κομμουνισμό, «ἀλλὰ ἡ ἀτομικιστικὴ ἠθικὴ του». Καὶ στηρίζεται ἐπάνω στὰ ἴδια λόγια τοῦ Ζίντ : «ὁ καλῶς νοούμενος ἀτομικισμὸς ὀφείλει νὰ ἐξυπηρετῆ τὴν κοινότητα . . . καὶ θεωρῶ ὅτι εἶναι σφάλμα νὰ τὸν ἀντιθέτει κανεὶς στὸν κομμουνισμό». «Μέσα ἀπὸ πολλοὺς ἀλλόγυρους καὶ φαινομενικὰς ἀντιφάσεις, ἡ σκέψη τοῦ Ζίντ ἐξελίχθηκε συνεχῶς πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση : ἀπομακρυνόμενος ὅσο πήγαινε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ Θεοῦ... δὲν ἔπαυε νὰ πλησιάζει ὅλο πὺό πολὺ πρὸς τὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου».

— Τέλος, ὁ Ρ. Σβόμπ (Ἑβραῖος πού ἀπάσθηκε τὸ Χριστιανισμό), πρόφτασε κι' αὐτὸς στὸ τέλος τοῦ καινούριου του βιβλίου γιὰ τὸν Ζίντ νὰ κρίνει τὴ στροφή του πρὸς τὸν κομμουνισμό : ἡ στροφή αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴ φυσικὴ ἀπόληξη τοῦ «ἀληθινοῦ δράματος τοῦ Α. Ζίντ» ἐκεῖνου πού ἐπαίχθηκε μέσα στὴν ψυχὴ του μεταξύ χριστιανισμοῦ καὶ ναρκισσοῦ. «Ἄς μὴν ἀπατώμεθα ἡ κομμουνιστικὴ ὀρθοδοξία εἶναι ὅ,τι πὺό ἀντίθετο στὸν Ζίντ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει... Πῶς λοιπὸν νὰ ἐξηγήσουμε ὅτι ὁ Ζίντ ἀποδέχεται αὐτὴ τὴ βουλιμία μιᾶς παντοδύναμης γραφειοκρατίας ; Καὶ πάλι ὁ ναρκισσομὸς θὰ μᾶς δώσει τὴν ἐξήγηση. Πράγματι ἕνα τέτοιο Κράτος πού ἀποστρέφεται ἀπὸ τὸ Θεό, πού κλίνεται μέσα στὸν ἑαυτό του, πού ἀπολαμβάνει τὸν ἑαυτό του, πού θεωρεῖ καὶ λατρεύει τὸν ἑαυτό του, ἀποκλειστικὰ παρουσιάζει στὰ μάτια μας τὸ σφάλμα τοῦ Ζίντ. Ἡ ἀγάπη τοῦ Ζίντ πρὸς τὸ Σοβιέτ, εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς ἕνα τεράστιο καὶ ἀσυγκράτητο νάρκισσο». Καὶ ὁ Σβόμπ ἐπαναλαμβάνει τὰ λόγια πού εἶχε ἀκούσει ἄλλοτε ἀπὸ μιὰ κομμουνίστρια δασκάλα σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ζίντ : «Ἀπὸ προληπτικῆς ἀπόψεως, δὲν παρουσιάζει κανένα ἐνδιαφέρον» καὶ προσθέτει ὁ ἴδιος κάτι περισσότερο : δὲν ὑπάρχει ἔργο πού ν' ἀπομακρύνει περισσότερο ἀπὸ τὴν πειθαρχία στὴν κρατικὴ ἀθηνεία, τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ ὁ κομμουνισμὸς ἀπὸ τοὺς πιστοὺς του.

Σοβιετικὴ νεολαία.

Ἡ «Νέα Γαλλικὴ Ἐπιθεώρηση» δημοσιεύει ἐντυπώσεις τοῦ σοβιετικοῦ συγγραφέως Ἡλία Ἐρεμπουργκ ἀπὸ συναντήσεις του μὲ Ρώσους φοιτητὰς : ὁ συγγραφέας προτάσσει λίγα λόγια, ὅπου, μεταξύ τῶν ἄλλων λέει : «εἶναι φανερὸ πῶς οἱ φοιτητὰς τῆς σοβιετικῆς Ρωσίας βρίσκονται, ἀπὸ ἀπόψεως γενικῆς διανοήσεως σὲ κατώτερη βαθμίδα ἀπὸ τοὺς προεπαναστατικὸς φοιτητὰς . . . Ἀλλὰ διψοῦν γιὰ γνώση καὶ εἶναι γεμάτοι ἐνεργητικότητα». «Ἡ νεολαία μας ἔχει ἔρωτα ἀποκλειστικὸ γιὰ τὴ λογοτεχνία».

Κομμάτια ἀπὸ συζητήσεις :

Ἐρ.—Κατὰ τὴ γνώμη σας, εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχει ζήλεια μέσα στὴ δική μας κοινωνία ;

Ἐνας φοιτητὴς.—Δὲν ξέρω. Θεοῦ πῶς ἡ ζήλεια εἶναι ἕνα φαινόμενο λίγο ἀνώμαλο. Εἶναι μιὰ ἀρρώστεια, μὰ πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Στὴν καινούργια κοινωνία, δὲν πρέπει πὺά νὰ ὑπάρχει ἡ ἀρρώστεια αὐτὴ. Σήμερα, ὑπάρχει ἀκόμη.

Ἐνας φοιτητὴς.—Θεοῦ ἀνεξήγητες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζήλειας. Ὅσο γιὰ τὸ αἶσθημα, αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, καὶ εἶναι φυσικό.

Ἐνας φοιτητὴς.—Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ αἶσθημα τῆς ζήλειας ἀδυνατίζει τὸν ἄνθρωπο.

Ἐνας φοιτητὴς.—Γιὰ μένα ὄχι. Εἶναι ἕνα αἶσθημα σιχαμένο, γιατί ταπεινώνει τὸν ἄλλο. Ἡ ζήλεια μου σημαίνει ὅτι σὲ θεωρῶ κτῆμα μου. Εἶσαι δικός μου καὶ κανεὸς ἄλλο.

Ἐνας φοιτητὴς.—Μὰ μπορεῖς νὰ εἶσαι ἀδιάφορος γιὰ ὅλα ; Κατ' ἀνάγκη δὲ ὑπάρχει σύνδεσμος γιὰ ἕνα ὀρισμένο πρόσωπο.

Ἐνας φοιτητὴς.—Τόσο τὸ χειρότερο γιὰ μένα ἂν ὑποφέρω, μὰ ἡ ζήλεια εἶναι παράλογο πρᾶμα.

Ἐνας φοιτητὴς.—Τὰ παλιὰ αἰσθήματα ὑπάρχουν ἀκόμη μέσα μας ἀπὸ τὴν παράδοση, δὲν μποροῦν νὰ ἐκδιωχθοῦν μονομιᾶς. Ἄλλ' αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται σιγὰ σιγὰ, καὶ στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία, δὲ θὰ ὑπάρχει πὺά ζήλεια.

Μιὰ φοιτήτρια.—Ἄν μιὰν ἄλλη γυναῖκα ἀρέσει τὸν ἄνθρωπο πού μ' ἀρέσει, θέλω νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἔχει περισσότερα προσόντα ἀπὸ μένα, καὶ τότε, εἶναι ἐντελῶς φυσικό.

Ἐρ.—Καὶ αὐτὸ θὰ σὰς χαροποιήσει ;

Μιὰ ἄλλη φοιτήτρια.—Δὲν πιστεύω νὰ τὴ χαροποιήσει.

Ἐνας φοιτητὴς.—Στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία, δὲ θὰ ὑπάρχει τὸ ἔγκλημα. Ἄλλὰ τὸ αἶσθημα θὰ μείνει.

Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο μιᾶς φοιτητριάς παντρεμένης, πού βρίσκεται μακριὰ ἀπ' τὸν ἄντρα της :

19 Μαΐου.—Ἐπῆγα στὸ μάθημα. Τὰ κορίτσια ἀμέσως παρετήρησαν ὅτι φοροῦσα καινούριο φουστάνι. Κι' ἀμέσως μὲ ρώτησαν πού τὸ εἶχα ἀγοράσει, κτλ.

20 Μαΐου.— Πῶς θὰ ἤθελα νὰ ζοῦσα μιὰ ζωὴ ἀτάραχη, νὰ εἶμαι μόνη μὲ τὸν Ἄλιόσκα. Ἄλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ. Παραεῖναι ἠλίθιο, δὲν εἶναι αὐτὸ ἡ ζωὴ.

22 Μαΐου.—Ἐυπνῶντας ἀποφάσισα νὰ κάνω καθαριότητα. Κατόπιν ἀγόρασα ἕνα μπουκέτο λουλούδια γιὰ δέκα κοπέλια καὶ τὰ ἔβαλα σ' ἕνα βάζο ἐπάνω στὸ τραπέζι.

26 Μαΐου.—Γυρίζω σπίτι. Μιὰ ἐπιταγή, καὶ ἔξαφνα αἰσθάνομαι τόσο λυπημένη. Σκέπτομαι ὅτι θὰ εἶναι καλύτερα νὰ ἔλειπε ἡ ἐπιταγή καὶ νὰ εἶχα τὸν Ἄλιόσκα κοντά μου.... Μόλις πάρω χρήματα, θὰ στείλω τῆς μιμᾶς, ἀλλὰ δὲν ξέρω πόσα νὰ στείλω εἴκοσι ἢ τριάντα ρούβλια ; Ἴσως νὰ στείλω μόνο εἴκοσι.

27 Μαΐου.—Εἰσέπραξα τὰ χρήματα. Ἐμβασα στὴ μαμά, τριάντα ρούβλια.... Καὶ πάλι εἶναι δυνατόν (ὁ Ἄλιόσκα) νὰ μὴ γυρίσει ποτέ, νὰ ξελογιαστῆ μὲ κανένα μπογιατισμένο μουτράκι τῆς Μόσχας.

29 Μαΐου.—Σήμερα ἡ Λένα κατέφθασε μὲ καινούρια μπλούζα. Τῆ ρωτῶ πού τὴν ἀγόρασε. Μοῦ ἀπαντᾶει : «Μοῦ τὴν ἔστειλε ὁ ἄντρας μου ἀπὸ τὴ Μόσχα». (Δὲν εἶν' ἀλήθεια εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶχε φθάσει κι' ὅλας).

4 Ἰουνίου.—.....Ὁ Ἄλιόσκα μὲ φουρκίζει. Ἀπὸ ἕνα τέτοιο ποσὸν δὲν μπόρεσε νὰ ξοδέψει οὔτε πενήντα ρούβλια γιὰ νὰ μοῦ ἀγοράσει ἕνα πανωφόρι. Δὲν ξέρει οὔτε νὰ κάνει εὐχαρίστηση.... Καταντᾶει καὶ ἀστείο : γράφει ὅτι δὲν ὑπάρχουν φθηνὰ πανωφόρια καὶ ὅτι τὰ πὺό φθηνὰ ἔχουν ἀπὸ πενήντα ρούβλια κι' ἀπάνω. Ἴσως ἤθελε νὰ μοῦ πάρει ἕνα πανωφόρι γιὰ εἴκοσι ρούβλια ! Ἐπὶ ἔξακουσίων πού ἔλαβε, μεγάλη γενναιοδωρία.

Ἀπὸ γράμματα τῆς ἴδιας στὸν ἄντρα της :

12 Ἰουνίου.—.....Ἐννέα ἡ ὥρα τὸ πρωῖ, πίνω τσάι μὲ ζάχαρη καὶ μὲ ψωμί. Ξεγέλασα τὴ συνεταιρικὴ, ἔκανα πῶς εἶμαι μέλος, καὶ ἔλαβα ζάχαρη.

15 Ἰουνίου.—Ἄλλο δυστύχημα ! Ἐδῶσα τὸ μαγιό μου στὴ Βαρβάρη νὰ τὸ πλύ-

νει, και εκείνη, για σκέψου, έπεσε και κοιμήθηκε χωρίς να θυμηθεί πως το μαγικό είχε μείνει κρυμμένο προς το μέρος του δρόμου. Φυσικά, το σούφρωσαν.

Από ημερολόγιο φοιτητού ηλικίας 22 ετών. (Υπό τύπον επιστολής):

Ο τύπος του ανθρώπου της παλιάς κοινωνίας ήταν και υποκριτής ατομικιστής, ο σημερινός είναι υποκριτής κολλεκτιβιστής «είναι κολλεκτιβιστής στις συγκεντρώσεις του εργοστασίου, στο πανεπιστήμιο. Στα βάθη της ψυχής του και στις πράξεις του, είναι ατομικιστής. Λέει πάντα πως πρέπει να συνδέει κανείς την ατομική του ζωή με την ομάδα αλλά κρύβει τον παραμικρό του πόθο, το παραμικρό του συναίσθημά πίσω από χιλιάδες συνθήματα και φράσεις από έφημερίδες

Η ζωή μας διδάσκει να κρύβουμε στα βάθη της ψυχής μας τα καλύτερά μας αισθήματα.

Οι άνθρωποι της εποχής μας οικοδομούν ένα κτήριο ψηλό. Το κτήριο αυτό είναι υπολογισμένο με τύπους μαθηματικούς, με σειρά πολυπλόκων διαφορικών και ολοκληρωτικών. Είναι αυστηρό. Όλες του οι γωνίες 90°, όλες του οι γραμμές ευθείες. Είναι πελώριο, αλλά όχι όρατο. Έχει το γκριζο χρώμα του μπετόν. Είναι το οικοδόμημα της εποχής.

Φ. ΡΑΦΑΗΛ.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Η Έκθεση μας.

Η υποδοχή, που έγινε στην «Ι δ ε α» από μέρος του αναγνωστικού κοινού, ξεπέρασε και τις αισιοδοξότερες προβλέψεις. Και δεν είναι καθόλου υπερβολική ή βεβαίωση ότι για ένα τέτοιο περιοδικό, που είναι απρόσιτο στον πολύ κόσμο, που απευθύνεται κυρίως στις μορφωμένες και διανοούμενες τάξεις, μια επιτυχία αυτής της ολικής πρέπει να θεωρηθεί σαν ένας σταθμός στα ελληνικά έκδοτικά χρονικά. Η εγκυκλοκαρδία αυτή, ή θερμή ατμόσφαιρα της συμπάθειας και της ήθικης ενίσχυσης, που ηρθε μονομιάς να τυλίξει στοργικά την «Ι δ ε α», συγκινούν βαθιά τους ιδρυτές της και τους τονώνουν αφάνταστα στον τραχύ και πολύπλευρο αγώνα τους. Αιτές οι εκδηλώσεις των αναγνωστών μας δείχνουν καθαρά πόσο διψούσε ο τόπος ένα περιοδικό της ελεύθερης σκέψης, που να εμπνέεται από τις ψηλότερες πνευματικές, ήθικες κι' αισθητικές αρχές, που να συμβάλλει αποτελεσματικά στο διανοητικό ζύπνημα του και στο σχηματισμό μιας απαραίτητης και πολύτιμης αρετής, που είναι το πνευματικό ήθος. Μπορούμε μάλιστα να ομολογήσουμε πως η διαίσθηση αυτών των ανώτερων αναγκών στη συνείδηση της σκεπτομένης μερίδας της ελληνικής κοινής γνώμης έπαιξε ένα αποφασιστικό ρόλο στην απόφαση μας για την ίδρυση της «Ι δ ε α». Είχαμε νιώσει βαθιά πως ο κόσμος ήταν κουρασμένος κι' αηδιασμένος από τα ποικιλώνυμα πνευματικά όργια, που διαπράττονται σε βάρος του, από τις κομμουνιστικές και φασιστικές άκολασίες ως τον ασύστολο εξιμπισιονισμό των λογίων-λογίων φυσιολογικών διαστροφών και στιγμάτων, είχαμε νιώσει πόσο λαχταρούσε ένα οίστερηλατικό κήρυγμα πνευματικής και ψυχικής υγείας. Δέ μας διέφυγε ακόμα η αδημονία του για τη ριχότητα και την προχειρότητα των λιγοστών κι' άραιων αντιδράσεων σ' όλες αυτές τις ευπαρότητες, ή απογοήτευση του από τη σκέψη και τη φιλολογία του ποδαριού. Η «Ι δ ε α» φιλοδοξεί προ παντός να φωτίσει τα μυαλά και να τονώσει τις καρδιές. Φυσικό είναι να δώσει μεγάλη σημασία και πολλή θέση στα προβλήματα, που αντιμετωπίζει κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος στα άδυτα της συνείδησης του και σε κείνα που αφορούν τη μοίρα του, τις εκδηλώσεις του, τον πολιτισμό του— με λίγες λέξεις στη φιλοσοφία. Έδώ όμως χρειάζεται κάποια έπεξήγηση για να μη γεννηθεί καμιά παρεξήγηση για τις επιδιώξεις της «Ι δ ε α». Αν αναγνωρίζει στη φιλοσοφία τη σπουδαιότητα, που έχει άλλως τε— σημάδι και τούτο των καιρών, προοίμιο της συνειδητοποίησης, που μέλλει να δεσπόσει στην πνευματική μας ζωή—τούτο δέ σημαίνει ότι είναι αποκλειστικά φιλοσοφικό περιοδικό. Η «Ι δ ε α» διαπνέεται από τις πλατύτερες και γενναιότερες διαθέσεις, από τα πλουσιότερα και οικουμενικότερα

ένδιαφέροντα—πάντα όμως, μέσα στο πλαίσιο των ιδεολογικών της κατευθύνσεων. Ειδικά δεν πρέπει να νομιστεί ότι θα κρατηθεί μακριά από τη φιλολογία και την τέχνη, που θεωρεί σαν τα σεμνώματα και τις λαμπρότερες δικαιώσεις του ανθρώπινου πολιτισμού. 'Απεναντίας έχει την πεποίθηση πως, με την καθιέρωση ανώτερων πνευματικών κι' αισθητικών κριτηρίων, που θα επιδιώξει, είναι προορισμένη να προσφέρει τις θετικότερες υπηρεσίες στη μεγάλη τους υπόθεση. 'Η «'Ι δ έ α» σκοπεύει μάλιστα να προσφέρει τη γενναιότερη φιλοξενία στα έκλεκτά λογοτεχνήματα, ιδίως των ταλαντούχων νέων, που θα βρουν στις σελίδες της όλη τη στοργική καθοδήγηση και την υποστήριξη, που τους αξίζει.

'Η «ΙΔΕΑ» και η επιστήμη.

'Η «ΙΔΕΑ» θέλει ν'αποφύγει και μιά άλλη παρεξήγηση. Φαίνεται πως μερικοί αναγνώστες παρανόησαν το σημείο εκείνο των Β α σ ι κ ώ ν 'Α ρ χ ώ ν μας, όπου τονίζουμε ότι θα πολεμήσουμε «τις υλιστικές και αιτιοκρατικές θεωρίες, που άρνιούνται την ελευθερία, την ατομικότητα, το ρόλο της θέλησης κτλ. κτλ.», και νόμισαν πως είμαστε έχθροι της επιστήμης. 'Η πλάνη είναι ριζική και άδικαιολόγητη. Οί ιδρυτές της «ΙΔΕΑΣ» μπορούν να δηλώσουν με τον κατηγορηματικότερο τρόπο από τώρα — γιατί οί απόψεις τους επάνω σ' αυτό το θέμα θα διευκρινιστούν και θα ολοκληρωθούν σιγά-σιγά — ότι έχουν τη βαθύτερη εκτίμηση στο είδος του γνωστικού έγχειρήματος, που αποτελούν οί φυσικές επιστήμες και ότι αναγνωρίζουν άνεπιφύλακτα την τεράστια συμβολή τους στη διαμόρφωση του δυτικού πολιτισμού και στην πνευματική χειραφέτηση του ανθρώπου. Με την ίδια όμως κατηγορηματικότητα θεωρούν άπαραίτητο να διακηρύξουν ότι οί φυσικές επιστήμες δεν είναι ή μόνη γνωστική μέθοδος, που διαθέτει ο άνθρωπος νους, πρό πάντων όμως ότι άλλο φυσικές επιστήμες κι' άλλο φιλοσοφία επάνω στις φυσικές επιστήμες. Οί φυσικές επιστήμες είναι μία ορισμένη μεθοδολογία με παρελθόν, με ιστορία και, σαν τέτοια, προσφέρονται, όπως άλλως τε κάθε δεδομένο, σαν αντικείμενο μελέτης στο φιλοσοφικό, το συνειδητό στοχασμό. Μ' άλλα λόγια οί φυσικές επιστήμες, μακριά από του ν' αποτελούν κοσμοθεωρία, επιδέχονται πάντα, κάτι παραπάνω μάλιστα, ζητούν επιτακτικά την πρόποσα τοποθέτηση κι' έρμηνεία. Το πόσο διαφορετικό πράγμα είναι ή επιστήμη από τη φιλοσοφία επάνω στην επιστήμη φανερώνεται θαυμάσια από το γεγονός ότι ή επιστήμη δίνει λαβή σε δύο ριζικά αντίθετες φιλοσοφικές έρμηνείες, τη μιά καθαρά υλιστική κι' αιτιοκρατική, την άλλη άπροκάλυπτα ιδεαλιστική και, άντιαιτιοκρατική. 'Εμείς, σύμφωνα με τις βαθιές μας πεποιθήσεις, δεν μπορούμε παρά να υιοθετήσουμε τη δεύτερη — και το κάνουμε με τόσο μεγαλύτερη ίκανοποίηση κι' ένθουσιασμό όσο ή ίδια ή πρόσφατη εξέλιξη της επιστήμης, με την άκατάπαυτη άποπνεύματωση και μαθηματικοποίηση της, με την άνεπάρκεια του αιτιοκρατισμού στον ένδοατομικό κόσμο, έρχεται να δικαιώσει εκείνους, που υποστήριζαν άνέκαθεν τη μεταφυσικότητα κάθε γνωστικής απόπειρας, την καταπληκτική άντιστοιχία των άπώτατων επιστημονικών πορισμάτων με τις πεμπτοσιακές όντολογικές κατηγορίες.

Το εκπαιδευτικό ζήτημα.

'Ο καθαρευουσιανισμός έχασε οριστικά τη μεγάλη μάχη του στη συνείδηση του έθνους και το ξέρει καλά. 'Ως γλωσσικό και εκπαιδευτικό σύστημα άνήκει πιά στο παρελθόν. Πασχίζει ώστόσο, από καιρό σε καιρό, να πάρει πίσω το έδαφος που έχασε και μη μπορώντας πιά να μετρηθεί, πρόσωπο με πρόσωπο, με τους άντιπάλους του, στο φώς της ήμέρας, καταφεύγει στα πιο ύπουλα και πιο βάρβαρα μέσα για να ματαιώσει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Κανείς δεν ξέχασε τα άθείκά του Βόλου και τη δίκη του Ναυπλίου, τα ώτοναφέ του 1920, τα μαρσασειακά και τις παγκαλικές κακοήθειες. Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις, οί τελευταίοι οίκοι άντιπρόσωποι του έλληνικού σχολαστικισμού κατόρθωσαν να χαλάσουν ό,τι καλό είχε γίνει στην εκπαίδευση, άλλοτε με το πρόσχημα της άθείας κι' άλλοτε του κομμουνισμού κι' άλλοτε έκμεταλλεύόμενοι τα πιο ταπεινά προσωπικά και κομματικά πάθη των Κυβερνήσεων. Στά 1926 δε δίστασαν τα συμμαχίσουν με το πιο άισχρό και πιο άπάνθρωπο καθεστώς, που γνώρισε ποτέ ή 'Ελλάδα, να γίνουν ύπουργοί και θεράποντες του Παγκάλου, να του γλύφουν τις μπότες και να μεταχειριστούν τη βία της άτιμης αυτής δικτατορίας για να χτυπήσουν προδοτικά το δημοτικισμό. Τώρα τελευταία προσπαθούν πάλι να έκμεταλλευτούν την πολιτική κατάσταση και να καταστρέψουν, για τρίτη ή τέταρτη φορά, τη μεταρρύθμιση, με το πρόσχημα των οικονομικών. Μά δε γελούν κανένα αυτόι οί αιώνιοι βρυκόλακες ένός άμαρτωλού παρελθόντος. Τους γνωρίζουμε καλά και είμαστε ίκανοί να άντισταθούμε στις δόλιες προσπάθειές τους.

Θέρους δίχως νόημα.

Είναι συγκινητική ή μανία του κ. 'Ι. Σοφianoπούλου να κερδίσει τον καιρό, που έχασε ως σήμερα, και να φτάσει όπωσδήποτε, με όλα τα μέσα, στην πρώτη γραμμή της έλληνικής ζωής. Θα του συγχωρούσαμε αυτήν την καθυστερημένη φιλοδοξία του (που εκδηλώνεται συχνά μ'έναν τρόπο αρκετά τερπνό) άν διακρίναμε μες στα έλατήρια της δράσης του ένα ιδανικό κάπως ανώτερο από την εγωπάθειά του. Δυστυχώς ή ιδεολογική άσυναρτησία του είναι τέτοια ώστε κανείς δεν μπορεί πιά να γελαστεί και να τον πάρει στα σοβαρά για ιδεολόγο. 'Εκμεταλλεύεται χονδροειδώς όλες τις πολιτικές και κοινωνικές ιδέες, που συναντά στο δρόμο του, πιστεύει άλλοτε στη Δημοκρατία, άλλοτε στον κομμουνισμό, στο φασισμό, στον άγροτισμό, έρωτοτροπεί με τα Σοβιέτ, με τη στρατοκρατία, με τους εκλογείς όλων των άποχρώσεων. Κι' άπ' αυτήν τη νευρική δράση του δε βγαίνει ποτέ κανένα συγκεκριμένο συμπέρασμα, καμμία καθαρά κατεύθυνση, παρά μονάχα μιά βοή συγκεχυμένη, βάναυση και νοσηρά έγωκεντρική. Και πολύ μίσος για όλους τους ανθρώπους, που κατόρθωσαν να φτιάσουν κάτι καλό στη ζωή τους.

Ρεαλιστική πολιτική.

'Ωστόσο, μες σ' αυτήν την άσυναρτητη 'Ελλάδα, ο κ. 'Ι. Σοφianoπουλος κατορθώνει να επιπλέει και ποζάρει σήμερα για πνευματικός άνθρωπος και για άρχηγός κόμματος. Καί, μ' αυτήν την υποθετική ιδιότητά του, καταστρώνει προγράμματα και δίνει συμβουλές. Διαβάσαμε στην «'Ακρόπολι» των 9 'Ιανουαρίου ένα άρθρο του, που εκθέτει μιά δική του «ρεαλιστική» έξωτερική πολιτική. Καταδικάζει άφ' ύψηλούς τις είρηνιστικές προσπάθειες των μεταπολεμικών Κυβερνήσεών μας, καταργεί την Κ. Τ. Ε. και τα σύμφωνα φιλίας, προβλέπει για πολύ προσεχώς ένα νέο ευρωπαϊκό πόλεμο και

μᾶς καλεῖ νὰ προετοιμαζόμεστε ἀπὸ τώρα γιὰ ἓνα τέτοιο ἐνδεχόμενον, συμμαχώντας μὲ τὴ Ρωσσία, τὴ Γερμανία καὶ τὴν Τουρκία ἐναντίον τῶν Δυνάμεων τῆς Δύσης! Γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε τί; Δὲ μᾶς τὸ ἐξηγᾶ. Πιθανώτατα γιὰ νὰ κατακτήσουμε τὴ Μασσαλία, ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς προγόνους μας. Ἴσως νὰ ἀποβλέπει ὁ κ. Σοφιανόπουλος καὶ στὴν προσάρτηση τοῦ Ἀλγερίου καὶ καμμιάς βρετανικῆς ἀποικίας, γιὰ νὰ τοποθετήσουμε τὸν περισσευάμενο πληθυσμὸ μας. Μὰ αὐτὰ βέβαια εἶναι ἀνοησίες καὶ δὲν πρόκειται νὰ τὰ συζητήσουμε σοβαρὰ. Ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ. Καὶ τονίζουμε ἀπλῶς ὅτι ἓνας ἄνθρωπος, ποὺ ἀρνιέται μὲ τόσο ἐλαφριά καρδιά ὅλην τὴν εἰρηνευτικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς μας καὶ τὴν ἡθικὴν ἀνάγκην αὐτῆς τῆς κίνησης καὶ μᾶς καλεῖ νὰ ἐπιστρέψουμε στὸ προπολεμικὸ σύστημα τῶν ἐπιθετικῶν συμμαχιῶν (ὁποῦνδήποτε συμμαχιῶν), σύστημα πρὸς προκαλεσε τὴν τρομερὴν καταστροφὴν τοῦ 1914, ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος δὲν εἶναι σήμερον μῆτε πολιτικὸς μῆτε διανοούμενος ἄξιος τοῦ ὀνόματός.

Φρένολογία.

(Ἔθρα τελευταίᾳ κυκλοφόρησε ἓνα περιοδικὸν (μηνιαία ἐπιθεώρησις προχωρημένης διανόησης) πρὸς μᾶς φαίνεται γεμῆτο ἐπιστήμη. Λέμε μᾶς φαίνεται γιὰτὶ τὸ λεγόμενον περιοδικὸν δὲν εἶναι γραμμένον ἐν τῇ γλώσσᾳ μας, μῆτε σὲ καμμίαν ἄλλη πολιτισμένην γλῶσσαν, ἀλλὰ σὲ κάποιον ἀγνωστο μισοβάρβαρον ἰδίωμα, ποὺ θυμίζει κάπως τὰ ἑλληνικὰ τῶν κομμουνιστῶν. «Ἡ ἀλόγιστη, λέει, προώθησις τῆς στάθμης τῆς κουλτούρας τῶν μαζῶν τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαιθροῦ (sic), προωθοῦσα ἀντιμαρξιστικώτατα τὸν ἀντικολληχτιβιστικὸν ἰντιβιτουαλισμὸν, αὐξάνει σταθερὰ καὶ γεωμετρικὰ τὴν χαλάρωσιν τῶν νευρικῶν διεργασιῶν, προδιαθέτουσα τὰ ἄτομα ἐπὶ νευρασθένεια». —Γιὰ νευρασθένεια πρόκειται ὁπωσδήποτε.

Τὸ περιοδικὸν αὐτὸ προβλέπει «γεωμετρικά», μὲ τὴν βεβαιότητα τοῦ Καζαμία, ὅτι «μὲ τοὺς μετρώτερον ὑπολογισμοὺς τὸ 1940 ἡ ἀστικὴ τάξις θὰ πέσει παγκόσμιον... τὸ πείσιμο τῆς ἀστικῆς τάξεως θὰ γίνῃ ἀπὸ τοὺς ἰδίους φυσικοὺς νόμους ποὺ τὴν ἀνέβασαν ἐπὶ τὴν ἀρχήν». Ἔτσι ὁ ἱστορικὸς ὕλισμος δικαιώνεται πέρα γιὰ πέρα. Μὰ δὲν ἀρκεῖ ὁ μακαρίτης Μάρξ σ' αὐτὴν τὴν «προχωρημένην διανόησιν», ποὺ θέλει σῶναι καὶ καλὰ νὰ τὸν συμβιβᾶσῃ μὲ τὸ ἄλλο ταμποῦ τῶν ἡμερῶν μας, τὸ δόκτωρα Φρόϋδ τῆς Βιέννης. Κι' ἀπ' αὐτὸ τὸ βιασμένον κάπως ζευγάριον γεννιοῦνται λογισμὸν - λογισμὸν ἀπίθανες ψυχανάλυσεις, ψυχοφυσικὲς, ἐρμηνεῖες φαινομένων ἐνστιγματικῆς ἰδεοπληγίας, οἰδιποδικὰ συμπλέγματα καὶ ἄλλα τέτοια ὠραία καὶ τερπνά.

Τὰ αἰτήματα τοῦ συμπαθητικοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ εἶναι τὰ ἑξῆς: «α) Ἐγκατάλειψις καθὲ προσπάθειας γιὰ τὴν ἐκπνευματοποίησιν τῆς μάζας σὺν καθαρῇ ἀστικῇ ἐκδήλωσιν. β) Ἀλλαγὴ κατεύθυνσιν τῆς προλεταριακῆς κουλτούρας ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρώπινης ψυχασύνθεσης (ἀστικῆς) καὶ μὲ καθὲ τρόπον ἐξαφάνισιν τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητος».

Ἔτσι ἡ ἐπαναστατικὴ σκέψις ἔκανε ἓνα βῆμα παραπάνω ἐπὶ μελέτῃ τῆς κοινω- νίας μας. Δὲ φταίει μονάχα ἡ ἀστικὴ τάξις γιὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τοῦ κόσμου. Φταίει κυρίως ἡ ἀνθρώπινος προσωπικότης. Ὅποιος δὲν τὸ ἔξερε, ἄς τὸ μάθει. Θὰ καταργήσουμε λοιπὸν τὴν προσωπικότητα γιὰ νὰ σωθῇ ὁ κόσμος. Τὰ ζητήματα, βλέπετε, εἶναι ἀπλά.

Ἰδεολογικὴ ἀσυναρτησία.

Ἡ «Κοινωνικὴ ἔρευνα» εἶναι ἓνα μηνιαῖον περιοδικὸν ποὺ θέλει νὰ χαρακτηρίζεται ὡς «θεωρητικὸν ὄργανον τοῦ ἀγροτισμοῦ καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ». Θεωρεῖται μάλιστα ὅτι ἐκφράζει τὶς θέσεις τοῦ ἀγροτικῆς κινήματος ἐπὶ τὸν τόπον μας. Μ' αὐτὴν τὴν ἰδιότητά της, ἡ «Κοινωνικὴ ἔρευνα» νόμισε πῶς εἶχε τὴν ὑπαχρέωσιν νὰ χυτῆσιν τὴν «Ἰδέαν» καὶ μᾶς ἀφιέρωσιν, ἐπὶ τὸ τελευταῖον φύλλον της, δύο ἀρθρα ἀπολύτως ἐχθρικά ποὺ τὸ ἓνα μάλιστα τιτλοφορεῖται: «Ἡ ἑλληνικὴ μεταφυσικὴ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κεφαλαίου». Κι' ἀπὸ τὸν τίτλον καταλαβαίνει ὁ καθεὶς καὶ τὸ περιεχόμενον. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ εἶναι γεμῆτα ἀόριστοι καὶ συγκεχυμέναις δημοσκοπίαις τῆς κακῆς ὥρας.

Φυσικὰ ὁ καθεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαφωνεῖ μὲ τὶς βασικὰς ἀρχὰς μας, πρὸς τὶς διατυπώσαμε ἐπὶ τῷ πρώτῳ φύλλον μας καθαρὰ καὶ ἑξάστερα. Τὸ κοινὸν κατάλαβε ἀμέσως τὶς πεποιθήσεις μας καὶ τὶς κατευθύνσεις μας. Δὲν ἔγινε παρεξήγησις καὶ δὲν μπόρει νὰ γίνῃ. Φίλοι καὶ ἐχθροὶ μᾶς ἀναγνώρισαν ἀμέσως. Ἀλλὰ ἡ «Κοινωνικὴ ἔρευνα» σὶ ἀντιπροσωπεύει τέλος πάντων; Οἱ σελίδες της εἶναι τρομερὰ ἀσυναρτητικαὶ καὶ ἀνεργατικαὶ, γεμῆτες ἀπὸ γνώμης καὶ τάσεις ἀντιθετικῆς καὶ ἀσυμβίβαστης, ποὺ γροθοκοποῦνται ἐν καθὲ στιγμῇ. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ «θεωρητικοῦ ὄργανου» εἶναι ἓνα χάος. Ἐνῶ ἡ «Ἰδέα» εἶναι μιὰ ἰδεολογικὴ σχολή, μὲ στερεὰς ἀρχὰς καὶ μὲ ἀσθητικὴν συνοχήν, ἐπὶ φιλοσοφικῇ, ἐπὶ ἠθικῇ καὶ ἐπὶ αἰσθητικῇ ἀκόμα ἐπίπεδον. Πῶς λοιπὸν ζητοῦν νὰ συζητήσῃν μᾶζι τῆς αὐτὰ τὰ ἀνεργατικὰ καὶ τόσο ἀντιφατικὰ πνεύματα; Καὶ ποῦ θέλουσιν νὰ στηρίξωμε τὴ συζήτησιν;

Γιὰ νὰ πάρομε στὰ σοβαρὰ τὴν «Κοινωνικὴ ἔρευνα» πρέπει νὰ ξεκαθαρίσωμε τὶς πεποιθήσεις της. Πρέπει νὰ δώσωμε συγκεκριμέναις ἀπαντήσεις ἐπὶ τῶν ἐρωτημάτων: α) Προτείνει μιὰ κοινωνικὴ μεταρρυθμίσις δημοκρατικὴ ἢ ἐπαναστατικὴ; Πιστεύει ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν ἢ ἐπὶ τὴν βίαν;

β) Πιστεύει, ναι ἢ ὄχι, ἡ «Κοινωνικὴ ἔρευνα» ὡς ὁμάδα, ἐπὶ τὸν μαρξισμόν;

γ) Κι' ἂν πιστεύει ἐπὶ τὸν μαρξισμόν, πῶς συμβιβάζεται ὁ μαρξισμὸς, ποὺ ἀποβλέπει ἐπὶ τὴν κατάργησιν καθὲ ἰδιοκτησίας, μὲ τὸν ἀγροτισμὸν, ποὺ στηρίζεται ἐπὶ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἐπὶ τὴν μικρὴν ἰδιοκτησίαν;

Ἄν δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀπαντήσῃ ἡ «Κοινωνικὴ ἔρευνα», ἄς σωπάσῃ.

Καλὴ πίστις

Ἡ «Νέα Ἐστία» ἀναγγέλλει ταυτόχρονα τὴν ἐκδοσὴν τῆς «Ἰδέας», τῶν «Παναθηναίων» καὶ τοῦ «Σεκινήματος», μὲ ἓνα ὕψος σὰ νὰ εἴτανε περιοδικὰ τῆς ἰδίας σημασίας. Καὶ παρέχει γιὰ τὴν «Ἰδέαν» αὐτὴς τὶς εὐσυνείδητες πληροφορίες: «Ἄν κρίνῃται καὶ ἐπὶ τὸ πρῶτον τεῦχος της, θὰ γράφωσιν μόνον ὁ διευθυντὴς, καὶ οἱ ἰδρυταὶ της κ. κ. Γ. Θεοτοκᾶς καὶ Γ. Οἰκονομίδης». Ὡστόσο ἐπὶ τῷ πρώτῳ τεύχῳ μας, ἔξω ἀπὸ τοὺς

τρεις ιδρυτές, υπήρχαν και τρεις άλλοι συνεργάτες. Και στο ξώφυλλο αναγγείλαμε συνεργασία των κ. κ. Κ. Τσάτσου και Κ. Δημαρά. Δέ σχολιάζουμε.

Γύρω στο Θεοτοκόπουλο

Κάποιος κ. Γιάννης Μηλιάδης, κρίνοντας στη «Νέα Έστία» της 15 Ιανουαρίου, το βιβλίο του κ. Άχ. Κύρου για το Θεοτοκόπουλο, το καταδικάζει από πολύ ψηλά, με περισπούδαστο ύφος, για τον «άρχοντοχωριάτικο εθνικισμό» του. Διαφωνούμε πολύ συχνά και ριζικά με την άρθρογραφία του κ. Κύρου, μα αυτό δεν μας εμποδίζει να εκτιμούμε το βιβλίο του και νομίζουμε πως δεν είναι κακή πράξη να τονίζει πως ο Θεοτοκόπουλος ήταν Έλληνας και συνέχιζε ορισμένες ελληνικές καλλιτεχνικές παραδόσεις. Άρχοντοχωριάτης σ' αυτήν την περίπτωση δεν είναι ο κ. Κύρου, που έκανε μια έργασία έντιμη και έντελως άπροκατάληπτη, αλλά ο ξιπασμένος «διανοούμενος», που πολεμά με στόμφο κάθε εκδήλωση Έλληνισμού (άκόμα και τις πιο άγνες πνευματικές εκδηλώσεις του εθνισμού μας) για να δείξει πως είναι μοντέρνος. Όσο για τη βιβλιοκρισία του κ. Μηλιάδη είναι μια μπουρμπουλίθρα. «Να εφαρμόσω, λέει, μιαν αυστηρή κριτική ανατομία πάνω στο βιβλίο αυτό, θά ήταν κάτι άδικο, άσκοπο, μα και πολύ εύκολο, γιατί απ' την πρώτη ματιά φαίνεται πως δεν αντέχει σε τέτοια επέμβαση». Το λέει ο άνθρωπος, μα παραλείπει να το αποδείξει. Κι' έτσι μένουμε με την υποψία μήπως ο κ. Μηλιάδης δεν είναι αρμόδιος για «αυστηρές κριτικές ανατομίες» και τὰ τιαυτά.

“LIBRE”

Άπο χρόνια τώρα ο κ. Λουί Ρουσσέλ, καθηγητής των νεοελληνικών στο Πανεπιστήμιο του Μονπελιέ, βγάζει ένα δίμηνο περιοδικό, με τον τίτλο «Libre», σε γαλλική γλώσσα, αφιερωμένο αποκλειστικά στη μελέτη της νεοελληνικής πνευματικής ζωής. Το μικρό αυτό περιοδικό, γραμμένο με το γνωστό ύφος του κ. Ρουσσέλ, το τόσο καθαρό και ζωηρό, είναι ένα πολύτιμο βιβλιογραφικό και κριτικό βοήθημα για την παρακολούθηση των γραμμάτων μας. Μπορεί κανείς να διαφωνεί με ορισμένες γνώμες του Γάλλου καθηγητή, μα η ευσυνειδησία του είναι εξαιρετική, καθώς κι' η τιμιότητά του κι' η ανεξαρτησία του, για τούτο και συστήνουμε το περιοδικό του στους αναγνώστες μας.

Διεύθυνση: Professeur Louis Roussel, Faculté des Lettres, Montpellier (Hérault), France.

Παρεξηγήσεις.

Νομίζουμε πως έλειψαν οι απαραίτητες προϋποθέσεις πνευματικής καλλιέργειας από το συντάχτη της «Δημοκρατίας» — όποιος και νάναι — για να καταλάβει και να

τοποθετήσει σωστά το ιδεολογικό κίνημα της «Ίδέας». Αυτό φανερώνουν οι άπλοϊκές άπορίες, που διατυπώνει, ανάμεσα σε διάφορα πικρόχολα σχόλια—γιατί, αλήθεια, τόση πίκρα;— για την έκδοση του περιοδικού μας: «Πώς εκφράζεται αυτή η θέση της, ρωτάει—ή θέση της «Ίδέας»— άρνητικά, αντίκρου στο καθεστώς που πάνε να χτυπήσουνε και πως θετικά αντίκρου στο νέο; Ποῦ ανήκουνε τέλος πάντων;» 'Η «Ίδέα» είχε παστρικά και ξάστερα στον πρώτο της αριθμό που ανήκει. Άνήκει στον ιδεολογικόν άγώνα που χαράζουν οι βασικές άρχές που δημοσίεψε με μεγάλα γράμματα στο μανιφέστο της. Μα ο καημένος ο συντάχτης, άγύμναστος σε τέτοιες εκδηλώσεις, δέ μπορεί να ιδεί τις συνέπειες των βασικών μας άρχών, ούτε πόσο ανεξάντλητες είναι αυτές οι συνέπειες. Και θέλει για να μάς νιώσει, να τις περιορίσουμε και να τις κατεβάσουμε σε πολιτικό πρόγραμμα και να του ονομάσουμε μάλιστα και τ' άφεντικό μας. Με πολλή μας λύπη δηλώνουμε πως δέ μπορούμε να ικανοποιήσουμε τέτοια έπιθυμία. 'Η «Ίδέα» ούτε πολιτικό περιοδικό είναι, ούτε δημοτικό σχολείο για τή στοιχειώδη διάνοηση μπορεί να γίνει. Ότι αυτού θέλει να καταβάσει την «Ίδέα» ο συντάχτης της «Δημοκρατίας» αποδείχνει και η άλλη του άπλοϊκή άπορία, για το πως συμβιβάζει ο κ. Μελάς τή φιλοβενιζελική του δημοσιογραφική εμφάνιση με το κήρυγμα της «Ίδέας». Σά να ήτανε άσυμβίβαστος ο προσωπικός θαμασμός του κ. Μελά στον πιο άξιο έλληνα πολιτικό, ζωντανό κι' άληθινά προοδευτικό παράγοντα, μέσα στην περιοχή της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής, με το ιδεολογικό κήρυγμα της «Ίδέας»! Άν αυτό το κήρυγμα, πλατύτερο από κάθε πολιτικό κίνημα και σύνθημα, απ' όσα μάς παρουσιάζει η σημερινή μας πολιτική ζωή, ξερπενά τή δράση των φιλελευθέρων όλων των αποχρώσεων, όπως και κάθε άλλη σύγχρονη πολιτική ιδεολογία, δέ σημαίνει ότι βρίσκεται και σ' αντίθεση. Γιατί τότε και ο κ. Παπαναστασίου δέ θά μπορούσε να συνεργάζεται αυτή τή στιγμή με το Βενιζέλο. Άλλά ο συντάχτης της «Δημοκρατίας» δέν είναι μονάχα πνευματικά άπαράσκευος, είναι και πολιτικά. Με τή δεύτερη άπορία του έκαμε μια πολιτική γκάφα πρώτης γραμμής. Έπέκρινε και τον άρχηγό του.

Ένα έρώτημα.

Με πολλή εύχαρίστηση δημοσιεύουμε τή μελέτη του κ. Δημήτρη Πετρίδη για την έννοια της άλληλεγγύης. Περιέχει μια δήλωση, που μάς χαροποιεί ιδιαίτερα, ότι γίνεται από ένα νέο έπιστήμονα, μέσα στο σημερινό υλιστικό ραβασί, που αξιώνει να παρουσιάζεται σαν το όμέγα της έπιστήμης: «Ότι και τὰ οικονομικά προβλήματα τὰ θεωρεί ήθικά. Και σύγχρονα θέτει ένα έρώτημα έπιβεβλημένο στα ελληνικά κόμματα της άριστερας: Οι επιδιώξεις τους μένουν μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής άλληλεγγύης ή βγαίνουν στην περιοχή της ταξικής επανάστασης;» 'Η «Ίδέα» δέν κάνει πολιτική. Είναι όμως ζήτημα ήθικης τάξης, που δέν τήν αφήνει άδιάφορη, τὸ ξεκαθάρισμα της ζωής μας, από οργανώσεις που δέν έχουν τὸ θάρρος των ιδεών τους και γυρεύουν να ψαρέψουν στα θολά νερά.

Δήλωση.

Τὰ σύντομα σημειώματα, πού δημοσιεύονται κάτω ἀπό τὴ γενικὴ τίτλο Π ρ ὁ-
σ ω π α καὶ Π ρ ἄ γ μ α τ α, ἀπληρῶν τῆς γνώμης τῆς Συντακτικῆ Ἐπιτροπῆς τοῦ
περιοδικοῦ καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατό νὰ χαρακτηριστῶν ὡς ἀνώνυμα.
Οἱ ἀναγνώστες μας παρακαλοῦνται νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τους ὅτι τὰ σημειώ-
ματα αὐτὰ θεωροῦνται ὑπογραμμένα ἀπὸ τὰ τρία μέλη τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς,
πού ἀναλαμβάνουν ὅλες τῆς σχετικῆς εὐθύνες, καθὼς καὶ κάθε ἄλλη ἠθικὴ καὶ νομικὴ
εὐθύνῃ γιὰ τὰ δημοσιεύματα τοῦ περιοδικοῦ.

Η "ΙΔΕΑ," ΘΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙ ΣΤΑ ΕΡΧΟΜΕΝΑ ΦΥΛΛΑ:

ΠΕΤΡΟΥ ΒΛΑΣΤΟΥ: Ὁ Καβάφης ὁ σταϊκός.

ΜΠΟΓΔΑΝ ΡΑΔΙΤΣΑ: Τραγικῆς ἀντιφάσεις στὴ δια-
νόηση τῶν Βαλκανίων

ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑ: Δοκίμιο γιὰ τὴν εὐτυχία.

» » Ὁ Δημοκόπος.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ: Δοκίμιο γιὰ τὴν ἐρωτικὴ δημι-
ουργία.

Η. Ι. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΥ: Ἐνας σοσιαλιστῆς (*Jean
Jaures*).

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΗ: Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐγὼ
στὴ φιλοσοφία τοῦ *Léon Brunschwig*.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ: Λογισμοί.

Τακτικὴ παρακολούθηση καὶ μελέτη τῆς
ἐλληνικῆς, βαλκανικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς
πνευματικῆς ζωῆς.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ 1941

Κεφάλαια Μετοχικά και 'Αποθεματικά Δρ. 1.250.000.000
Καταθέσεις τῆ 31 Δεκεμβρίου 1931 » 7.709.000.000

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΥΠΟΚ/ΜΑΤΑ ΚΑΘ' ΟΛΗΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΠΡΑΚ/ΡΕΙΟΝ ΕΝ Ν. ΥΟΡΚΗ, 51 Maiden Lane
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΝ ΣΙΚΑΓΩ, 33 S. Clark Street
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΑΙ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ἔκτελεῖ πάσης φύσεως τραπεζικὰς ἐργασίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ ἐξωτερικόν ὑπὸ ἐξαιρετικῶς συμφέροντας ὁρους.

Δέχεται καταθέσεις

(εἰς πρώτην ζήτησιν, ἐπὶ προθεσμίᾳ καὶ ταμιευτηρίου)
εἰς δραχμὰς καὶ ξένα νομίσματα μὲ λίαν εὐνοϊκὰ ἐπιτόκια.

HELLENIC BANK TRUST COMPANY

NEW-YORK, 51 MAIDEN LANE

Ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος,
συμφώνως μὲ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας τῆς Νέας Ὑ-
όρκης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἑλλήνων

Κεφάλαια ὀλοσχερῶς καταβεβλημένα Δολλ. 1.500.000